USTAZ НАВ

Halyqaralyq aqparattyq ǵylymı-ádistemelik jýrnal / International Informational Scientific and Methodological Journal / Международный информационный научно-методический журнал

"Баланың бүгінгі тәрбиесі – елдің ертеңгі келбеті."

Эко-балабақша экологиялық мәдениетті қалыптастырудың тиімді жолдары

Биология пәндік олимпиадасының дарынды студенттердің қабілеттерін ашудағы маңызы

- *«Адам баласы адам баласынан ақыл, ғылым, мінез деген нәрселермен озады.»*
- *«Білгеніңді үйрету – шынайы білімнің белгісі.»*

Джарылкапова Лайля Мейрамбаевна

"Теремок" балабақшасының меңгерушісі
Жамбыл облысы, Байзақ ауданы

№10(11) (2026 ж. Қазан/Октябрь 2026 г.)

International Informational Scientific and Methodological Journal
Международный информационный научно-методический журнал
Halyqaralyq aqparattyq ǵylymı-ádistemelik jýrnal

"USTAZ HAB" Halyqaralyq aqparattyq ǵylymı-ádistemelik jýrnalynyń
№10(11) (2026 j. Qazan) shyǵarylymy. Выпуск №10(11) (Октябрь 2026 г.)
международного информационного научно-методического журнала «USTAZ HAB».
Issue No. 10(11) (October 2026) of the International Informational
Scientific and Methodological Journal «USTAZ HAB».

" Halyqaralyq aqparattyq ǵylymı-ádistemelik jýrnaly Nur-Sultan qalasynda Qazaqstan Respýblıkasynyń Aqparat jáne Qoǵamdyq damý mınıstrliginiń Aqparat komıteti 2023 jylǵy 20 aqpandaǵy Merzimdi baspasóz basylymyn, aqparattyq agenttikti jáne jelilik basylymdy esepke qoıý týraly kýáligi № KZ40VPY00064978 berilgen. "
Taralý aýmaǵy: Halyqaralyq, alys jáne jaqyn shet elder.
"USTAZ HAB" jýrnaly aıyna 1 ret jaryq kóredi.

TAQYRYPTYQ BAǴYTY:
bilim berý salasyndaǵy oqý-ádistemelik, ǵylymı-tájirıbelik, aqparattyq -saraptamalyq, pedagogıkalyq ınovasıalyq tájirıbelerdi taratý boıynsha materıaldar jarıalaý.

REDAKSIA ALQASY
Bas redaktor:/Glavnyı redaktor: Baıandy Erlan
Dúısenbekova B.N. – bıologıa ǵylymdarynyń kandıdaty, qaýymdastyrylǵa profesor, Qaraǵandy medısına ýnıversıteti
Dúzbaeva N.M. – bıologıa ǵylymdarynyń kandıdaty, qaýymdastyrylǵan profesor, Akademık E.A. Bóketov atyndaǵy Qaraǵandy ýnıversıteti
Kaskarbaeva B.B. – pedagog-sheber
Qasqabaeva F.S. – pedagog-sheber
Esenova Sh.B. – pedagog-zertteýshi
Imanbek Á.O. – jaratylystaný ǵylymdarynyń magıstri
Alshynov A.Á. – jaratylystaný ǵylymdarynyń magıstri
Korekor / korektor: Kákish Merei Ertaıqyzy
Jaýapty hatshy / otvetstvennyı sekretar: Esbergenov Aıdyn Ardaquly

Materıaldardyń anyqtyǵyna avtorlar jaýapty bolady.
Redaksıa materıaldardy qabyldamaýǵa quqyly.

"USTAZ HAB" aqparattyq ǵylymı-ádistemelik jýrnalynyń avtorlarǵa arnalǵan erejelerimen QR-kodty skanerleý arqyly tanysa alasyz.

The publication periodicity is 1 times a month.

CERTIFICATE
about registration No. KZ40VPY00064978

Issued by the Information Committee of the Ministry of Culture and Information of the Republic Kazakhstan

Периодичность издания — 1 раз в месяц.

СВИДЕТЕЛЬСТВО
о постановке на учет № KZ40VPY00064978

Выдано Комитетом информации Министерства Культуры и информации Республики Казахстан

THEMATIC DIRECTION:
publication of materials on the dissemination of educational, methodological, scientific, practical, informational, analytical, pedagogical innovative experience in the field of education.

ТЕМАТИЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ:
публикация материалов по распространению учебно-методического, научно-практического, информационно-аналитического, педагогического инновационного опыта в области образования.

EDITORIAL BOARD
Editor-in-chief: Bayandy Yerlan
Duissenbekova B. N. - Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Karaganda Medical University
Duzbaeva N. M. - Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Karaganda University named after Academician E. A. Buketov
Kaskarbaev B. B. -Master teacher
Kaskabayeva F. S.-teacher-master
Yesenova Sh.B.-teacher-researcher
Imanbek A. O.-Master of Natural Sciences
Alshynov A. A.-Master of Natural Sciences
Proofreader: Kakish Merey Yertaevna
Executive Secretary:
Esbergenov Aydin Ardakovich

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ
Главный редактор: Баянды Ерлан
Дуйсенбекова Б. Н. - кандидат биологических наук, ассоциированный профессор, медицинский университет Караганды
Дузбаева Н. М. - кандидат биологических наук, ассоциированный профессор, Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова
Каскарбаева Б. Б.-педагог-мастер
Каскабаева Ф. С.-педагог-мастер
Есенова Ш. Б.-педагог-исследователь
Иманбек А. О.-магистр естественных наук
Алшынов А. А.-магистр естественных наук
Корректор: Какиш Мерей Ертаевна
Ответственный секретарь:
Есбергенов Айдын Ардакович

The authors are responsible for the accuracy of the materials. The editorial board reserves the right to reject the materials.

Ответственность за достоверность материалов несут авторы. Редакция оставляет за собой право отклонять материалы.

С правилами для авторов информационного научно-методического журнала "USTAZ HAB" вы можете ознакомиться, отсканировав QR-код.
You can familiarize yourself with the rules for authors of the information scientific and methodological journal "USTAZ HAB" by scanning the QR code.

Mazmuny / Содержание / Contents

Марткамалова К.С. Биология пәндік олимпиадасының дарынды студенттердің қабілеттерін ашудағы маңызы.....5
Жолдыбаева Г.С. STEAM білім беру бағыты – болашақтың кілті.....10
Джарылкапова Л.М. ЭКО-балабақша экологиялық мәдениетті қалыптастырудың тиімді жолдары 11
Абдикулова И.К. Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқыту – жаңғыру жолында ...15
Айтуганова А.О. География сабақтарында STEM тәсілдерін қолдану 19
Сарсенгалиева Ф.К. Мектепке дейінгі ұйымда ұлттық құндылықтар арқылы бала тәрбиесін қалыптастыру 28
Гульбаева Н.П. Modern approaches to teaching english 36
Несіпбаева Л.Т. Ұлттық құндылықтар арқылы ерекше білім беруді қажет ететін балалардың тәрбиесін қалыптастыру 37
Алтынбекова Л.Н. Шахматты математика тіліне айналдыру: бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлауын дамытудың кіріктірілген әдістемесі 42
Эрметова Э.К. Развитие критического мышления учащихся через правильную постановку вопросов что? как? зачем? на уроках химии и биологии.....48
Ажибаева Ж.С., Бибатырова А.М. Оқылым стратегиялары арқылы оқушыларының тұжырым жасау дағдысын дамыту 49
Исабаева А.Ж. Методы формирования навыков устной речи на русском языке у учащихся, обучающихся на государственном языке 55
Туймебек А.Ж., Орманова Г.К. Электрмагнетизм бөлімін оқытуда интерактивті симуляцияны пайдаланудың ғылыми-әдістемелік негіздері.....58
Тажигутова А.М. Қазақ тілін меңгертуде жасанды интеллектке негізделген логикалық тапсырмалардың тиімділігі 63
Серікқажы С. Адал азамат тәрбиесі: ұлттық құндылықтар мен заманауи тәрбие сабақтастығы.....67
Дутбаева М.Д. Қазақ тілі сабақтарында сөз таптарын оқытуда жасанды интеллект құралдарын қолдану.....71
Айдарханова Б.Ж. Развитие художественно-творческих навыков младших школьников в процессе работы с пластическими материалами и бумагой.....75
Жанабаева А.А., Бижанова Г.Х. "Қазақ тілі мен әдебиеті сабағында ЕБК бар оқушылармен жұмысты тиімді ұйымдастыру жолдары" 78

Марткамалова Камшат Санаковна
Биология пәнінің оқытушысы, биология ғылымдарының магистрі
ҰОДБ «Жезқазған қаласының облыстық жоғары медициналық колледжі» ШЖҚ КМК
Ұлытау облысы, Жезқазған қаласы

БИОЛОГИЯ ПӘНДІК ОЛИМПИАДАСЫНЫҢ ДАРЫНДЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ ҚАБІЛЕТТЕРІН АШУДАҒЫ МАҢЫЗЫ

Аңдатпа. *Бұл жұмыста биология пәндік олимпиадасының дарынды студенттердің қабілеттерін анықтау, дамыту және олардың ғылыми-зерттеушілік әлеуетін арттырудағы маңызы қарастырылады. Пәндік олимпиада студенттердің биологиялық білімдерін тереңдетіп қана қоймай, логикалық және сыни ойлау, шығармашылық іздену, күрделі мәселелерді шешу және өз білімін тәжірибеде қолдану дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Олимпиадаға жүйелі дайындық студенттердің пәнге деген қызығушылығын арттырып, ғылыми ізденіске ынталандырады.*

Түйін сөздер: *биология, пәндік олимпиада, дарынды студент, қабілет, ғылыми-зерттеу, шығармашылық, сыни ойлау.*

Оқу орындары ерекше дарынды балаларды анықтау үшін шығармашылық орта құру керек. Кез келген қоғамға дарынды адамдар қажет және қоғамның басты міндеті оларды анықтап, қабілеттерін дамыту. Дарынды балалар өз қатарластарын басып озып, оқу материалын меңгеру қарқындылығымен ерекшеленеді. Оқытушылар осындай дарынды балаларға ғылым мен өмірге жол сілтеп, өз қабілеттерін ашуларына септігін тигізуі керек. Оқу орындарының басты міндеті – тек ғана ғылым мен техника аясындағы жоғары білімді маман дайындау ғана емес, сонымен қатар жалпы мәдениет пен сауаттылық аясында жоғары білімі бар бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастыру. Ал ол оқу орнында білім беру деңгейін арттыруға, тұлғаға бағдарланған даралап оқыту тәсілін арттыруға және студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамытуға тікелей байланысты. Дарынды балалар сабақ барысында шығармашылық үдеріске түгелдей еніп кетуіне мүмкіндік жасайтын, жаңа жаңалықтарға ұмтылдыратын, белсенді ақыл ой еңбегіне итермелейтін, өз-өздерін тануларына көмектесетін оқытудың ерекше тәсілдерін, ерекше жүйесін талап етеді. Оқыту үдерісін белсендіріп, оған танымдық, шығармашылық сипат беру үшін оқу әрекетінде ақпараттың заманауи құралдарын: медиатеканы, электронды оқулықтар мен энциклопедияларды, интернет желісін, сондай-ақ қазіргі заманғы: ойын, оқу-ізденушілік, проблемалы-ізденушілік және т.б. технологияларды тиімді қолдану қажет.

Студенттерді олимпиадаға дайындаудың түрлі әдістемелік тәсілдері бар. Студенттерді пәндік олимпиадаға дайындау үрдісінің мәні және құрылымы жөнінде айқын түсінікке ие болу үшін үлгілеу әдісін пайдалануға болады. Тапсырмалар түрі және оған мысалдар:

Стандартты деңгейдегі тапсырмалар.

1.Тест тапсырмалары. Дұрыс жауап тұсына + қойыңыздар.

1.ДНҚ молекуласының құрылымы қандай болып табылады?
A) Спираль тәрізді қос тізбектен тұрады +
B) Бір тізбектен тұрады
C) Үш тізбектен тұрады
D) Бір тізбек және бірнеше қосымша қосылыстар
E) Шар тәрізді құрылымнан тұрады

2.Онкологиялық клеткалардың негізгі ерекшелігі қандай?
A) Олар баяу өседі
B) Оларда ДНҚ синтезі тоқтайды
C) Олар аномальды түрде тез көбейеді +

D) Олар тек бір жерде өседі

E) Олардың ядросы үлкен болады

2. **Зерттеушілік деңгейдегі тапсырмалар. Жануарлар және өсімдіктер макетімен, суретті плакатпен жұмыс.**

Макетке қарап, зерделеп жануарлар және өсімдіктер жасушаларының құрам бөліктерін анықтап, жекелей жазыңыздар.

Жануарлар жасушасының негізгі құрам бөліктері:

1. Жасуша мембранасы – жасушаны сыртқы ортадан қорғайды, заттардың ішке енуі мен сыртқа шығуын реттейді.
2. Цитоплазма – жасушаның ішкі ортасы, онда көптеген органоидтар орналасады.
3. Ядро – жасушаның тіршілік әрекетін басқарады және тұқымқуалаушылық ақпаратты сақтайды.
4. Митохондрия – жасушаны энергиямен қамтамасыз етеді.
5. Рибосомалар – нәруыз синтезіне қатысады.
6. Эндоплазмалық тор – заттарды синтездеу және тасымалдау қызметін атқарады.
7. Гольджи аппараты – заттарды өңдейді, жинақтайды және тасымалдауға дайындайды.
8. Лизосомалар – қажетсіз заттарды ыдыратады.
9. Центросома (центриольдер) – жасушаның бөлінуіне қатысады.

Өсімдіктер жасушасының негізгі құрам бөліктері.

1.Жасуша қабықшасы – жасушаны қорғайды, пішінін сақтайды.

2.Жасуша мембранасы – заттардың жасушаға енуі мен шығуын реттейді.

3.Цитоплазма – жасушаның ішкі ортасы, онда органоидтар орналасады.

4.Ядро – жасушаның қызметін басқарады және тұқымқуалаушылық ақпаратты сақтайды.

5.Вакуоль – жасуша шырынын жинақтайды, су мен еріген заттарды сақтайды.

6.Хлоропласт – фотосинтез жүретін органоид, құрамында хлорофилл болады.

7.Митохондрия – жасушаны энергиямен қамтамасыз етеді.

8.Рибосома – нәруыз синтезіне қатысады.

9.Эндоплазмалық тор және Гольджи аппараты – заттарды синтездеу, өңдеу және тасымалдауға қатысады**.**

3. Салыстыруға арналған тапсырмалар. Кестемен жұмыс.

Кестедеге жануарлар және өсімдіктер жасушаларының құрам бөліктерін «Бар» немесе «Жоқ» деп белгілеңіздер. Айырмашылықтарын жекелей сипаттап толтырыңыздар. Мысалы: Ірі, бір негізгі вакуоль

Жасуша құрам бөлігі	Өсімдік жасушасы	Жануар жасушасы
Жасуша мембранасы	Бар	Бар
Цитоплазма	Бар	Бар
Ядро	Бар	Бар
Митохондрия	Бар	Бар
Рибосома	Бар	Бар
Эндоплазмалық тор	Бар	Бар
Гольджи аппараты	Бар	Бар
Жасуша қабықшасы	Бар	Жоқ
Хлоропласт	Бар	Жоқ
Вакуоль	Ірі, бір негізгі вакуоль	Ұсақ вакуольдер болуы мүмкін
Пішіні	Көбіне тұрақты, бұрышты	Көбіне тұрақсыз, әртүрлі
Қор заты	Негізінен крахмал	Негізінен гликоген
Фотосинтез	Жүреді	Жүрмейді
Жасуша орталығы (центриоль)	Көпшілік жоғары сатыдағы өсімдіктерде болмайды	Бар

Қосымша мәлімет: Негізгі айырмашылығы: өсімдік жасушасында жасуша қабықшасы, хлоропласт және ірі вакуоль бар, ал жануар жасушасында олар болмайды. Өсімдік жасушасы фотосинтез жасайды, жануар жасушасы фотосинтез жасамайды.

Сәлемдесу әдіс түрлері.

Студенттермен жұмыс барысында сәлемдесу әдістерін дұрыс таңдау топтағы психологиялық ахуалды жақсартуға көмектеседі. Сәлемдесу — жай ғана амандасу емес, студентке деген құрмет пен назарды білдірудің қарапайым тәсілі.

Олимпиада басталарда студенттер өздерін еркін әрі көңілді сезінуі үшін «Сәлемдесудің» түрлерін қолдандым. Оларды кіретін есіктің оң жағына смайлик түрінде безендіріп қойдым. Студенттер ұнатқан смайликті алақанымен нұсқап, сол бейнеленген сәлемдесу түрімен амандасты.

Сәлемдесу әдістерінің маңызы.

Қол алысу — өзара құрметті, сенімділікті және ресми қарым-қатынасты білдіреді. Оқытушы мен студент арасында кәсіби шекараны сақтай отырып, жылы қарым-қатынас орнатуға қолайлы.

Қол бұлғау, бас изеу, күлімдеу — дене байланысын қажет етпейтін, қауіпсіз әрі барлық студентке бірдей қолдануға болатын тәсілдер.

Ауызша жылы сәлемдесу — «Сәлеметсіздер ме!», «Қайырлы күн!», «Көңіл-күйлеріңіз қалай?» сияқты сөздер студенттің сабаққа, іс-шараға жағымды көңіл күймен қосылуына ықпал етеді.

Ерекше сәлемдесу таңдауы — студенттерге өздеріне ұнайтын тәсілді таңдауға мүмкіндік беруі мүмкін. Мысалы, қол алысу, «high-five», қол бұлғау немесе жай ғана күлімдеу.

Іс-шара басында оқытушының жылы жүзбен амандасуы студентке «мені байқайды, мені құрметтейді, мен бұл ортада өзімді еркін сезіне аламын» деген жағымды сезім қалыптастырады. Сондықтан сәлемдесу әдістерін оқу үдерісіндегі шағын, бірақ маңызды психологиялық құрал ретінде қолдануға болады.

«Ұстаздан хат» айдары

Сәлемдесу рәсімінен кейін «Ұстаздан хат» атты ерекше айдар ұйымдастырылды. Бұл хатта оқытушы әр қатысушы студентке жеке-жеке арнап, олардың үлгілілігі, білімге деген талпынысы, ізденісі мен жақсы оқуын атап, жылы лебіздері мен ақ тілектерін жеткізген.

Әр студентке хатпен бірге шоколад табысталды. Хаттарды студенттер олимпиада аяқталған соң ашып оқиды. Хатты оқыған сәтте студенттер ерекше қуанышқа бөленіп, әсерлі эмоцияларын білдіріп, ұстаздарына шынайы алғыстарын жеткізді.

Бұл айдар студенттерге күтпеген қуаныш сыйлап, ұстаз бен шәкірт арасындағы жылы қарым-қатынасты, өзара құрмет пен қолдауды айқын көрсетті.

Студенттер ерекше көңіл күймен олимпиада тапсырмаларын орындауға кірісті. Олимпиадаға дайындаған тапсырмаларымның түрлерін жоғарыда үлгі ретінде көрсеттім. Олар: Стандартты деңгейдегі тапсырмалар:

1.Тест тапсырмалары.

2. Зерттеушілік деңгейдегі тапсырмалар. Жануарлар және өсімдіктер макетімен, суретті плакатпен жұмыс.

3. Салыстыруға арналған тапсырмалар. Кестемен жұмыс.

1-сурет. Сәлемдесу сәті. 2-сурет. Олимпиада өту барысы.

Олимпиад аның барлық тапсырмалары студенттерге оқу барысында жоспарланған оқу-жұмыс бағдарламасындағы тақырыптар бойынша жасалды. Әр тапсырманың студенттерге танымдық, зерттеушілік, логикалық тұрғыда зерделеп, саралауына ықпалы өте зор. Студенттер тапсырмаларды үлкен қызығушылықпен орындады. Олимпиада соңында «өте жақсы», «жақсы» нәтиже көрсеткен студенттер I, II, III дәрежелі дипломдармен марапатталды. Әділқазы оқытушылар студенттердің белсенділіктеріне, жақсы нәтижелеріне ризашылықтарын білдіріп, болашақтарына үлкен үміт артып, сәттіліктер тіледі. Осы тұста, колледж көлемінде өткізген пәндік олимпиадаларыма әділқазы мүшелері ретінде, әдіскер ретінде қатысқан, атсалысқан әріптестерімді атап өткім келеді. Олар: Абильдаева А.К., Альменова А.Ж., Медеубаева А.Қ., Фазылова М.Ш., Айтан М.М., Муканова А.Р..

3-сурет. Марапаттау рәсімі.

4-сурет. Ұстаздан хат айдары.

Оқыту жұмыстары мен іс-шараларды ұйымдастыру барысында әріптестермен тәжірибе алмасудың маңызы зор. Тәжірибе алмасу арқылы оқытушылар өздерінің кәсіби білімдері мен дағдыларын жетілдіріп, тиімді әдіс-тәсілдермен бөліседі. Әріптестердің озық тәжірибесін зерделеу жаңа идеялардың қалыптасуына, сабақтар мен іс-шаралардың мазмұнын жетілдіруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, өзара қолдау мен пікір алмасу кәсіби дамуға оң ықпал етіп, білім беру сапасын арттыруға жағдай жасайды.

Сонымен қатар, «Ғылым күні» аясында, ЖКП ЦӘК апталығында өткізген олимпиадаларымда студенттерді ынталандыру, сергіту, логикалық шабыттандыру мақсатында әртүрлі әдістерді қолдандым. Енді соларға қысқаша шолу жасап өтейін.

1. Қораптағы затты табу. Сәлемдесуден соң, қатысушы топ студенттеріне берілетін тапсырма.

Ортада қорапта биологиялық зат жасырылады. Оқытушы бірнеше сұрақтар қойып, не затты жұмбақтап сипаттайды. Студенттер қандай зат екенін табулары керек. (Микроскоп, макет, кітап, термин, бөлме гүлі, бүйрек макеті т.б..) Тапқанда қорапта зат пен бірге шоколадтар болады. Олар студенттерге үлестіріліп, әсерлі көңіл-күй сыйлайды. Одан соң студенттер олимпиада тапсырмаларын орындауға отырғызылады.

2. Сергіту әдісі. Ритмді қайтала.

Экраннан әуенмен ырғақты ритмдер көрсетіледі. Студенттер осы қимылдарды қарап, қайталап орындайды. Бұл әдіс олимпиаданың 1 кезеңінен кейін, сергіту мақсатында орындалады.

Ырғақты-ритмдік жаттығулар — әуенге немесе белгілі бір ырғаққа сай орындалатын қимыл-қозғалыстар жиынтығы. Мұндай жаттығулар адамның денсаулығын нығайтып, дене белсенділігін арттыруға көмектеседі.

Адам ағзасына пайдасы:

Жүрек жұмысын жақсартып, қан айналымын белсендіреді. Тыныс алуды реттеп, өкпенің жұмысын жақсартады. Бұлшықет күшін, икемділігін және төзімділігін арттырады. Дене қалпын дұрыс ұстауға, қимыл үйлесімділігін дамытуға ықпал етеді. Зейін, есте сақтау және қимылды үйлестіру қабілетін дамытады. Көңіл-күйді көтеріп, шаршау мен күйзелісті азайтуға көмектеседі. Қозғалыс белсенділігін арттырып, энергия жұмсауға ықпал етеді.

Студенттер үшін олимпиадаға қатысу — білімдерін сынап қана қоймай, өз мүмкіндіктерін көрсетуге және жаңа тәжірибе жинақтауға мүмкіндік беретін маңызды шара. Олимпиада барысында студенттер өз білімдерін тәжірибеде қолданып, іздену, ойлау, талдау және жылдам шешім қабылдау қабілеттерін дамытады.

Олимпиаданың басты маңызы — студенттердің білімін жетілдірумен қатар, олардың тұлғалық және кәсіби дамуына ықпал ету. Мұндай іс-шаралар студенттердің шығармашылық қабілетін арттырып, бәсекеге қабілетті, ізденімпаз әрі белсенді маман болып қалыптасуына жол ашады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Асанов Н.Г., Соловьева А.Р., Ибраимова Б.Т, Биология, 10 сынып, 2019ж.
2. Очкур Е.А., Курмангалиева Ж., Нуртаева М., Биология, 10 сынып, 1,2б.2019ж.

ЗНАЧЕНИЕ ПРЕДМЕТНОЙ ОЛИМПИАДЫ ПО БИОЛОГИИ В РАСКРЫТИИ СПОСОБНОСТЕЙ ОДАРЁННЫХ СТУДЕНТОВ

Аннотация. *В данной работе рассматривается значение предметной олимпиады по биологии в выявлении и развитии способностей одарённых студентов, а также в повышении их научно-исследовательского потенциала. Предметная олимпиада не только способствует углублению биологических знаний студентов, но и позволяет формировать навыки логического и критического мышления, творческого поиска, решения сложных задач и применения полученных знаний на практике. Систематическая подготовка к олимпиаде повышает интерес студентов к предмету и стимулирует их к научно-исследовательской деятельности.*

Ключевые слова: *биология, предметная олимпиада, одарённый студент, способности, научное исследование, творчество, критическое мышление.*

THE IMPORTANCE OF BIOLOGY SUBJECT OLYMPIADS IN UNLOCKING THE POTENTIAL OF GIFTED STUDENTS

Abstract*. This paper examines the importance of biology subject olympiads in identifying and developing the abilities of gifted students, as well as enhancing their research potential. Biology olympiads not only deepen students' biological knowledge but also help develop logical and critical thinking, creative inquiry, complex problem-solving, and the ability to apply knowledge in practice. Systematic preparation for olympiads increases students' interest in the subject and encourages them to engage in scientific research.*

Keywords: *biology, subject olympiad, gifted student, abilities, scientific research, creativity, critical thinking.*

Жолдыбаева Гүльдана Серікқызы
Физика және информатика пән мұғалімі
«Ілияс Есенберлин атындағы №15 ОМ» КММ
Ақтөбе облысы, Ақтөбе қаласы, Алматы ауданы

STEAM БІЛІМ БЕРУ БАҒЫТЫ – БОЛАШАҚТЫҢ КІЛТІ

Қазіргі жаһандану дәуірінде білім беру жүйесі түбегейлі өзгерістерді талап етеді. Соның ішінде STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) бағыты – оқушылардың жан-жақты дамуына бағытталған заманауи білім беру тәсілі. Бұл бағыт тек теориялық білім беріп қана қоймай, оны тәжірибемен ұштастырып, оқушылардың сыни ойлау, шығармашылық және зерттеушілік қабілеттерін дамытуға негізделген.

STEAM білім беру жүйесі жаратылыстану ғылымдарын, технологияны, инженерияны, өнер мен математиканы біріктіре отырып, біртұтас оқыту моделін қалыптастырады. Мұндай интеграция оқушыларға нақты өмірлік мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Мысалы, физика сабағында алынған білімді информатикамен байланыстырып, шағын жобалар жасау арқылы оқушының қызығушылығы артады әрі білім сапасы жоғарылайды.

Қазақстанда білім беру жүйесін жаңғырту барысында STEAM бағытына ерекше көңіл бөлінуде. Бұл бағыт ұлы ғалымдардың ғылыми мұрасымен үндеседі. Себебі, ғылым мен өндірісті ұштастыру, жаңашылдыққа ұмтылу – STEAM-ның негізгі қағидаларының бірі.

STEAM оқытудың басты артықшылығы – оқушыны дайын ақпаратты қабылдаушы емес, білімді өз бетімен ізденуші тұлға ретінде қалыптастыруында. Сабақ барысында оқушылар түрлі жобалар жасап, тәжірибелер жүргізеді, нәтижесінде өз идеяларын жүзеге асыруға дағдыланады. Бұл олардың болашақ мамандық таңдауда да дұрыс шешім қабылдауына ықпал етеді.

Физика және информатика пәндері STEAM бағытының өзегін құрайды. Физика – табиғат заңдылықтарын түсіндіретін негізгі ғылым болса, информатика – сол білімді технология арқылы жүзеге асыру құралы. Мысалы, робототехника, бағдарламалау, 3D модельдеу сияқты бағыттар оқушылардың қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың практикалық дағдыларын қалыптастырады.

Сонымен қатар, STEAM білім беру оқушылардың командалық жұмыс істеу қабілетін дамытады. Топтық жобалар арқылы олар бір-бірімен пікір алмасып, ортақ шешімге келуді үйренеді. Бұл – қазіргі қоғамда аса маңызды дағдылардың бірі.

Қорытындылай келе, STEAM бағыты – білім берудің болашағы. Ол оқушыларды тек білімді ғана емес, бәсекеге қабілетті, шығармашыл, жаңашыл тұлға ретінде қалыптастырады. Сондықтан мектептерде STEAM технологияларын тиімді қолдану – уақыт талабы. Мұғалімдер үшін де бұл бағыт үздіксіз ізденісті, жаңашылдықты қажет етеді. Осындай білім беру жүйесі арқылы біз елдің зияткерлік әлеуетін арттырып, болашаққа нық қадам жасай аламыз.

Джарылкапова Лайля Мейрамбаевна
Меңгеруші
“Теремок” балабақшасы
Жамбыл облысы, Байзақ ауданы

ЭКО-БАЛАБАҚША ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Аннотация. Мақалада мектепке дейінгі ұйымдарда балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық және ұйымдастырушылық негіздері қарастырылады. Экологиялық білім мен тәрбиені балабақшаның күнделікті қызметіне кіріктіру, табиғатқа ұқыпты қарау дағдыларын дамыту, экологиялық қауіпсіз орта қалыптастыру және ата-аналармен бірлескен жұмысты ұйымдастыру мәселелеріне назар аударылады. Сонымен қатар эко-балабақша моделін жүзеге асырудағы меңгерушінің басқарушылық рөлі, педагогтердің кәсіби құзыреттілігін жетілдіру, тәжірибелік іс-әрекеттер мен экологиялық жобаларды қолдану жолдары сипатталады.

Кілт сөздер: эко-балабақша, экологиялық мәдениет, мектепке дейінгі тәрбие, экологиялық тәрбие, табиғатты қорғау, экологиялық білім, тұрақты даму, педагогикалық басқару, ата-аналармен ынтымақтастық.

Қазіргі кезеңде қоршаған ортаны қорғау, табиғи ресурстарды тиімді пайдалану және экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелері қоғамның тұрақты дамуының маңызды бағыттарына айналып отыр. Табиғи ортаның ластануы, тұрмыстық қалдықтардың көбеюі, суды үнемдеу қажеттілігі және табиғи ресурстарға жауапкершілікпен қарау мәселелері өскелең ұрпаққа экологиялық білім мен тәрбие берудің маңызын арттырады. Экологиялық мәдениетті қалыптастыру адамның қоршаған орта туралы білім алуымен ғана шектелмейді, ол табиғатқа деген жауапты көзқарасты, күнделікті өмірде экологиялық тұрғыдан дұрыс шешім қабылдауды және қоршаған ортаны қорғауға бағытталған әрекеттерді қамтиды. Осыған байланысты мектепке дейінгі ұйымдарда экологиялық тәрбиені жүйелі ұйымдастыру ерекше мәнге ие. Балалық шақта қалыптасқан қарапайым әдеттер мен құндылықтар баланың кейінгі мінез-құлқына әсер етуі мүмкін. Сондықтан балабақшада табиғатты құрметтеу, тірі ағзаларға қамқорлық жасау, суды және электр энергиясын үнемдеу, қоршаған ортаны таза ұстау сияқты дағдыларды күнделікті тәрбиелік үдерістің құрамдас бөлігі ретінде қалыптастыру қажет.

Эко-балабақша ұғымы мектепке дейінгі ұйымның қызметін экологиялық тәрбие қағидаларына сәйкес ұйымдастыруды білдіреді. Мұндай балабақшада экологиялық бағыт жеке өткізілетін іс-шаралармен ғана шектелмей, басқару жүйесінен бастап білім беру мазмұнына, ғимараттың ішкі ортасына, аула аумағына және отбасымен жүргізілетін жұмысқа дейінгі барлық бағытты қамтиды. Балалардың табиғатпен тікелей байланыс орнатуына, қоршаған ортадағы өзгерістерді бақылауына және өз әрекеттерінің нәтижесін түсінуіне жағдай жасау маңызды. Мысалы, балабақша аумағында шағын бақша, гүлзар, табиғат бұрышы немесе

экологиялық бақылау алаңын ұйымдастыру балалардың өсімдіктердің өсуін бақылауына, олардың тіршілік жағдайларымен танысуына және күтім жасау дағдыларын меңгеруіне мүмкіндік береді. Мұндай жұмыстар барысында тәрбиеші балаларға дайын ақпаратты айтып қана қоймай, сұрақ қоюға, болжам жасауға, бақылау нәтижелерін салыстыруға және өз қорытындыларын қарапайым тілмен жеткізуге бағыт береді. Нәтижесінде экологиялық тәрбие теориялық түсіндіруден тәжірибелік әрекетке көшіп, баланың қоршаған әлемге деген танымдық қызығушылығын арттырады.

Эко-балабақшаны қалыптастыруда меңгерушінің басқарушылық қызметі шешуші рөл атқарады. Балабақша басшысы экологиялық тәрбие жұмысын жоспарлауды, педагогтердің қызметін үйлестіруді, қажетті материалдық жағдай жасауды және жүргізілген жұмыстардың нәтижесін бағалауды қамтамасыз етуі тиіс. Ең алдымен, ұйымның экологиялық даму бағыты айқындалып, нақты мақсаттар мен қолжетімді міндеттер белгіленгені жөн. Мысалы, суды үнемдеу мәдениетін қалыптастыру, тұрмыстық қалдықтарды азайту, аумақты көгалдандыру, табиғат бұрышын жетілдіру және ата-аналардың экологиялық бастамаларға қатысуын арттыру негізгі бағыттар ретінде қарастырылуы мүмкін. Әр бағыт бойынша жауапты қызметкерлер белгіленіп, орындалу мерзімі мен күтілетін нәтижелер анықталады. Сонымен қатар экологиялық тәрбие бойынша педагогикалық кеңестер, әдістемелік семинарлар, тәжірибе алмасу кездесулері және ашық іс-шаралар ұйымдастыру педагогтердің кәсіби даярлығын жетілдіруге ықпал етеді. Меңгеруші экологиялық бастамалардың тек есептік құжаттарда көрсетілуімен шектелмей, олардың күнделікті тәжірибеде жүзеге асырылуына жағдай жасауы қажет. Бұл үшін қызметкерлер арасында ортақ жауапкершілік қалыптастырып, әрбір педагогтің ұсыныстарын қолдау және тиімді тәжірибелерді тарату маңызды.

Экологиялық мәдениетті қалыптастырудың тиімді жолдарының бірі – табиғатпен таныстыруды балалардың күнделікті өмірімен байланыстыру. Мектепке дейінгі жастағы балалар қоршаған орта туралы білімді бақылау, ойын, тәжірибе жасау және ересектердің іс-әрекетін қайталау арқылы жақсы меңгереді. Сондықтан экологиялық тәрбие барысында жас ерекшеліктеріне сәйкес практикалық тапсырмаларды қолдану орынды. Мысалы, балалар өсімдіктерді суарып, жапырақтарының өзгерісін бақылай алады, ауа райын белгілеп, күнделікті табиғи құбылыстарды салыстырады немесе судың әртүрлі жағдайдағы қасиеттерін қарапайым тәжірибелер арқылы зерттейді. Табиғат аясындағы серуен кезінде құстарды бақылау, өсімдіктердің ерекшеліктерін анықтау, топырақ пен тастың қасиеттерін салыстыру баланың зерттеушілік қызығушылығын дамытады. Мұндай әрекеттерді ұйымдастырғанда тірі ағзаларға зиян келтірмеу, белгісіз өсімдіктер мен саңырауқұлақтарды ұстамау және табиғи нысандарға ұқыпты қарау ережелерін түсіндіру қажет. Балаларға табиғатты қорғау туралы жалпы ұғымдарды үйретумен қатар, нақты іс-әрекеттер арқылы олардың жауапкершілігін дамыту экологиялық тәрбиенің нәтижелілігін арттырады.

Эко-балабақша жағдайында экологиялық жобаларды ұйымдастыру балалардың табиғатқа деген қызығушылығын арттырып, қарапайым еңбек дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мысалы, «Біздің жасыл бақшамыз», «Суды үнемдейік», «Құстарға қамқорлық», «Қалдықтарға екінші өмір», «Табиғатты бірге қорғаймыз» сияқты жобаларды балабақшаның жылдық жоспарына енгізуге болады. «Біздің жасыл бақшамыз» жобасы аясында балалар өсімдіктерді отырғызуға, оларды күтуге және өсу барысын бақылауға қатысады. «Суды үнемдейік» жобасында судың адам мен табиғат үшін маңызы түсіндіріліп, оны күнделікті тұрмыста үнемдеудің қарапайым тәсілдері көрсетіледі. Қалдықтарды азайтуға арналған жұмыстарда қағазды ұқыпты пайдалану, заттарды қайта қолдану және қалдықтарды қауіпсіз түрде бөлек жинау дағдылары үйретіледі. Бұл іс-шаралардың мақсаты балаларға күрделі экологиялық мәселелерді жүктеу емес, олардың жасына сәйкес келетін пайдалы әдеттерді қалыптастыру болып табылады. Жобалардың нәтижесін балалардың суреттері, бақылау күнтізбелері, фотоматериалдар және шағын көрмелер арқылы көрсетуге болады. Осылайша экологиялық тәрбие баланың жеке тәжірибесімен байланысып, күнделікті өмірде қолданылатын дағдыға айналады.

Эко-балабақшаның маңызды ерекшеліктерінің бірі – экологиялық тұрғыдан қолайлы және қауіпсіз дамытушы орта құру. Балабақша аумағы мен бөлмелерін ұйымдастыру кезінде тазалыққа, табиғи жарыққа, желдетуге, өсімдіктерді дұрыс орналастыруға және балалардың қауіпсіздігіне назар аудару қажет. Табиғат бұрышында балаларға зиян келтірмейтін өсімдіктерді таңдап, олардың күтімін педагогтің бақылауымен ұйымдастырған жөн. Балабақша ауласында көгалдандыру жұмыстарын жүргізу кезінде жергілікті климат жағдайына сәйкес келетін өсімдіктерді пайдалануға және балалардың қауіпсіз қозғалысына кедергі келтірмейтін кеңістік жасауға мән беріледі. Сонымен қатар ұйымның күнделікті шаруашылық қызметінде суды, электр энергиясын және қағазды ұтымды пайдалану, артық қалдықтардың пайда болуын азайту маңызды. Мұндай шаралар экологиялық тәрбие мен мекеменің басқарушылық тәжірибесін өзара байланыстырады. Балалар ересектердің нақты әрекетін бақылау арқылы қоршаған ортаға жауапкершілікпен қараудың үлгісін көреді. Демек, экологиялық мәдениет тек түсіндіру арқылы емес, балабақшадағы күнделікті тәртіп пен ортақ әрекеттер арқылы да қалыптасады.

Экологиялық тәрбиенің тұрақты нәтижеге жетуі отбасымен тығыз ынтымақтастық орнатуға да байланысты. Бала балабақшада меңгерген әдеттерін үй жағдайында жалғастырған кезде олардың күнделікті мінез-құлқына орнығу мүмкіндігі артады. Осы мақсатта ата-аналарға арналған экологиялық кеңестер, бірлескен сенбіліктер, көгалдандыру акциялары, табиғатқа серуендер және шығармашылық көрмелер ұйымдастыруға болады. Мысалы, «Отбасымызбен табиғатты қорғаймыз» атты бастама аясында ата-аналар балаларымен бірге өсімдік өсіріп, үйде суды үнемдеу немесе қағазды тиімді пайдалану тәжірибесімен бөлісе алады. Мұндай жұмыстар ата-аналарды экологиялық тәрбиенің белсенді қатысушысына айналдырып, балабақша мен отбасы арасындағы байланысты нығайтады. Дегенмен отбасылардың тұрмыстық жағдайлары мен мүмкіндіктері әртүрлі екенін ескеру маңызды. Сондықтан экологиялық шараларға қатысу қолжетімді, ерікті және балаларға жағымды болуы керек. Меңгеруші ата-аналармен кері байланыс орнатып, олардың ұсыныстарын ескерген жағдайда экологиялық бастамалардың мазмұнын жетілдіріп, ұйымның тәрбиелік әлеуетін арттыра алады.

Эко-балабақша қызметінің тиімділігін бағалау үшін жүргізілген іс-шаралардың санын ғана емес, олардың балалардың күнделікті әрекетіне және ұйымның жұмыс тәртібіне ықпалын да ескеру қажет. Бағалау барысында балалардың табиғатқа ұқыпты қарау дағдылары, өсімдіктер мен жануарлар туралы қарапайым түсініктері, ресурстарды үнемдеу әрекеттеріне қатысуы және экологиялық ережелерді түсінуі бақылауға алынады. Педагогтер үшін экологиялық тапсырмалардың оқу-тәрбие үдерісіне кіріктірілуі, ата-аналармен ынтымақтастық деңгейі және тәжірибелік әдістерді қолдану сапасы маңызды көрсеткіштер бола алады. Ал басқару деңгейінде суды және электр энергиясын тұтынуды бақылау, қалдықтарды азайту шараларының орындалуы, аумақты көгалдандырудың жай-күйі және қызметкерлердің қатысуы талдануы мүмкін. Мұндай бағалау жазалау немесе формалды есеп беру мақсатында емес, жұмыстың тиімді тұстарын анықтап, жетілдіру бағыттарын белгілеу үшін жүргізілуі тиіс. Меңгеруші нәтижелерді педагогикалық кеңесте талқылап, келесі кезеңге арналған нақты міндеттер белгілей алады. Бұл экологиялық жұмыстың жүйелілігін қамтамасыз етіп, оны балабақшаның тұрақты даму бағытына айналдырады.

Қорытындылай келе, эко-балабақша – балаларға табиғат туралы білім беретін мекеме ғана емес, экологиялық жауапкершілік пен мәдениетті күнделікті өмірде қалыптастыратын тұтас тәрбиелік орта. Оның тиімділігі меңгерушінің ұйымдастырушылық қабілетіне, педагогтердің кәсіби дайындығына, қауіпсіз әрі дамытушы ортаның жасалуына және ата-аналармен ынтымақтастықтың сапасына байланысты. Экологиялық жобаларды, бақылау мен тәжірибелік жұмыстарды, табиғат бұрыштарын және ресурстарды үнемдеуге бағытталған күнделікті әрекеттерді жүйелі ұйымдастыру балалардың қоршаған ортаға деген қызығушылығын арттырып, жауапты мінез-құлықтың бастапқы негіздерін қалыптастырады. Бұл үдерісте ересектердің жеке үлгісі ерекше маңызды, өйткені балалар табиғатты қорғаудың мәнін сөзден ғана емес, күнделікті әрекеттерден де үйренеді. Сондықтан мектепке дейінгі

ұйымдарда экологиялық мәдениетті қалыптастыруды бір реттік акциялармен шектемей, басқару, тәрбие, білім беру және отбасымен өзара әрекеттесу бағыттарын біріктіретін ұзақ мерзімді жүйе ретінде қарастырған жөн. Осындай кешенді жұмыс арқылы эко-балабақша табиғатты құрметтейтін, қоршаған ортаға жанашырлық танытатын және өз әрекетінің маңызын түсіне бастайтын ұрпақ тәрбиелеуге үлес қосады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Рыжова Н. А. *Наш дом — природа: программа по экологическому образованию дошкольников*. – Москва: Линка-Пресс, 2017. – 224 с.

2. Рыжова Н. А. *Экологическое образование в дошкольных учреждениях: теория и практика*. – Москва: Издательский центр Академии профессионального образования, 1999. – 170 с.

3. Николаева С. Н. *Экологическое воспитание младших дошкольников: книга для воспитателей детского сада*. – Москва: Мозаика-Синтез, 2000. – 92 с.

4. Николаева С. Н. *Народная педагогика в экологическом воспитании дошкольников*. – Москва: Мозаика-Синтез, 2010. – 144 с.

5. Григорян Л. Ю., Лоськова С. Ю. Формирование основ экологической культуры дошкольников через реализацию программы Н. А. Рыжовой «Наш дом — природа», блока «Волшебница вода» // Ребёнок и общество. – 2022. – № 4.

6. Григорян Л. Ю., Лоськова С. Ю. Методические основы и планирование работы по экологическому образованию в дошкольной образовательной организации // Ребёнок и общество. – 2022. – № 1.

ЭКО-ДЕТСКИЙ САД КАК ЭФФЕКТИВНЫЙ СПОСОБ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Аннотация. *В статье рассматриваются педагогические и организационные основы формирования экологической культуры детей в дошкольных организациях. Особое внимание уделяется интеграции экологического образования и воспитания в повседневную деятельность детского сада, развитию навыков бережного отношения к природе, созданию экологически безопасной среды и организации совместной работы с родителями. Кроме того, раскрываются управленческая роль заведующего дошкольной организацией в реализации модели эко-детского сада, пути совершенствования профессиональной компетентности педагогов, а также возможности применения практической деятельности и экологических проектов.*

Ключевые слова: *эко-детский сад, экологическая культура, дошкольное воспитание, экологическое воспитание, охрана природы, экологическое образование, устойчивое развитие, педагогическое управление, сотрудничество с родителями.*

Абдикулова Индира Каримкуловна
Меңгеруші, 1 санатты басшы
«Айгөлек» бөбекжай-бақшасы
Жамбыл облысы, Байзак ауданы, Абай ауылы

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ТӘРБИЕЛЕУ МЕН ОҚЫТУ – ЖАҢҒЫРУ ЖОЛЫНДА

Аннотация. *Мақалада қазіргі кезеңдегі мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту жүйесін жаңғыртудың өзекті бағыттары, баланың тұлғалық дамуына бағдарланған білім беру ортасын қалыптастыру және мектепке дейінгі ұйымды тиімді басқару мәселелері қарастырылады. Мектепке дейінгі ұйым меңгерушісінің білім беру сапасын арттырудағы, педагогтердің кәсіби құзыреттілігін дамытудағы, инновациялық технологияларды енгізудегі және ата-аналармен ынтымақтастық орнатудағы рөлі талданады. Сонымен қатар тәрбиелеу мен оқыту үдерісін ұйымдастыруда ойынға негізделген тәсілдерді, цифрлық ресурстарды, инклюзивті практикаларды және балалардың әлеуметтік-эмоциялық дағдыларын дамытуды жүйелі қолданудың маңыздылығы айқындалады.*

Кілт сөздер: *мектепке дейінгі тәрбие, оқыту, жаңғырту, білім беру сапасы, басқару, инновациялық технологиялар, педагогтердің кәсіби дамуы, балаға бағдарланған тәсіл, инклюзивті білім беру, ата-аналармен ынтымақтастық.*

Қазіргі қоғамның әлеуметтік-экономикалық және мәдени даму үдерістері білім беру жүйесінің барлық деңгейіне, соның ішінде мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту саласына жаңа талаптар қойып отыр. Мектепке дейінгі ұйым баланың алғашқы әлеуметтік тәжірибесі қалыптасатын, оның танымдық қызығушылығы, қарым-қатынас жасау қабілеті, дербестігі, шығармашылық әлеуеті және қоршаған ортаға деген көзқарасы дамитын маңызды білім беру кеңістігі болып табылады. Осыған байланысты мектепке дейінгі тәрбиені жаңғырту тек оқу бағдарламаларын өзгерту немесе жаңа технологияларды енгізумен шектелмеуі керек. Ол баланың қажеттіліктерін ескеретін білім беру ортасын қалыптастыруды, педагогикалық үдерістің мазмұнын жетілдіруді, басқару мәдениетін дамытуды және отбасы мен балабақша арасындағы өзара сенімге негізделген байланысты нығайтуды қамтитын кешенді үдеріс ретінде қарастырылуы қажет.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуды жаңғыртудың маңызды бағыттарының бірі — білім беру мазмұнын баланың жас ерекшеліктеріне, даму қарқынына және жеке мүмкіндіктеріне сәйкес ұйымдастыру. Мектепке дейінгі кезеңде бала қоршаған ортаны белсенді зерттеу, ойын ойнау, тәжірибе жасау, бақылау және ересектермен қарым-қатынас жасау арқылы танып біледі. Сондықтан тәрбиелеу мен оқыту үдерісі балаларға дайын ақпаратты жеткізуге ғана емес, олардың сұрақ қоюына, өз бетінше шешім қабылдауына, салыстыруына, қорытынды жасауына және жаңа тәжірибе жинақтауына мүмкіндік беруі тиіс.

Мұндай тәсіл баланың табиғи қызығушылығын сақтауға, өз мүмкіндіктеріне сенімділігін арттыруға және келешектегі білім алуға қажетті бастапқы дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Бұл ретте баланы мектепке дайындау тек әріптерді, сандарды немесе қарапайым оқу дағдыларын меңгертумен шектелмей, оның әлеуметтік, эмоциялық, тілдік, физикалық және танымдық дамуын біртұтас қарастыруды талап етеді.

Қазақстандағы мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту жүйесін жетілдіру мемлекеттік саясаттың басым бағыттарымен және білім беру сапасын арттыру міндеттерімен тығыз байланысты. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығымен бекітілген мемлекеттік жалпыға міндетті стандарт мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мазмұнына, оқу жүктемесінің ең жоғары көлеміне және тәрбиелеу мен оқыту мерзіміне қойылатын талаптарды айқындайды. Сонымен қатар мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуды дамыту моделі саланың мазмұнын жаңартуға, қызметтердің сапасын арттыруға және балалардың ерте жастан жан-жақты дамуына жағдай жасауға бағытталған. <Cite refs={["turn573461search0","turn573461search2"]}/> Осы нормативтік негіздер мектепке дейінгі ұйым басшысынан білім беру үдерісін жүйелі жоспарлауды, педагогикалық ұжымның жұмысын үйлестіруді және белгіленген талаптардың күнделікті тәжірибеде сапалы жүзеге асырылуын қамтамасыз етуді талап етеді.

Мектепке дейінгі ұйымды жаңғыртудағы негізгі жауапкершілік оның басшысына жүктеледі. Балабақша меңгерушісі тек әкімшілік және ұйымдастырушылық міндеттерді орындайтын тұлға емес, сонымен қатар педагогикалық ұжымның кәсіби дамуына ықпал ететін, білім беру сапасын бағалайтын, жаңашыл бастамаларды қолдайтын және ұйымның даму бағытын айқындайтын жетекші болып саналады. Тиімді басқару ұйымның материалдық-техникалық жағдайын бақылаумен ғана шектелмей, педагогтердің өзара ынтымақтастығын қалыптастыруды, олардың кәсіби қажеттіліктерін анықтауды, жұмыс нәтижелерін талдауды және балалардың дамуына қолайлы жағдай жасауды қамтиды. Басшының басқарушылық шешімдері нақты қажеттіліктерге, педагогтердің пікіріне, ата-аналардың ұсыныстарына және білім беру үдерісін бақылау нәтижелеріне негізделген жағдайда ұйымның даму мүмкіндігі артады.

Мектепке дейінгі ұйымның жаңғыруы педагогтердің кәсіби құзыреттілігін жетілдірумен тікелей байланысты. Қазіргі тәрбиеші баланың жас ерекшеліктерін білумен қатар, оның танымдық белсенділігін қолдайтын әдістерді қолдана білуі, оқу әрекетін ойынмен ұштастыруы, топтағы әртүрлі даму деңгейіндегі балалармен жұмыс істеуі және ата-аналармен тиімді қарым-қатынас орнатуы қажет. Сондықтан меңгеруші педагогтердің біліктілігін арттыру курстарына қатысуын, тәжірибе алмасуын, әдістемелік бірлестіктердің жұмысын және тәлімгерлік жүйесін қолдауы маңызды. Ұжым ішіндегі кәсіби ынтымақтастық тәрбиешілерге кездесетін қиындықтарды бірлесіп талдауға, тиімді әдістерді таратуға және өз тәжірибесін жетілдіруге мүмкіндік береді. Сонымен бірге педагогтің кәсіби өсуі тек курстарға қатысумен өлшенбеуі керек; оның күнделікті жұмысындағы өзгерістер, балалармен қарым-қатынас сапасы және қолданатын әдістерінің тиімділігі де ескерілуі тиіс.

Жаңғыртудың маңызды бағыты — ойынға негізделген оқыту мен дамытушы ортаны жетілдіру. Мектепке дейінгі жаста ойын баланың қоршаған ортаны тануының, әлеуметтік ережелерді меңгеруінің, тілдік дағдыларын дамытудың және өз эмоцияларын білдіруінің табиғи құралы болып табылады. Сюжеттік-рөлдік ойындар балаларға әлеуметтік қатынастарды түсінуге көмектессе, құрастыру ойындары кеңістіктік ойлау мен шығармашылық қабілеттерін дамытады. Дидактикалық ойындар сөздік қорды байытуға, қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыруға және зейінді дамытуға мүмкіндік береді. Осыған байланысты балабақшадағы заттық-кеңістіктік дамытушы орта балалардың өздігінен әрекет етуіне, таңдау жасауына және түрлі материалдарды қауіпсіз пайдалануына жағдай жасауы тиіс. Меңгеруші топ бөлмелерінің ұйымдастырылуын, ойын материалдарының жас ерекшеліктеріне сәйкестігін, олардың қолжетімділігін және қауіпсіздігін жүйелі түрде бақылап отырғаны жөн.

Қазіргі мектепке дейінгі ұйым қызметіндегі тағы бір маңызды бағыт — цифрлық технологияларды мақсатты әрі қауіпсіз қолдану. Цифрлық ресурстар педагогтің жұмысын жоспарлауға, көрнекі материалдар әзірлеуге, ата-аналармен ақпарат алмасуға және әдістемелік тәжірибені жүйелеуге көмектеседі. Интерактивті материалдар, аудиожазбалар, электрондық суреттер мен бейнематериалдар белгілі бір оқу мақсатына сәйкес пайдаланылғанда балалардың қызығушылығын арттыруы мүмкін. Дегенмен цифрлық құралдар тірі қарым-қатынасты, қозғалысты, шығармашылық ойынды және нақты заттармен тәжірибе жасауды алмастырмауы қажет. Мектепке дейінгі жаста баланың денсаулығын, көру жүктемесін, қозғалыс қажеттілігін және жас ерекшеліктерін ескеру ерекше маңызды. Сондықтан балабақша меңгерушісі цифрлық технологияларды енгізу кезінде олардың педагогикалық мақсатын, қауіпсіздігін, мазмұн сапасын және балалардың дамуына ықпалын бағалап, педагогтерге нақты әдістемелік ұсынымдар беруі керек.

Мектепке дейінгі тәрбиені жаңғырту инклюзивті білім беру қағидаттарын жүзеге асырумен де сипатталады. Әр баланың даму қарқыны, қызығушылығы, қарым-қатынас жасау ерекшелігі және білім алуға деген қажеттілігі әртүрлі болуы мүмкін. Осы айырмашылықтарды ескеру баланың білім беру үдерісіне толыққанды қатысуына мүмкіндік береді. Инклюзивті орта қалыптастыру үшін педагогтер балалардың жеке қажеттіліктерін түсініп, тапсырмаларды бейімдей білуі, құрдастар арасындағы жағымды қарым-қатынасты қолдауы және қажет болған жағдайда мамандармен бірлесіп жұмыс істеуі тиіс. Балабақша меңгерушісі педагогтерге әдістемелік қолдау көрсетіп, ата-аналармен тұрақты байланыс орнатуға және қажетті мамандардың өзара әрекетін ұйымдастыруға жағдай жасауы қажет. Мұндай жұмыстың нәтижесі баланың ерекшелігін шектеу ретінде емес, жеке қолдау қажеттілігін анықтайтын негіз ретінде қабылдауға байланысты.

Балалардың әлеуметтік-эмоциялық дамуын қолдау да мектепке дейінгі білім беруді жаңғыртудың ажырамас бөлігі болып табылады. Баланың өз сезімдерін тануы, эмоцияларын сөзбен жеткізуі, өзге адамдардың көңіл күйін түсінуі, кезек күтуі, ортақ ережелерді сақтауы және келіспеушіліктерді бейбіт жолмен шешуі оның болашақтағы әлеуметтік бейімделуіне ықпал етеді. Бұл дағдыларды қалыптастыру үшін тәрбиеші балалармен күнделікті қарым-қатынаста қолдаушы тілдік үлгілерді қолданып, олардың пікірін тыңдап, қателік жасауға және оны түзетуге мүмкіндік беруі керек. Балабақшада психологиялық тұрғыдан қауіпсіз орта қалыптасқанда бала өз ойын ашық білдіруге, жаңа әрекеттерді байқап көруге және қиындық туындаған жағдайда көмек сұрауға үйренеді. Меңгеруші ұйымдағы өзара сыйластық мәдениетін нығайтып, педагогтер мен балалар арасындағы қарым-қатынастың ізгілікке негізделуін қамтамасыз етуі тиіс.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту сапасын арттыруда ата-аналармен серіктестік орнатудың маңызы зор. Отбасы — баланың алғашқы тәрбиелік ортасы, ал балабақша осы тәрбиені кәсіби педагогикалық қолдаумен толықтырады. Егер ата-аналар мен педагогтер баланың дамуына қатысты ортақ мақсаттарға сүйенсе, тәрбиелеу жұмысының бірізділігі артады. Ата-аналар жиналыстары, жеке кеңестер, бірлескен шығармашылық жобалар, ашық іс-шаралар және күнделікті кері байланыс отбасы мен балабақша арасындағы сенімді нығайтуға көмектеседі. Бұл жұмыс ата-аналарға дайын нұсқаулар берумен шектелмей, олардың пікірін тыңдауды, баланың жетістіктері мен қиындықтарын бірге талқылауды және ортақ шешім қабылдауды қамтуы керек. Балабақша меңгерушісі ата-аналардың ұсыныстарын жинақтап, ұйым қызметін жетілдіру кезінде оларды ескеретін ашық басқару мәдениетін қалыптастырғаны жөн.

Жаңғырту үдерісінде тәрбиеленушілердің денсаулығын сақтау және қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесі де негізгі басымдықтардың бірі болып қала береді. Балабақшадағы қауіпсіз орта санитариялық талаптарды орындауды, тамақтану сапасын бақылауды, қозғалыс белсенділігіне жағдай жасауды, ойын алаңдарының жарақат алу қаупін азайтуды және балалардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуді қамтиды. Сонымен қатар экологиялық тәрбие, табиғатты бақылау, өсімдіктерге күтім жасау, суды үнемдеу және қоршаған ортаны таза ұстау сияқты күнделікті әрекеттер балалардың жауапкершілік сезімін

қалыптастыруға көмектеседі. Меңгеруші осы бағыттарды ұйымның тәрбие жұмысына жүйелі енгізіп, педагогтер мен қызметкерлердің міндеттерін нақты бөліп, қауіпсіздік талаптарының орындалуын тұрақты бақылауы қажет.

Білім беру ұйымының даму нәтижесін бағалау жаңғырту жұмысының тиімділігін анықтауға мүмкіндік береді. Алайда мектепке дейінгі ұйымның сапасын тек құжаттардың дұрыс рәсімделуімен, өткізілген іс-шаралардың санымен немесе жоспарлардың орындалуымен бағалау жеткіліксіз. Негізгі назар балалардың дамуындағы оң өзгерістерге, олардың дербестігіне, қарым-қатынас жасауына, танымдық белсенділігіне және эмоционалдық жай-күйіне аударылуы тиіс. Педагогтердің кәсіби дамуы, ата-аналардың қанағаттануы, дамытушы ортаның сапасы, балалардың қауіпсіздігі және ұжымдағы ынтымақтастық деңгейі де маңызды көрсеткіштер болып саналады. Басшы бұл мәліметтерді бақылау, сауалнама, педагогикалық талдау және кері байланыс арқылы жинақтап, ұйымның нақты қажеттіліктеріне сәйкес даму жоспарын түзете алады. Бағалау жазалау құралы емес, жетілдіру жолдарын анықтауға көмектесетін басқару тетігі ретінде қолданылуы керек.

Қорытындылай келе, мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуды жаңғырту — білім беру мазмұнын, педагогикалық тәсілдерді, басқару жүйесін және әлеуметтік серіктестікті өзара байланысты түрде жетілдіруді көздейтін үздіксіз үдеріс. Оның табысты жүзеге асуы балабақша меңгерушісінің кәсіби басқару құзыреттілігіне, педагогикалық ұжымның жаңашылдыққа дайындығына, ата-аналармен ынтымақтастық сапасына және баланың мүддесін басты орынға қоюға байланысты. Қазіргі заманғы балабақша әр баланың жеке мүмкіндіктерін ашуға, қауіпсіз әрі қолайлы ортада дамуына, қарым-қатынас жасауына және қоршаған әлемді белсенді тануына жағдай жасауы тиіс. Осы мақсатқа бағытталған жүйелі басқару мен ғылыми негізделген педагогикалық тәжірибе мектепке дейінгі білім беру сапасын арттырып, балалардың келешектегі табысты дамуына берік негіз қалайды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Бекмагамбетова Р. К. Инновационные технологии развития детей раннего и дошкольного возраста: методическое пособие. — 2-е изд. — Алматы: Альманахъ, 2024. — 148 с.

2. Андрианова Е. И., Богомолова М. И., Гришина А. А. и др. Современные технологии дошкольного образования: учебное пособие. — Москва: ИНФРА-М, 2024. — 251 с.

3. Гогоберидзе А. Г., Солнцева О. В. (ред.). Дошкольная педагогика с основами методик воспитания и обучения: учебник для вузов. — 2-е изд., перераб. и доп. — Санкт-Петербург: Питер, 2021. — 460 с.

4. Кириенко С. Д., Проняева С. В. Дошкольная педагогика: учебное пособие для студентов педагогических колледжей и вузов, преподавателей. — Москва: ИНФРА-М, 2024. — 271 с.

5. Дмитриев Ю. А., Зверева О. Л., Кротова Т. В. и др. Цифровые технологии в современном дошкольном образовании: монография. — 2024.

Айтуганова Аида Оспанбековна
География пәнінің мұғалімі, педагог-зерттеуші
Т.Рысқұлов атындағы жалпы білім беретін мектеп
Түркістан облысы, Түлкібас ауданы

ГЕОГРАФИЯ САБАҚТАРЫНДА STEM ТӘСІЛДЕРІН ҚОЛДАНУ

Аңдатпа. *Мақалада жалпы білім беретін мектепте география пәнін оқыту үдерісінде STEM тәсілдерін қолданудың ғылыми-әдістемелік негіздері қарастырылады. STEM білім берудің жаратылыстану ғылымдары, технология, инженерия және математиканы өзара кіріктіру мүмкіндіктері талданып, оның оқушылардың географиялық ойлауын, зерттеушілік дағдыларын, кеңістіктік бағдарлауын және функционалдық сауаттылығын дамытудағы маңызы айқындалады. География сабақтарында картографиялық материалдарды, географиялық ақпараттық жүйелерді, цифрлық ресурстарды, математикалық есептеулерді және модельдеу әдістерін пайдалану жолдары сипатталады. Қазақстанның табиғи-географиялық ерекшеліктеріне негізделген практикалық тапсырмалар мен жобалық жұмыстардың үлгілері ұсынылады. Сонымен қатар STEM тәсілдерін сабақтың әр кезеңінде тиімді ұйымдастыру, оқушылардың зерттеу нәтижелерін бағалау және білім беру үдерісіндегі ықтимал қиындықтарды ескеру мәселелері қарастырылады. Мақала география пәні мұғалімдеріне арналған ғылыми-әдістемелік материал ретінде ұсынылады.*

Түйін сөздер: *STEM білім беру, географияны оқыту, пәнаралық байланыс, зерттеушілік дағдылар, географиялық ойлау, цифрлық картография, географиялық ақпараттық жүйелер, математикалық модельдеу, жобалық оқыту, функционалдық сауаттылық.*

Кіріспе

Қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі – оқушыға дайын ақпаратты меңгертумен шектелмей, алған білімін өмірлік жағдаяттарда қолдана алатын, ақпаратты сыни тұрғыдан талдайтын және нақты мәселелерді шешуге қабілетті тұлға қалыптастыру. Осы мақсатта білім беру мазмұнын жаңарту, пәндер арасындағы байланысты күшейту және оқушылардың зерттеушілік әрекетін ұйымдастыру өзекті болып отыр. Бұл міндеттерді жүзеге асыруда STEM тәсілдерінің мүмкіндіктері ерекше назар аудартады.

STEM атауы ағылшын тіліндегі Science, Technology, Engineering, Mathematics сөздерінің алғашқы әріптерінен құралған. Қазақ тілінде ол ғылым, технология, инженерия және математика бағыттарының өзара кіріктірілуін білдіреді. STEM тәсілінің негізгі ерекшелігі – білімді жеке пәндер шеңберінде ғана қарастырмай, бірнеше пәннің мазмұнын нақты проблеманы зерттеу мен шешу барысында біріктіру. Оқушылар құбылысты бақылап, сұрақ қояды, болжам жасайды, деректер жинайды, есептеулер жүргізеді, модель құрастырады және алынған нәтижелерді негіздейді.

География пәні STEM тәсілдерін қолдануға қолайлы оқу пәндерінің бірі болып саналады. Себебі география табиғи үдерістерді, халықтың орналасуын, шаруашылық әрекеттерін,

қоршаған ортаның жағдайын және олардың кеңістіктік байланыстарын зерттейді. Географиялық білімді меңгеру барысында оқушылар карта мен статистикалық мәліметтерді салыстырады, табиғи құбылыстардың себептерін анықтайды, қашықтықты есептейді, климаттық көрсеткіштерді талдайды және аумақтардың даму ерекшеліктерін түсіндіреді. Мұндай әрекеттер жаратылыстану ғылымдары, математика және цифрлық технологиялармен тығыз байланысты.

Қазақстандық зерттеушілердің географиялық білім беру мәселелеріне арналған еңбектерінде географияны оқыту әдістемесін жетілдіру, оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамыту және пәндік білімді тәжірибемен байланыстыру мәселелері қарастырылады. Ә.К. Толқынбаева мен Ө.Ж. Сағымбайдың зерттеуінде STEM білім беру арқылы жетінші сынып оқушыларының зерттеу дағдыларын дамыту моделі ұсынылған [1]. Бұл бағыт география сабақтарын дайын ақпаратты қабылдаудан деректерді өздігінен зерттеуге негізделген оқу әрекетіне көшірудің маңызын көрсетеді.

Сонымен қатар географиялық білім берудің теориялық негіздерін қарастырған Қ.А. Ақылбеков, К.Д. Каймулдинова және Н.Г. Баканов еңбектері география пәнінің білімдік және дүниетанымдық мүмкіндіктерін түсінуге негіз болады [2]. Ә.С. Ақашева мен К.Ж. Дүйсебаеваның «Географияны оқыту әдістемесі» оқу құралында пәнді оқытудың қазіргі әдістері мен оқу әрекетін ұйымдастыру мәселелері қамтылған [3].

Дегенмен STEM тәсілін сабаққа енгізу бірнеше пәннің атауын бір сабақта қатар қолданумен шектелмеуі керек. Оның тиімділігі оқушының нақты зерттеу мәселесін шешу барысында ғылыми түсіндіруді, технологиялық құралдарды, инженерлік жобалауды және математикалық есептеулерді өзара байланыстыра алуымен анықталады. Сондықтан география сабақтарында STEM тәсілдерін мақсатқа сай таңдау және оқу тапсырмаларын жүйелі жоспарлау маңызды.

Зерттеудің мақсаты – жалпы білім беретін мектептің география сабақтарында STEM тәсілдерін қолданудың ғылыми-әдістемелік негіздерін анықтау және оқушылардың зерттеушілік, кеңістіктік-талдамалық және практикалық дағдыларын дамытуға бағытталған тапсырмалар жүйесін ұсыну.

Зерттеудің міндеттері:

- STEM білім берудің мазмұнын және география пәнімен байланысын ашу;
- география сабақтарында пәнаралық кіріктіру мүмкіндіктерін анықтау;
- цифрлық картография, математикалық есептеу және модельдеу тәсілдерін қолдану жолдарын сипаттау;
- Қазақстанның географиялық ерекшеліктеріне негізделген практикалық тапсырмалар ұсыну;
- STEM бағытындағы жұмыстарды ұйымдастыру мен бағалаудың әдістемелік шарттарын негіздеу.

Мақалада ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді талдау, салыстыру, жүйелеу және географиялық мазмұндағы практикалық тапсырмаларды әдістемелік модельдеу тәсілдері қолданылады.

1. STEM білім берудің мәні және оның география пәніндегі мүмкіндіктері

STEM тәсілі – оқушылардың ғылыми білімді практикалық әрекетпен ұштастыруына мүмкіндік беретін пәнаралық оқыту бағыты. Оның аясында білім алушылар табиғи немесе әлеуметтік-экономикалық құбылысты зерттеп қана қоймай, оны түсіндіруге, сандық деректермен дәлелдеуге және белгілі бір мәселені шешуге бағытталған өнім немесе модель жасауға қатысады.

STEM білім берудің төрт негізгі құрамдас бөлігі өзара тығыз байланысады.

Science – ғылым. Бұл бағыт табиғи және қоғамдық құбылыстарды ғылыми тұрғыдан түсіндіруді, бақылау жүргізуді, болжам ұсынуды және зерттеу нәтижелерін талдауды қамтиды. Географияда оқушылар климаттың қалыптасуын, жер бедерінің ерекшеліктерін, су

айналымын, табиғи ресурстардың таралуын және адам әрекетінің қоршаған ортаға ықпалын зерттей алады.

Technology – технология. Технологиялық құрамдас географиялық ақпаратты жинауға, өңдеуге және ұсынуға арналған құралдарды қолдануды білдіреді. Оған электрондық карталар, спутниктік суреттер, географиялық ақпараттық жүйелер, электрондық кестелер, цифрлық өлшеу құралдары және деректерді визуализациялау ресурстары жатады. Мұғалім технологияны тек көрнекілік ретінде емес, географиялық мәселені зерттеу құралы ретінде қолданғаны дұрыс.

Engineering – инженерия. Инженерлік құрамдас белгілі бір мәселені шешуге арналған нысанды, құрылғыны, сызбаны немесе жұмыс моделін жобалауды қамтиды. География сабақтарында бұл бағыт су үнемдеу жүйесінің моделін құрастыру, мектеп аумағын көгалдандыру жоспарын әзірлеу, жауын-шашын суын жинау жүйесін жобалау немесе елді мекеннің қауіпсіз орналасуын талдау түрінде жүзеге асуы мүмкін.

Mathematics – математика. Математикалық құрамдас сандық ақпаратты өңдеу, өлшемдерді салыстыру, орташа көрсеткіштерді есептеу, пайыздық қатынастарды анықтау, графиктер құру және өзгерістерді бағалауды қамтиды. Географияда оқушылар масштаб бойынша қашықтықты есептейді, халық тығыздығын анықтайды, климаттық көрсеткіштерді салыстырады және статистикалық мәліметтер негізінде қорытынды жасайды.

Бұл төрт құрамдас бір-бірінен бөлек қолданылған жағдайда STEM тәсілінің толық мүмкіндігі ашылмайды. Мысалы, Қазақстанның белгілі бір аймағындағы су тапшылығын зерттеу кезінде оқушы су ресурстары туралы ғылыми ақпарат жинайды, цифрлық картадан су нысандарының орналасуын анықтайды, су тұтыну көрсеткіштерін есептейді және суды үнемдеуге арналған шағын жоба ұсынады. Осы әрекеттердің өзара байланысы STEM білім берудің мазмұнын құрайды.

География пәніндегі STEM тәсілдерінің маңызды ерекшелігі – кеңістіктік ойлауды дамыту мүмкіндігі. Кеңістіктік ойлау нысандардың орналасуын, арақашықтығын, бағыттарын, таралу заңдылықтарын және өзара байланыстарын түсінуге көмектеседі. Бұл қабілет географиялық карталарды оқуда ғана емес, күнделікті өмірде маршрут құру, қоршаған ортадағы өзгерістерді түсіндіру және аумақтық мәселелер бойынша шешім қабылдау кезінде де қажет.

STEM бағытындағы географиялық тапсырмалар оқушыларды ақпаратты дайын күйінде қабылдаудан зерттеушілік әрекетке бағыттайды. Мысалы, оқушыға белгілі бір қаланың климаты туралы дайын сипаттаманы жаттауды ұсынудың орнына, бірнеше жылдық температура көрсеткіштерін салыстырып, олардың өзгерісін график түрінде көрсету және байқалған ерекшеліктерге ықтимал түсініктеме беру тапсырмасы ұсынылуы мүмкін. Мұндай жұмыс деректермен жұмыс істеу мәдениетін және дәлелді қорытынды жасау қабілетін қалыптастырады.

STEM тәсілін қолдану кезінде пәндік білімнің маңызын төмендетуге болмайды. Оқушы климаттық графикті дұрыс түсіндіру үшін климат элементтерінің мағынасын, ал халық тығыздығын есептеу үшін аумақ пен халық саны арасындағы байланысты білуі керек. Сондықтан STEM оқытудың мақсаты – географиялық мазмұнды қосымша әрекеттермен алмастыру емес, оны тереңірек меңгеруге жағдай жасау.

2. География сабақтарында STEM тәсілдерін іске асырудың негізгі бағыттары

2.1. Зерттеушілік оқыту және проблемалық жағдаяттарды шешу

Зерттеушілік оқыту STEM тәсілінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Оның барысында оқушылар зерттеу мәселесін анықтайды, болжам жасайды, ақпарат жинайды, алынған деректерді талдайды және қорытынды ұсынады. Мұғалім дайын жауапты бірден бермей, оқушының ізденуіне мүмкіндік беретін бағыттаушы сұрақтар мен тапсырмалар ұйымдастырады.

География сабақтарында зерттеу мәселесі нақты өмірлік жағдаятпен байланыстырылғаны тиімді. Мысалы:

- Неліктен бір аймақта жауын-шашын мөлшері екінші аймаққа қарағанда көп?

- Елді мекенді көгалдандыру кезінде қандай табиғи жағдайларды ескеру керек?
- Қала аумағында қоғамдық көлік бағытын қалай оңтайландыруға болады?
- Су ресурстарын тиімді пайдалану үшін қандай шаралар қажет?
- Жергілікті аумақтағы тұрмыстық қалдықтардың таралуын қалай азайтуға болады?

Мұндай сұрақтар географиялық білімді жаратылыстану ғылымдары және математикалық талдаумен байланыстыруға мүмкіндік береді.

Зерттеу жұмысы бірнеше кезеңнен тұруы мүмкін. Бірінші кезеңде мәселе анықталып, зерттеу сұрағы тұжырымдалады. Екінші кезеңде оқушылар қажетті ақпаратты оқулықтан, карталардан, статистикалық деректерден немесе бақылау нәтижелерінен жинайды. Үшінші кезеңде деректер салыстырылып, кесте немесе график түрінде ұсынылады. Төртінші кезеңде оқушылар қорытынды жасап, ықтимал шешімдерді негіздейді. Соңғы кезеңде зерттеу нәтижесі презентация, постер, карта немесе модель арқылы таныстырылады.

Ә.К. Толқынбаева мен Ө.Ж. Сағымбайдың зерттеуінде география сабақтарындағы зерттеушілік дағдыларды дамыту үшін географиялық ақпараттық жүйелерді, қашықтан зондтау материалдарын және математикалық талдау тәсілдерін біріктірудің мүмкіндіктері қарастырылады [1]. Бұл бағыт оқушылардың ақпаратты қабылдауымен қатар оны талдап, өз қорытындысын дәлелдеуіне жағдай жасайды.

2.2. Цифрлық картография және географиялық ақпараттық жүйелер

Цифрлық картография – география сабағында STEM тәсілдерін жүзеге асырудың маңызды бағыттарының бірі. Қағаз карта кеңістіктік ақпаратты оқуға мүмкіндік берсе, цифрлық карта нысандардың орналасуын әртүрлі масштабта қарауға, маршруттарды салыстыруға және географиялық ақпаратты қабаттар бойынша талдауға көмектеседі.

Географиялық ақпараттық жүйелер (ГАЖ) кеңістіктік деректерді жинау, сақтау, өңдеу, талдау және карта түрінде көрсетуге арналған технологиялар жиынтығын білдіреді. Мектеп жағдайында оқушыларға күрделі кәсіби бағдарламаларды міндетті түрде меңгерту қажет емес. Қарапайым онлайн карталар мен қолжетімді географиялық ресурстардың өзі оқу мақсатына сәйкес тиімді пайдаланылуы мүмкін.

Цифрлық картографияны қолдану арқылы мынадай жұмыстарды ұйымдастыруға болады:

- Қазақстанның физикалық картасы бойынша жер бедері мен су нысандарының орналасуын талдау;
- елді мекендердің арасындағы қашықтықты анықтау;
- халықтың орналасуы мен табиғи жағдайлардың байланысын салыстыру;
- белгілі бір аумақтағы экологиялық мәселелерді картаға түсіру;
- туристік немесе танымдық маршрут құрастыру;
- спутниктік суреттерден жер пайдаланудағы өзгерістерді байқау.

Мысалы, оқушылар өз елді мекеніндегі маңызды нысандарды цифрлық картадан анықтап, мектептен сол нысандарға дейінгі бағыттарды салыстыра алады. Бұл тапсырмада географиялық бағдарлау, технологияны қолдану және математикалық есептеу өзара кіріктіріледі.

ГАЖ қолдану кезінде ақпараттың сенімділігіне ерекше назар аудару қажет. Оқушылар картаның жасалған уақытын, деректердің қайдан алынғанын және көрсетілген мәліметтердің нақты жағдайға сәйкестігін тексеруді үйренуі керек. Цифрлық картадағы әрбір белгі немесе түс нақты географиялық құбылысты дәл көрсетеді деп қабылдауға болмайды. Сондықтан деректерді бірнеше дереккөз арқылы салыстыру зерттеушілік мәдениетті қалыптастыруға көмек**теседі.**

2.3. Математикалық есептеулер мен статистикалық деректерді пайдалану

Географиядағы көптеген құбылыстар сандық көрсеткіштер арқылы сипатталады. Халық саны, аумақ көлемі, температура, жауын-шашын мөлшері, өзен ағыны, өндіріс көлемі және табиғи ресурстардың таралуы сияқты мәліметтерді математикалық тұрғыдан өңдеу оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға мүмкіндік береді.

Математикалық есептеулерді қолданудың негізгі бағыттары:

- карта масштабын пайдаланып нақты қашықтықты есептеу;
- халық тығыздығын анықтау;
- климаттық көрсеткіштердің орташа мәнін есептеу;
- статистикалық деректерді кесте және диаграмма түрінде ұсыну;
- көрсеткіштердің абсолюттік және пайыздық өзгерісін салыстыру;
- әртүрлі аумақтардың сандық көрсеткіштері арасындағы байланысты қарастыру.

Мысалы, халық тығыздығы мына формуламен анықталады:

Халық тығыздығы = халық саны / аумақ ауданы.

Егер шартты түрде бір аумақта 120 000 адам тұрып, оның ауданы 600 км² болса, халық тығыздығы:

120 000 / 600 = 200 адам/км².

Бұл есептеу оқушыларға аумақтың көлемі мен халық санының өзара байланысын түсіндіруге мүмкіндік береді. Есеп нәтижесін басқа аумақтардың көрсеткіштерімен салыстырып, халықтың орналасуына әсер ететін табиғи және әлеуметтік-экономикалық факторларды талқылауға болады.

Климаттық мәліметтермен жұмыс барысында оқушылар бірнеше айдың немесе бірнеше жылдың температура көрсеткіштерін салыстырып, орташа мәнін есептейді. Кейін алынған деректер бойынша график құрып, температураның маусымдық өзгерісін сипаттайды. Мұнда математика пәніндегі есептеу дағдылары географиялық мазмұнды түсінуге қызмет етеді.

Деректерді талдауда тек сандық нәтижені табу жеткіліксіз. Оқушы көрсеткіштің нені білдіретінін түсіндіріп, қорытындысын дәлелдей білуі керек. Мысалы, екі аумақтағы халық тығыздығының айырмашылығын тек есептеу арқылы анықтау мүмкін болғанымен, оның себептерін түсіндіру үшін жер бедері, климат, су ресурстары, көлік және экономикалық даму туралы білім қажет.

2.4. Инженерлік жобалау және географиялық модельдеу

Инженерлік жобалау оқушылардың нақты мәселені шешуге бағытталған өнім немесе модель құрастыруын көздейді. География сабақтарында бұл тәсілді табиғи ресурстарды тиімді пайдалану, қоршаған ортаны қорғау, елді мекендерді жоспарлау және қауіпсіз орта қалыптастыру тақырыптарында қолдануға болады.

Инженерлік жобалау үдерісі мынадай кезеңдерден тұрады:

1. Мәселені анықтау.
2. Жобаның мақсаты мен талаптарын белгілеу.
3. Ақпарат жинау және ықтимал шешімдерді салыстыру.
4. Модель немесе жоба әзірлеу.
5. Модельді тексеру және кемшіліктерін анықтау.
6. Нәтижені жетілдіру және қорғау.

Мысалы, «Суды үнемдейтін мектеп ауласы» жобасы аясында оқушылар өсімдіктердің суға қажеттілігін, жергілікті климат ерекшеліктерін, жауын-шашын жағдайын және суару тәсілдерін зерттейді. Кейін мектеп ауласының шартты жоспарын жасап, суды үнемдеуге арналған шешімдерді ұсынады. Жобаның инженерлік бөлігі су жинау ыдысының немесе қарапайым тамшылатып суару жүйесінің моделін әзірлеуді қамтуы мүмкін.

Тағы бір мысал – «Жергілікті аумақтың қауіпсіз маршруты» жобасы. Оқушылар мектеп пен белгілі бір қоғамдық нысан арасындағы бағыттарды картадан зерттейді. Жолдың ұзындығын, жаяу жүргіншілерге қолайлы жағдайларды, қауіпті қиылыстарды және қозғалыс ерекшеліктерін салыстырып, қауіпсіз маршрут ұсынады. Бұл жұмыс география, математика, технология және жобалау дағдыларын біріктіреді.

Модельдің күрделі немесе қымбат болуы міндетті емес. Қағаздан жасалған сызба, картоннан құрастырылған нысан, қарапайым макет немесе цифрлық карта түріндегі жоба да оқу мақсатына сәйкес келуі мүмкін. Ең бастысы – модельдің нақты мәселені шешуге бағытталуы және оның шешімі ғылыми немесе географиялық деректермен негізделуі.

2.5. Пәнаралық байланысты жүйелі ұйымдастыру

STEM тәсілдерін жүзеге асыруда пәнаралық байланыстың маңызы зор. Алайда пәндерді кіріктіру кездейсоқ түрде емес, нақты оқу мақсатына сәйкес жүргізілуі қажет.

География сабақтарында биологиямен байланыс экожүйелерді, өсімдіктердің таралуын, биоалуантүрлілікті және табиғи ресурстарды зерттеуде көрінеді. Физикамен байланыс күн радиациясын, жылу алмасуды, атмосфералық қысымды, желдің пайда болуын және су қозғалысын түсіндіру кезінде жүзеге асады. Математикамен байланыс есептеу, өлшеу, статистикалық деректерді талдау және графиктер құру арқылы қамтамасыз етіледі. Информатикамен байланыс цифрлық карталарды, электрондық кестелерді, географиялық деректерді өңдеу құралдарын қолданудан байқалады.

Инженерлік бағыт географиялық мәселеге практикалық шешім ұсынуды қамтиды. Мысалы, шөлейт аймақта су ресурстарын тиімді пайдалану мәселесін қарастырғанда оқушылар климаттық жағдайларды зерттеп, су тұтыну көрсеткіштерін есептеп, су жинау жүйесінің моделін ұсына алады.

Пәнаралық жұмыстың тиімділігі әр пәннен алынған білімнің бір ортақ мәселені шешуге қызмет етуімен анықталады. Егер сабақта тек бірнеше пәннің терминдері қолданылып, олардың арасында нақты байланыс болмаса, мұндай жұмыс толыққанды STEM тапсырмасы бола алмайды.

3. География сабақтарында қолдануға болатын STEM тапсырмаларының үлгілері

STEM тәсілдерін күнделікті сабаққа енгізудің тиімді жолдарының бірі – оқу бағдарламасындағы тақырыптарды зерттеу тапсырмаларымен байланыстыру. Төмендегі тапсырмалар жалпы білім беретін мектептің география сабақтарына бейімделген әдістемелік үлгілер болып табылады.

3.1. «Қазақстанның климаттық деректерін зерттеу» жобасы

Мақсаты: климаттық көрсеткіштерді талдау, сандық деректерді өңдеу және географиялық қорытынды жасау дағдыларын дамыту.

Зерттеу сұрағы: Қазақстанның әртүрлі аймақтарындағы температура көрсеткіштері қандай ерекшеліктерімен ажыратылады?

Жұмыс барысы:

Бірінші кезеңде оқушылар мұғалім ұсынған сенімді дереккөздерден бірнеше қаланың айлық орташа температуралары туралы мәліметтер алады. Екінші кезеңде көрсеткіштерді электрондық кестеге енгізіп, температура өзгерісін сызықтық график немесе диаграмма арқылы көрсетеді. Үшінші кезеңде қалалардың температуралық көрсеткіштерін салыстырып, байқалған айырмашылықтарды анықтайды. Төртінші кезеңде географиялық ендік, жер бедері, ауа массалары және басқа да климат қалыптастырушы факторлар негізінде қорытынды жасайды.

STEM құрамдастары:

- ғылым – климаттық ерекшеліктерді түсіндіру;
- технология – электрондық кесте және график құру құралдарын пайдалану;
- инженерия – зерттеу нәтижесін көрнекі ұсынуға арналған ақпараттық модель әзірлеу;
- математика – орташа көрсеткіштерді есептеу және салыстыру.

Күтілетін оқу нәтижесі: оқушы климаттық деректерді жүйелейді, графиктерді оқиды, аймақтардың айырмашылықтарын анықтайды және географиялық себептерге сүйеніп қорытынды жасайды.

3.2. «Су ресурстарын тиімді пайдалану» жобасы

Мақсаты: су ресурстарының маңызын түсіндіру және суды үнемдеуге бағытталған практикалық шешім ұсыну.

Зерттеу сұрағы: мектепте немесе үй жағдайында суды тиімді пайдаланудың қандай жолдарын ұсынуға болады?

Оқушылар су ресурстарының маңызы туралы ақпарат жинайды, суды қолдану жағдайларын талдайды және су шығынын азайтудың ықтимал жолдарын анықтайды.

Мұғалімнің нұсқауымен қарапайым бақылау жүргізіп, нәтижелерді кестеге енгізуге болады. Жиналған деректерге сүйене отырып, оқушылар су үнемдеу жоспарын жасайды.

Инженерлік кезеңде су жинайтын қарапайым ыдыстың, тамшылатып суару жүйесінің немесе су шығынын азайтатын құрылғының моделін әзірлеуге болады. Модельдің жұмыс істеу принципі түсіндіріліп, оның артықшылықтары мен шектеулері талқыланады.

Бұл жобада география су ресурстарының таралуын және маңызын түсіндіруге көмектеседі; математика су шығынын есептеуге пайдаланылады; технология ақпаратты өңдеуге мүмкіндік береді; инженерия практикалық шешім ұсынуға бағытталады.

3.3. «Қауіпсіз және тиімді маршрут» тапсырмасы

Мақсаты: картадан бағыт анықтау, қашықтықты есептеу және кеңістіктік ойлауды дамыту.

Оқушылар картадан екі нысан арасындағы бірнеше маршрутты анықтайды. Әр маршруттың ұзындығын, бұрылыс санын және жол жағдайлары туралы қолжетімді ақпаратты салыстырады. Қажет болған жағдайда карта масштабын пайдаланып, нақты қашықтықты есептейді.

Оқушылар маршруттардың біреуін таңдап, шешімін негіздейді. Егер тапсырма жергілікті аумаққа арналса, қауіпсіздікке қатысты мәліметтер мұғалімнің алдын ала тексерген деректеріне сүйенуі керек.

Бағалау өлшемдері: картадан дұрыс бағыт анықтау, қашықтықты есептеу, маршруттарды салыстыру және таңдалған шешімді дәлелдеу.

3.4. «Жасыл мектеп ауласы» инженерлік жобасы

Мақсаты: табиғи жағдайларды ескере отырып, мектеп аумағын көгалдандырудың қарапайым жоспарын әзірлеу.

Оқушылар мектеп ауласының сызбасын жасап, күн сәулесі түсетін және көлеңкелі бөліктерді, суару мүмкіндіктерін, өсімдіктерді орналастыруға қолайлы аумақтарды анықтайды. Жергілікті климатқа сәйкес келетін өсімдіктер туралы ақпарат жинап, аумақты көгалдандыру жоспарын ұсынады.

Жоба барысында оқушылар:

- аумақтың шартты жоспарын құрады;
- нысандардың орналасуын белгілейді;
- көгалдандыруға қажетті материалдар мен ресурстарды есептейді;
- су үнемдеу және қоршаған ортаны қорғау шараларын ұсынады;
- дайын жобаны постер немесе макет түрінде қорғайды.

Бұл тапсырма географиялық жағдайларды талдауды, өлшеуді, жобалауды және экологиялық жауапкершілікті біріктіреді.

3.5. «Табиғи апат тәуекелін бағалау» зерттеу тапсырмасы

Мақсаты: табиғи қауіптер туралы ақпаратты түсіндіру, кеңістіктік деректерді талдау және қауіпсіздік шараларын негіздеу.

Мұғалім белгілі бір табиғи қауіпке қатысты оқу жағдаятын ұсынады. Мысалы, су тасқыны қаупі, сел, көшкін немесе құрғақшылық. Оқушылар қауіптің пайда болу себептері, таралу жағдайлары және ықтимал салдары туралы сенімді деректер жинайды.

Картадан қауіпті аймақтарды анықтап, табиғи жағдайлардың қауіптің пайда болуына ықпалын талдайды. Кейін алдын алу шаралары немесе ақпараттық жадынама әзірлейді. Мұндай тапсырмада оқушылардың нақты қауіп деңгейін өздігінен болжауына емес, берілген деректерді дұрыс түсіндіруіне және қауіпсіздікке қатысты ұсыныстарды негіздеуіне басымдық беріледі.

Бұл жобалар географиялық мазмұнды практикалық әрекетпен байланыстырып, оқушылардың деректерді талдау, шешім қабылдау және нәтижені ұсыну дағдыларын дамытуға бағытталған. Олардың тиімділігі нақты сабақта қолданылған жағдайда оқу мақсаттарына сәйкестігі, тапсырмалардың күрделілігі және оқушылардың жас ерекшеліктері ескерілуіне байланысты.

4. STEM тәсілдерін сабақ кезеңдеріне енгізу және оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау

STEM тәсілдерін сабақта нәтижелі қолдану үшін оның элементтерін сабақтың белгілі бір кезеңіне ғана шоғырландырмай, оқу мақсатына сәйкес жүйелі ұйымдастырған дұрыс.

Сабақтың бастапқы кезеңінде проблемалық сұрақ немесе өмірлік жағдаят ұсынылады. Мысалы, «Неліктен бір аймақта су тапшылығы жиі байқалады?» деген сұрақ оқушылардың қызығушылығын оятып, бастапқы білімдерін еске түсіруге көмектеседі. Бұл кезеңде оқушылар болжам ұсынып, зерттеу бағытын анықтайды.

Жаңа білімді меңгеру кезеңінде оқушылар қажетті географиялық ұғымдарды, заңдылықтарды және деректерді зерттейді. Мұғалім карта, график, кесте, сурет немесе қысқа мәтін арқылы ақпарат береді. Оқушылар деректерді салыстырып, негізгі байланыстарды анықтайды.

Практикалық кезеңде математикалық есептеулер, цифрлық картамен жұмыс, бақылау, қарапайым модельдеу немесе инженерлік жоба орындалады. Бұл кезеңде әр оқушының нақты міндеті болғаны дұрыс. Топтық жұмыста бір оқушы дерек жинауға, екіншісі есептеуге, үшіншісі карта немесе модель әзірлеуге, төртіншісі нәтижені таныстыруға қатыса алады. Міндеттерді ауыстыру барлық оқушының әртүрлі дағдыны меңгеруіне мүмкіндік береді.

Қорытынды кезеңде оқушылар нәтижелерін ұсынады, бастапқы болжамдарын тексереді және зерттеу сұрағына жауап береді. Мұғалім олардың қорытындысының деректерге сәйкестігіне, түсіндіруінің логикалылығына және ұсынылған шешімнің негізділігіне назар аударады.

Рефлексия кезеңінде оқушылар қандай білім алғанын, қандай қиындық кездескенін және келесі жолы зерттеуді қалай жақсартуға болатынын талдайды. Бұл жұмыс оқушының оқу әрекетін саналы бағалауына мүмкіндік береді.

STEM тапсырмаларын бағалау кезінде тек дайын өнімнің сыртқы көрінісіне сүйену дұрыс емес. Модель әдемі жасалғанымен, оның географиялық негіздемесі әлсіз болуы мүмкін. Керісінше, қарапайым сызба ғылыми тұрғыдан дұрыс түсіндіріліп, нақты деректерге сүйенсе, ол жоғары оқу нәтижесін көрсете алады.

Бағалау үшін мынадай өлшемдерді қолдануға болады:

Бағалау өлшемі	Негізгі көрсеткіш
Географиялық білім	Құбылысты ғылыми тұрғыдан дұрыс түсіндіреді
Деректермен жұмыс	Ақпаратты жинап, салыстырады және жүйелейді
Математикалық сауаттылық	Есептеулерді дұрыс жүргізіп, нәтижені түсіндіреді
Технологиялық дағдылар	Қажетті цифрлық немесе картографиялық құралды орынды қолданады
Жобалау қабілеті	Мәселені шешуге бағытталған модель немесе ұсыныс әзірлейді
Дәлелді қорытынды	Шешімін деректермен негіздейді
Ынтымақтастық	Топтық жұмысқа қатысып, өз міндетін орындайды

Мұғалім бағалау кезінде оқушының бастапқы деңгейін, тапсырманың күрделілігін және жеке оқу қажеттіліктерін ескеруі керек. Кейбір оқушыларға деректер алдын ала дайындалған кесте түрінде ұсынылса, басқалары оларды өздігінен іздеп, салыстыра алады. Бірдей оқу мақсатына әртүрлі күрделіліктегі тапсырмалар арқылы жетуге мүмкіндік беру STEM сабақтарының қолжетімділігін арттырады.

STEM тәсілдерін қолдануда бірнеше қиындық туындауы мүмкін. Олардың қатарына цифрлық құралдардың жеткіліксіздігі, сабақ уақытының шектеулілігі, оқушылардың математикалық даярлық деңгейінің әртүрлілігі және сенімді географиялық деректерді іріктеу қажеттілігі жатады. Бұл мәселелерді шешу үшін міндетті түрде күрделі жабдық қажет емес. Қағаз карталар, қарапайым өлшеу құралдары, дайын статистикалық кестелер және жергілікті

аумаққа қатысты бақылау материалдары да зерттеу жұмыстарын ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар технологияны қолдану сабақтың басты мақсатына айналмауы тиіс. Цифрлық карта, электрондық кесте немесе презентация оқушының географиялық мәселені түсінуіне көмектескенде ғана әдістемелік тұрғыдан орынды болады. Мұғалім ақпараттың сенімділігін тексеруге, авторлық құқықты сақтауға және оқушылардың жеке деректерін қорғауға да назар аударуы қажет.

География сабақтарында STEM тәсілдерін қолдану оқушылардың пәндік білімін тәжірибелік әрекетпен байланыстыруға және географиялық құбылыстарды кешенді тұрғыдан түсінуіне мүмкіндік береді. Ғылым, технология, инженерия және математиканы кіріктіру арқылы оқушылар табиғи және әлеуметтік-экономикалық үдерістерді зерттейді, картографиялық және статистикалық деректерді талдайды, есептеулер жүргізеді, модельдер әзірлейді және шешімдерін дәлелдеуге үйренеді.

STEM тәсілдерінің география пәніндегі маңызды мүмкіндіктерінің бірі – оқушылардың зерттеушілік және кеңістіктік ойлау дағдыларын дамыту. Цифрлық картография мен географиялық ақпараттық жүйелер кеңістіктік деректерді талдауға көмектессе, математикалық есептеулер сандық ақпараттың мағынасын түсінуге мүмкіндік береді. Инженерлік жобалар географиялық білімді нақты мәселені шешуге бағытталған практикалық әрекетпен ұштастырады.

Қазақстанның климаттық ерекшеліктерін зерттеу, су ресурстарын тиімді пайдалану, қауіпсіз маршрут құру, мектеп аумағын көгалдандыру және табиғи қауіптерді талдау сияқты тапсырмалар STEM тәсілдерін сабақ мазмұнына енгізудің қолжетімді жолдары болып табылады. Мұндай жұмыстар оқушылардың географиялық ақпаратты өмірлік жағдаяттарда қолдануына, дәлелді қорытынды жасауына және экологиялық жауапкершілігін дамытуға ықпал етуі мүмкін.

STEM тәсілдерін тиімді іске асыру үшін оқу мақсатының анықтығы, тапсырмалардың ғылыми негізділігі, пәнаралық байланыстың жүйелілігі, оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеру және нәтижелерді нақты өлшемдер арқылы бағалау маңызды. Мұғалім цифрлық технологияларды мақсатқа сай таңдап, барлық оқушының зерттеу үдерісіне қатысуына жағдай жасауы қажет.

Осылайша, STEM тәсілдері географияны оқытудағы дайын ақпаратты меңгеруге негізделген жұмысты зерттеу, талдау, жобалау және дәлелді шешім қабылдау әрекеттерімен толықтыруға мүмкіндік береді. Оның негізгі құндылығы – географиялық білімді тереңдету және оқушыларды қоршаған ортадағы нақты мәселелерді ғылыми тұрғыдан түсініп, жауапкершілікпен шешуге бағыттау.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Толқынбаева Ә.К., Сағымбай Ө.Ж. Модель развития исследовательских навыков учащихся на уроках географии посредством STEM-образования // Вестник КазНПУ имени Абая. Серия «Педагогические науки». – 2026. – Т. 89, № 1. – С. 278–293. – DOI: https://doi.org/10.51889/2959-5762.2026.89.1.027.

2. Ақылбеков Қ.А., Каймулдинова К.Д., Баканов Н.Г. Қазақстан Республикасындағы географиялық білімнің теоретикалық аспектілері // Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. Педагогика. Психология. Социология сериясы.

3. Ақашева Ә.С., Дүйсебаева К.Ж. Географияны оқыту әдістемесі: оқу-әдістемелік құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2023. – 175 б.

4. Толқынбаева Ә.К., Измагамбетова Р.К., Байкулова А.М. Обзор научно-исследовательских статей по STEM образованию в Казахстане // Scientific Journal of Pedagogy and Economics. – 2025. – DOI: https://doi.org/10.32014/2025.2518-1467.1075.

5. Абу А.С. Географиялық білім берудегі STEM тәсілінің рөлі // World Scientific Reports. – 2025. – № 9.

6. Калкашев С., Абдиманапов Б., Усенов Н., Гордеева З. Мектеп географиясын оқытуда оқушылардың білімін критериалды бағалаудың әдістемесі // Journal of Educational Sciences. – 2022. – Т. 72, № 3. – DOI: https://doi.org/10.26577/JES.2022.v72.i3.09.

Сарсенгалиева Флора Куанышевна
Тәрбиеші, педагог-модератор
"Өрімтал" бөбекжай бақшасы
Атырау облысы, Қызылқоға ауданы, Жасқайрат ауылы

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР АРҚЫЛЫ БАЛА ТӘРБИЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа. *Мақалада мектепке дейінгі ұйым жағдайында ұлттық құндылықтар негізінде бала тәрбиесін қалыптастырудың педагогикалық ерекшеліктері қарастырылады. Ұлттық тәрбие мазмұнын баланың жас ерекшеліктеріне сәйкес ұйымдастыру, халық ауыз әдебиетін, ұлттық ойындарды, салт-дәстүрлерді, ұлттық бұйымдар мен отбасылық тәрбиені күнделікті тәрбие үдерісіне кіріктіру жолдары талданады. Мектепке дейінгі жаста адамгершілік қасиеттерді, үлкенге құрмет, кішіге қамқорлық, еңбексүйгіштік, қонақжайлық, табиғатқа жанашырлық және туған тілге құрмет сезімдерін қалыптастырудың маңызы негізделеді. Сонымен қатар тәрбиешінің ұйымдастырушылық рөлі, дамытушы ортаның мүмкіндіктері және ата-анамен бірлескен жұмыстың мазмұны сипатталады. Мақалада ұлттық құндылықтарды баланың күнделікті тәжірибесімен байланыстыруға бағытталған практикалық жұмыс үлгілері ұсынылады.*

Түйін сөздер: *ұлттық құндылықтар, мектепке дейінгі тәрбие, ұлттық тәрбие, халық педагогикасы, салт-дәстүр, ұлттық ойындар, адамгершілік тәрбие, отбасылық құндылықтар, тәрбиеші, рухани-адамгершілік даму.*

Кіріспе

Баланың тұлғалық қалыптасуының негізі ерте жастан қаланады. Мектепке дейінгі кезеңде бала қоршаған ортаны танып, адамдармен қарым-қатынас жасау жолдарын меңгереді, жақсылық пен жамандықты ажыратуға алғашқы қадам жасайды, ересектердің әрекеттеріне еліктеу арқылы мінез-құлық үлгілерін қабылдайды. Осы кезеңде берілген тәрбие баланың кейінгі өміріндегі адамгершілік ұстанымдарының, әлеуметтік қатынастарының және мәдени болмысының қалыптасуына ықпал етеді.

Қазіргі қоғамда ұлттық құндылықтарды сақтау және оларды өскелең ұрпақтың бойына сіңіру мәселесі ерекше маңызға ие. Ақпараттық ортаның кеңеюі, өмір салтының өзгеруі және түрлі мәдени ықпалдардың артуы жағдайында баланы өзінің туған тіліне, мәдени мұрасына, салт-дәстүріне құрметпен қарауға тәрбиелеу қажет. Бұл міндет баланы басқа мәдениеттерден оқшаулауды емес, өз халқының рухани мұрасын танып, өзге адамдардың мәдени ерекшеліктеріне де құрметпен қарауды үйретуді көздейді.

Мектепке дейінгі ұйым ұлттық құндылықтарды балаға түсінікті әрі қызықты жолмен жеткізетін маңызды әлеуметтік орта болып табылады. Балабақшада бала тек белгілі бір мәліметтерді тыңдап қана қоймай, оларды ойын барысында қолданады, ұлттық бұйымдарды танып біледі, халық ертегілерінің кейіпкерлерінің әрекеттерін талқылайды, үлкендермен

қарым-қатынас жасау мәдениетін меңгереді. Осыған байланысты ұлттық тәрбие арнайы ұйымдастырылған іс-әрекеттермен ғана шектелмей, күнделікті өмірдің барлық сәтінде жүзеге асырылуы керек.

Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту мазмұнын айқындайтын мемлекеттік жалпыға міндетті стандарт пен үлгілік оқу бағдарламасы баланың жан-жақты дамуына, оның коммуникативтік, танымдық, шығармашылық және әлеуметтік-эмоционалдық дағдыларын қалыптастыруға бағытталған [1; 2]. Бұл талаптарды іске асыруда ұлттық мәдени мұраны тәрбие жұмысына орынды енгізудің маңызы зор.

Қазақ халқының педагогикалық мұрасында бала тәрбиесіне, адамгершілікке, еңбекке баулуға, үлкенді сыйлауға және ұрпақтар сабақтастығына ерекше мән берілген. С. Қалиевтің қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихына арналған еңбектері халықтық тәрбие тәжірибесін ғылыми тұрғыдан түсінуге мүмкіндік береді [3]. Н. Құлжанованың мектепке дейінгі тәрбиеге қатысты мұрасы да бала тәрбиесін халықтың мәдени ортасымен және өмір тәжірибесімен байланыстыра қарастырудың маңызын көрсетеді [4].

Алайда ұлттық тәрбие мазмұнын балабақшада жүзеге асыру тек ұлттық киім кию, мерекелік іс-шара өткізу немесе салт-дәстүрлердің атауларын жаттатумен шектелмеуі керек. Оның негізгі мақсаты – ұлттық мұраның тәрбиелік мәнін балаға түсіндіру және оны нақты әрекеттер арқылы меңгерту. Мысалы, үлкенге құрмет көрсету туралы айтумен қатар, балаға амандасу, алғыс айту, көмектесу және өзгенің сөзін бөлмеу сияқты күнделікті әдеп дағдыларын үйрету маңызды.

Мақаланың мақсаты – мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық құндылықтар арқылы бала тәрбиесін қалыптастырудың педагогикалық негіздерін анықтау және тәрбиешінің күнделікті жұмысында қолдануға болатын тиімді әдістер мен практикалық жұмыс үлгілерін ұсыну.

Мақаланың міндеттері:

- ұлттық құндылықтардың мектепке дейінгі тәрбие жүйесіндегі орнын сипаттау;
- баланың жас ерекшеліктеріне сәйкес ұлттық тәрбие мазмұнын анықтау;
- ойын, ертегі, салт-дәстүр және шығармашылық әрекет арқылы тәрбие беру тәсілдерін ұсыну;
- тәрбиеші мен отбасының ынтымақтастығының маңызын негіздеу;
- ұлттық құндылықтарды меңгеру барысын бақылаудың педагогикалық жолдарын көрсету.

1. Ұлттық құндылықтардың мектепке дейінгі тәрбие жүйесіндегі орны

Ұлттық құндылықтар – белгілі бір халықтың тарихи тәжірибесі, дүниетанымы, тілі, мәдениеті, әдет-ғұрпы мен адамгершілік ұстанымдары арқылы қалыптасқан рухани және мәдени мұра. Олар халықтың өзіндік болмысын сақтауға, ұрпақтар арасындағы байланысты нығайтуға және қоғам мүшелерінің ортақ мәдени түсініктерін қалыптастыруға қызмет етеді.

Мектепке дейінгі жаста ұлттық құндылықтарды меңгерту баланың жасына сай нақты әрекеттер мен сезімдік тәжірибеге сүйенуі қажет. Бұл кезеңде бала күрделі тарихи немесе философиялық түсініктерді толық игере алмауы мүмкін, бірақ күнделікті өмірде көрген әрекеттері арқылы құрмет, қамқорлық, адалдық, достық және жауапкершілік сияқты қасиеттердің алғашқы мағынасын түсіне бастайды.

Ұлттық тәрбиенің мазмұнын бірнеше өзара байланысты бағытқа бөлуге болады.

Тілдік құндылықтар. Ана тілі – халықтың рухани мұрасын жеткізетін негізгі құрал. Балабақшада қазақ тіліндегі мақал-мәтелдер, жұмбақтар, жаңылтпаштар, санамақтар, ертегілер мен балалар әндерін қолдану баланың сөздік қорын байытып қана қоймай, ұлттық мәдениетпен танысуына мүмкіндік береді. Тәрбиеші тілдік материалдарды баланың жасына сай таңдап, олардың мағынасын түсіндіруі керек.

Адамгершілік құндылықтар. Үлкенге құрмет, кішіге қамқорлық, адалдық, мейірімділік, достық, әділдік және жауапкершілік ұлттық тәрбиенің маңызды құрамдас бөліктеріне жатады. Бұл қасиеттерді қалыптастыруда тәрбиешінің жеке үлгісі шешуші рөл атқарады. Балалар

ересектердің бір-бірімен сөйлесуін, көмек көрсетуін және қиын жағдайларды шешуін бақылау арқылы әлеуметтік мінез-құлық үлгілерін меңгереді.

Отбасылық құндылықтар. Отбасын сыйлау, ата-анаға көмектесу, туыстық қатынастарды құрметтеу және ұрпақтар сабақтастығын түсіну балаға отбасының маңызын сезінуге көмектеседі. Балабақшада «Менің отбасым», «Әжемнің әңгімесі», «Отбасымыздың жақсы дәстүрлері» сияқты тақырыптар арқылы баланың өз отбасына деген жағымды көзқарасын қалыптастыруға болады.

Мәдени мұра мен салт-дәстүрлер. Ұлттық киім, тұрмыстық бұйымдар, қолөнер, халықтық мерекелер, қонақ күту әдебі және балаға қатысты дәстүрлер ұлттық мәдениетпен таныстырудың мазмұнын құрайды. Мұнда дәстүрлердің атауын жаттатумен шектелмей, олардың мағынасын түсіндіру маңызды. Мысалы, қонақжайлық дәстүрін түсіндіру кезінде балалар қонақты жылы қарсы алу, сыпайы сөйлеу және ортақ ойыншықтарды бөлісу әрекеттерін орындай алады.

Ұлттық ойындар мен шығармашылық. Асық ойындарының қарапайым нұсқалары, санамақтар, қимылды ойындар, ұлттық ою-өрнектермен жұмыс және халық әндері балалардың қозғалыс белсенділігін, зейінін, қарым-қатынас дағдыларын және шығармашылығын дамытуға көмектеседі. Ойын барысында балалар кезек күтуді, ережені сақтауды және басқа қатысушылармен келісуді үйренеді.

Табиғатқа құрмет. Қазақ халқының дәстүрлі дүниетанымында табиғатқа ұқыпты қарау, жан-жануарларға қамқорлық жасау және тіршілік көздерін қадірлеу маңызды орын алған. Бұл құндылықтарды балабақшада өсімдіктерді күту, құстарға қамқорлық жасау, суды үнемдеу және табиғатты ластамау сияқты күнделікті әрекеттер арқылы қалыптастыруға болады.

Ұлттық құндылықтардың тәрбиелік әсері олардың мазмұнына ғана емес, баланың сол құндылықты қалай меңгеретініне де байланысты. Егер бала мейірімділік туралы әңгіме тыңдап қана қойса, оның күнделікті мінез-құлқында бұл қасиеттің көрініс табуы міндетті емес. Ал ойын барысында досына көмектесіп, өз әрекетінің нәтижесін түсінсе, құндылықты тәжірибе арқылы меңгеруге мүмкіндік туады.

Сондықтан ұлттық тәрбие ақпарат беруге негізделген жұмыстан гөрі баланың белсенді қатысуына, бақылауына, әрекетіне және қарым-қатынасына сүйенуі керек.

2. Балабақшада ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың педагогикалық ерекшеліктері

Мектепке дейінгі кезеңде тәрбие жұмысы баланың жасына, қызығушылығына, қабылдау мүмкіндігіне және әлеуметтік тәжірибесіне сәйкес ұйымдастырылуы қажет. Бір жастағы балалардың өзінде ұлттық мазмұндағы материалдарды түсіну деңгейі әртүрлі болуы мүмкін. Сондықтан тәрбиеші тапсырмалардың мазмұны мен күрделілігін икемдеп отырғаны дұрыс.

2.1. Көрнекілік пен нақты әрекетке сүйену

Мектепке дейінгі балалар қоршаған әлемді сезім мүшелері, ойын және тікелей әрекет арқылы танып біледі. Осы ерекшелікті ескере отырып, ұлттық құндылықтарды меңгертуде нақты заттар, суреттер, ойыншықтар, музыкалық шығармалар және балаларға қауіпсіз тұрмыстық бұйымдар пайдаланылуы мүмкін.

Мысалы, тәрбиеші балаларға ұлттық ыдыстардың суреттерін көрсетіп, олардың атауларын және тұрмыста қолданылуын түсіндіреді. Кейін балалар суреттерді сәйкестендіреді, ойыншық дастарқан әзірлейді немесе ұлттық ою-өрнектерді түрлі түсті қағаздан құрастырады. Осындай әрекеттер баланың танымдық белсенділігін арттырып, ұлттық мәдениет туралы алғашқы түсініктерін кеңейтеді.

Көрнекілік баланың назарын аудару үшін ғана емес, ұғымның мағынасын ашу үшін қолданылуы тиіс. Тәрбиеші «Бұл не?» деген сұрақпен шектелмей, «Оны не үшін қолданған?», «Оны қалай ұқыпты ұстаймыз?», «Осы затты жасаған адам қандай еңбек жұмсаған?» деген қарапайым сұрақтар арқылы баланың ойлауын дамыта алады.

2.2. Ойын арқылы тәрбие беру

Ойын – мектепке дейінгі жастағы баланың жетекші әрекеттерінің бірі. Ойын барысында бала әлеуметтік рөлдерді қабылдап, ережелерді меңгереді, эмоцияларын білдіреді және басқа

балалармен өзара әрекеттеседі. Сондықтан ұлттық тәрбие мазмұнын ойынмен байланыстыру балалардың қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді.

Мысалы, «Қонақ күтеміз» рөлдік ойынында балалар үй иесі, қонақ және көмекші рөлдерін орындайды. Тәрбиеші амандасу, қонақты қарсы алу, дастарқан әзірлеуге көмектесу және алғыс айту үлгілерін көрсетеді. Ойын соңында балалар өз әрекеттерін талқылап, қандай мінез-құлық қонаққа құрмет білдіретінін анықтайды.

«Жақсы сөз – жарым ырыс» ойынында балалар бір-біріне жылы сөздер айтады. Бұл тапсырма сыпайы қарым-қатынасты, жағымды эмоцияны білдіруді және өзгенің көңіл күйіне назар аударуды дамытуға бағытталады.

Ұлттық ойындарды таңдағанда балалардың қауіпсіздігі мен жас ерекшеліктері ескерілуі қажет. Қозғалысты қажет ететін ойындар кең әрі қауіпсіз жерде өткізіліп, ойын ережелері түсінікті тілмен беріледі. Дәстүрлі ойындардың шарттарын балалардың мүмкіндіктеріне қарай жеңілдетуге болады.

2.3. Халық ауыз әдебиеті мен ертегілерді пайдалану

Қазақ халқының ауыз әдебиеті бала тәрбиесінде маңызды орын алады. Ертегілер, мақал-мәтелдер, жұмбақтар мен санамақтар арқылы балалар жақсы мен жаманның айырмашылығын, адалдықтың, достықтың, еңбектің және қамқорлықтың маңызын түсіне бастайды.

Ертегіні оқып немесе айтып бергеннен кейін тәрбиеші балаларға оқиға мазмұнын түсінуге көмектесетін сұрақтар қоя алады: «Кейіпкер неге осылай істеді?», «Ол досына қалай көмектесті?», «Сен оның орнында болсаң не істер едің?». Мұндай сұрақтар баланың өз ойын айтуына және кейіпкер әрекетін қарапайым адамгершілік өлшемдері арқылы бағалауына мүмкіндік береді.

Ертегінің тәрбиелік мазмұнын баланың өмірімен байланыстыру да маңызды. Мысалы, ертегіде достық туралы айтылса, тәрбиеші топтағы балалардың бір-біріне көмектесу жағдайларын талқылайды. Еңбек туралы ертегіден кейін ойыншықтарды жинау, гүлге су құю немесе топ бөлмесін ретке келтіру сияқты қарапайым тапсырмалар орындалуы мүмкін.

Мақал-мәтелдерді қолданғанда олардың мағынасын түсіндіріп, баланың жасына сәйкес келетіндерін таңдау қажет. Балалар мақалдың сөздерін механикалық түрде жаттағаннан гөрі, оның күнделікті өмірдегі мағынасын түсінгенде тәрбиелік мәні артады.

2.4. Ұлттық дәстүрлерді күнделікті өмірмен байланыстыру

Салт-дәстүрлерді таныстыру баланың мәдени мұра туралы түсінігін кеңейтеді. Бірақ тәрбиеші әр дәстүрді тек мерекелік қойылым ретінде көрсетумен шектелмеуі керек. Оның әлеуметтік және адамгершілік мазмұнын балаға түсінікті түрде жеткізу маңызды.

Мысалы, тұсаукесер дәстүрімен таныстыру барысында балаға алғашқы қадамның қуанышы, жақындардың тілек білдіруі және баланы қолдау мағынасы түсіндіріледі. Дастарқан басындағы әдепті үйреткенде тағамды қадірлеу, өзгелерге орын беру, алғыс айту және тазалық сақтау сияқты күнделікті дағдыларға назар аударылады.

Тәрбиеші ұлттық дәстүрлерді таныстыру кезінде отбасының мәдени ерекшеліктерін де ескергені дұрыс. Әр отбасының дәстүрді орындау жолы бірдей болмауы мүмкін. Сондықтан балалардың отбасылық тәжірибесін салыстырып, бір үлгіні міндетті деп көрсетпей, өзара құрмет пен мәдени түсіністікке баулу қажет.

3. Ұлттық құндылықтарды күнделікті тәрбие жұмысына кіріктіру жолдары

Ұлттық тәрбие нәтижелі болуы үшін ол балабақшадағы барлық іс-әрекет түрлерімен байланысты ұйымдастырылуы керек. Тәрбиеші ұлттық мазмұнды тіл дамыту, көркем әдебиет, музыка, бейнелеу өнері, қимылды ойындар, серуен және күнделікті тұрмыстық әрекеттер барысында қолдана алады.

3.1. Тіл дамыту және көркем әдебиет арқылы

Балаларға ұлттық мазмұндағы қысқа әңгімелер, ертегілер, өлеңдер, санамақтар мен жұмбақтар ұсынылады. Оларды талқылау барысында тәрбиеші балалардың сөздік қорын байытып, адамгершілік мазмұнды түсінуіне көмектеседі.

Практикалық жұмыс үлгісі – «Әдепті бала» тақырыбындағы әңгімелесу. Тәрбиеші балаларға амандасу, алғыс айту, көмек сұрау және кешірім өтіну жағдайларын бейнелейтін

суреттерді көрсетеді. Балалар суреттерді талқылап, әр жағдаятта қандай сөздерді қолдануға болатынын айтады. Соңында екі-үш баладан тұратын шағын топтар қарапайым көріністер көрсетеді.

Бұл тапсырма тілдік дағдылармен қатар, қарым-қатынас мәдениетін және әлеуметтік жағдаяттарды түсіну қабілетін дамытуға бағытталған.

3.2. Шығармашылық әрекет арқылы

Ұлттық ою-өрнектерді таныстыру, қамшы немесе киіз үй бейнесін қағаздан құрастыру, ұлттық бұйымдардың суретін бояу сияқты тапсырмалар балалардың шығармашылық қабілетін дамытады. Сонымен бірге ұлттық мәдениеттің сыртқы белгілерімен танысуға мүмкіндік береді.

Тәрбиеші ою-өрнектің атауын ғана емес, оның қандай бұйымдарда кездесетінін және ұлттық қолөнердің еңбекпен байланысты екенін де түсіндіре алады. Балаларға дайын үлгіні дәл көшіруді ғана талап етпей, өз түс үйлесімдерін таңдауға және шығармашылық шешім ұсынуға мүмкіндік берген жөн.

3.3. Ұлттық музыка мен қимылды ойындар арқылы

Ұлттық әндер, әуендер және қимылды ойындар балалардың музыкалық қабылдауын, ырғақты сезінуін және топпен әрекет ету дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Тәрбиеші балаларды халық әндерімен таныстырып, қарапайым ырғақтық қимылдар мен шеңбер бойындағы ойындарды ұйымдастыра алады.

Ойын барысында балалар кезек күтуді, ортақ ережені сақтауды және басқа қатысушылардың әрекетіне назар аударуды үйренеді. Бұл әлеуметтік мінез-құлықтың қалыптасуына жағдай жасайды.

3.4. Табиғатпен таныстыру арқылы

Туған жерге сүйіспеншілік табиғатқа ұқыпты қараудан басталады. Балабақшада балалармен бірге өсімдіктерді күту, құстарды бақылау, аумақты таза ұстау және табиғи ресурстарды үнемдеу жұмыстары ұйымдастырылады.

Тәрбиеші мұндай әрекеттерді халықтық дүниетаныммен байланыстырып, табиғатты қадірлеудің маңызын түсіндіре алады. Мысалы, «Табиғатты аялайық» тақырыбында серуен өткізіліп, балалар айналадағы өсімдіктер мен жануарларды бақылайды, табиғатқа зиян келтіретін әрекеттерді анықтайды және қоршаған ортаны қорғаудың қарапайым жолдарын ұсынады.

Бұл жұмыс ұлттық құндылықтармен қатар, экологиялық мәдениетті қалыптастыруға да бағытталады.

4. Тәрбиеші қолдана алатын практикалық жұмыс үлгілері

Төмендегі тапсырмалар мектепке дейінгі ұйымның күнделікті тәрбие жұмысында қолдануға арналған. Оларды топтың жас ерекшелігіне және балалардың даму деңгейіне сәйкес өзгертуге болады.

1-тапсырма. «Құндылықтар қоржыны»

Мақсаты – ұлттық мәдениетке қатысты заттармен таныстыру және олардың тәрбиелік мағынасын түсіндіру.

Қажетті құралдар: ұлттық бұйымдардың суреттері, шағын қоржын немесе қорап, тұрмыстық заттардың қауіпсіз үлгілері.

Тәрбиеші қоржыннан бір затты немесе оның суретін көрсетіп, балаларға оның атауын, қолданылуын және қандай жағдайда пайдаланылатынын түсіндіреді. Балалар заттарды ортақ белгілеріне қарай топтастырып, өздеріне таныс бұйымдар туралы әңгімелейді.

Күтілетін нәтиже: балалар ұлттық бұйымдарды тануға, олардың қызметін түсіндіруге және мәдени мұраға қызығушылық танытуға үйренеді.

2-тапсырма. «Жақсы сөздер әлемі»

Мақсаты – сыпайы сөйлеу, мейірімді қарым-қатынас және өзгені құрметтеу дағдыларын дамыту.

Балалар шеңберге тұрады. Әр бала жанындағы досына жылы сөз немесе тілек айтады. Тәрбиеші балаларға қажет болған жағдайда сөз үлгілерін ұсынады: «Рақмет»,

«Көмектескеніңе қуаныштымын», «Саған сәттілік тілеймін». Соңында балалар жылы сөз естігенде қандай сезімде болғанын бөліседі.

Күтілетін нәтиже: балалар жағымды сөздерді қолдануға, өзгенің сезіміне назар аударуға және қарым-қатынаста әдепті болуға дағдыланады.

3-тапсырма. «Отбасымның жақсы дәстүрі»

Мақсаты – отбасы құндылықтарын құрметтеу және ұрпақтар сабақтастығына қызығушылық қалыптастыру.

Балалар үйден отбасы мүшелерімен бірге талқылаған бір жақсы дәстүр туралы әңгімелейді. Мысалы, бірге ас ішу, мерекеде үлкендерге сәлем беру, ата-әжеге көмектесу немесе отбасымен кітап оқу. Тәрбиеші әр баланың әңгімесін тыңдап, ортақ құндылықтарды анықтауға көмектеседі.

Күтілетін нәтиже: балалар өз отбасына құрметпен қарауға, өзгенің отбасылық ерекшеліктерін сыйлауға және отбасындағы қамқорлықтың маңызын түсінуге үйренеді.

4-тапсырма. «Ертегі кейіпкеріне көмектесейік»

Мақсаты – ертегі мазмұны арқылы мейірімділік, достық және жауапкершілік қасиеттерін дамыту.

Тәрбиеші балаларға қысқа ертегі оқып береді. Оқиғада кейіпкердің көмекке мұқтаж болуы немесе қиын шешім қабылдауы көрсетіледі. Балалар кейіпкерге қалай көмектесуге болатынын талқылап, өз ұсыныстарын айтады. Қажет болса, ертегінің бір бөлігін рөлдік ойын түрінде көрсетеді.

Күтілетін нәтиже: балалар кейіпкердің әрекетін бағалауға, өз пікірін айтуға және қарапайым адамгершілік шешімдерді ұсынуға дағдыланады.

Аталған тапсырмалар бір реттік іс-шара ретінде ғана емес, жүйелі тәрбие жұмысының құрамында қолданылғаны дұрыс. Тәрбиеші балалардың әрекетін бақылап, қандай дағдылар қалыптасып келе жатқанын және қай бағытта қосымша қолдау қажет екенін анықтай алады.

5. Ұлттық тәрбие үдерісінде отбасы мен балабақшаның ынтымақтастығы

Баланың ұлттық құндылықтарды меңгеруі отбасындағы тәрбие тәжірибесімен тығыз байланысты. Бала алғашқы әдеп нормаларын, қарым-қатынас үлгілерін және мәдени әдеттерді көбіне отбасында қабылдайды. Балабақша осы тәжірибені кеңейтіп, балаларға ортақ әлеуметтік ортада қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді.

Егер отбасы мен балабақшадағы тәрбие талаптары бір-бірін толықтырып отырса, балаға меңгерген дағдыларын күнделікті өмірде қолдану жеңілдейді. Сондықтан тәрбиеші ата-аналармен ұлттық тәрбие мәселелері бойынша тұрақты байланыс орнатуы қажет.

Ата-аналармен жұмыс бірнеше түрде ұйымдастырылуы мүмкін:

- ұлттық тәрбиеге арналған шағын кеңестер мен ақпараттық парақшалар тарату;
- ата-әжелерді балаларға халық ертегілерін айтып беруге немесе ұлттық бұйымдармен таныстыруға шақыру;
- отбасылық дәстүрлер туралы балалармен шағын әңгімелер ұйымдастыру;
- ұлттық мерекелерге арналған шығармашылық көрмелер өткізу;
- үй жағдайында орындауға болатын қарапайым тапсырмалар ұсыну.

Мысалы, «Біздің отбасымыздың жақсы дәстүрі» атты шағын жоба аясында ата-аналар балаларымен бірге отбасындағы жағымды әдеттер туралы әңгімелеседі. Балалар балабақшада сол әңгімелерін сурет немесе қысқа ауызша баяндау арқылы ұсынады. Мұндай жұмыс отбасы мүшелерінің өзара қарым-қатынасын нығайтуға және балалардың отбасылық тәжірибесін құрметтеуге бағытталады.

Сонымен бірге ата-аналармен жұмыста әр отбасының ерекшелігін ескеру маңызды. Баланың белгілі бір дәстүрді білмеуі немесе отбасында оның өзгеше орындалуы кемшілік ретінде бағаланбауы тиіс. Тәрбиешінің міндеті – ортақ адамгершілік құндылықтарды түсіндіру және балалардың мәдени ерекшеліктеріне құрметпен қарауына жағдай жасау.

6. Ұлттық құндылықтардың қалыптасуын бақылау және педагогикалық нәтижелерді бағалау

Ұлттық тәрбие нәтижесін бағалау баладан белгілі бір салт-дәстүрдің атауын жатқа айтуды ғана талап етпеуі керек. Маңыздысы – баланың алған түсінігін қарым-қатынаста, ойында және күнделікті әрекетінде қалай қолданатынын байқау.

Тәрбиеші бақылау барысында мынадай белгілерге назар аудара алады:

- үлкендермен және құрдастарымен сыпайы қарым-қатынас жасауға талпынады;
- ортақ ойын ережелерін сақтауға үйренеді;
- қажет жағдайда басқа балаға көмек ұсынады;
- халық ертегілерінің қарапайым мазмұнын түсініп, кейіпкерлердің әрекеттерін талқылайды;
- ұлттық бұйымдар мен мәдени мұраға қызығушылық танытады;
- табиғатқа және ортақ пайдаланылатын заттарға ұқыпты қарауға дағдыланады;
- өз отбасы мен басқа балалардың отбасылық ерекшеліктеріне құрмет білдіреді.

Бұл белгілерді қатаң рейтинг немесе балаларды өзара салыстыру құралы ретінде пайдалануға болмайды. Олар тәрбиешіге әр баланың даму ерекшелігін түсінуге және келесі педагогикалық қадамдарды жоспарлауға көмектесетін бақылау бағдарлары болып табылады.

Ұлттық тәрбие үдерісін бағалауда баланың жеке ілгерілеуіне басымдық беріледі. Мысалы, бастапқыда ойыншықтарын бөлісуге қиналған бала кейін тәрбиешінің көмегімен кезек күтуді немесе досына ойыншық ұсынуды үйренуі мүмкін. Осындай шағын өзгерістерді байқап, баланың жетістігін қолдау оның әлеуметтік дағдыларын дамытуға жағдай жасайды.

Ұлттық құндылықтарды қалыптастыру ұзақ мерзімді әрі жүйелі үдеріс болғандықтан, нәтижені бір сабақпен немесе бір мерекелік шарамен бағалау дұрыс емес. Тәрбиеші күнделікті бақылау, балалармен әңгімелесу, ойын әрекетін талдау және ата-аналармен пікір алмасу арқылы баланың мінез-құлқындағы өзгерістерді кешенді қарастырғаны жөн.

Қорытынды

Мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық құндылықтар арқылы бала тәрбиесін қалыптастыру – баланың рухани-адамгершілік дамуына, мәдени болмысының қалыптасуына және қоғаммен өзара әрекеттесу дағдыларының жетілуіне бағытталған маңызды педагогикалық міндет. Ұлттық тәрбие балаға халықтың мәдени мұрасын таныстырумен қатар, оны құрметтеу, өзгені сыйлау, мейірімділік таныту, еңбекке жауапкершілікпен қарау және табиғатты аялау сияқты қасиеттерді күнделікті әрекет арқылы меңгертуге мүмкіндік береді.

Тәрбиеші ұлттық құндылықтарды ойын, халық ауыз әдебиеті, шығармашылық жұмыс, ұлттық бұйымдар, музыкалық әрекет және отбасылық тәжірибе арқылы жүйелі түрде ұйымдастыра алады. Бұл жұмыстардың нәтижелілігі олардың баланың жас ерекшелігіне сәйкестігіне, түсініктілігіне және күнделікті өмірмен байланысына тәуелді.

Ұлттық тәрбиенің маңызды шарты – баланы дайын моральдық тұжырымдарды жаттауға ғана емес, сол құндылықтарды іс жүзінде көрсетуге үйрету. Үлкенге сәлем беру, досына көмектесу, ортақ заттарды ұқыпты пайдалану, табиғатты қорғау және алғыс айту сияқты қарапайым әрекеттер ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың бала тәжірибесінде көрініс табуына жағдай жасайды.

Сонымен қатар отбасы мен балабақшаның ынтымақтастығы тәрбие жұмысының бірізділігін қамтамасыз етеді. Ата-анамен бірлескен жобалар, отбасылық дәстүрлер туралы әңгімелер және ұлттық мәдениетке арналған ортақ іс-шаралар баланың мәдени мұраға қызығушылығын арттыра алады.

Қорыта айтқанда, мектепке дейінгі ұйымдағы ұлттық тәрбие мазмұнды іс-шаралар өткізумен шектелмей, баланың күнделікті өміріне енген жүйелі педагогикалық тәжірибе ретінде ұйымдастырылуы қажет. Осындай тәсіл арқылы бала ұлттық мәдениетті танып, адамгершілік құндылықтарды түсініп, оларды өзінің қарым-қатынасы мен іс-әрекетінде қолдануға біртіндеп үйренеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

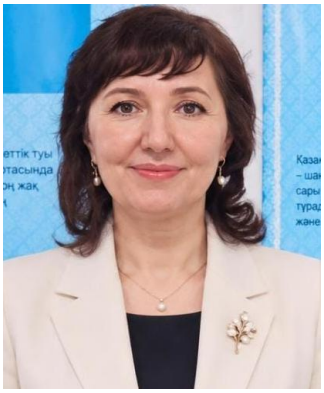
1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты.
2. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 12 тамыздағы № 499 бұйрығы. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы.
3. Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы: оқу құралы. – Алматы: Рауан, 1998. – 128 б.
4. Құлжанова Н. Халқыма деп іс қылдым: педагог, журналист, әдебиетші Нәзипа Құлжанованың мұрасы. – Алматы: Рауан, 1993. – 168 б.
5. Қалиев С., Молдабеков Ж., Иманбекова Б. Этнопедагогика: оқулық. – Астана: Фолиант, 2007. – 400 б.
6. Қалиұлы С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы: оқу құралы. – Алматы: Білім, 2003. – 280 б.
7. Алтынсарин Ы. Таңдамалы педагогикалық шығармалары / құраст. С. Қалиев. – Алматы: Рауан, 1991. – 221 б.
8. Абай Құнанбайұлы. Қара сөздер. – Алматы: әр жылдардағы басылымдар.
9. Ушурбакиева А.Б., Ушурбакиева Р.Б., Джексембиева Г.А. Мектеп жасына дейінгі балаларды ұлттық құндылықтар негізінде тәрбиелеу: әдістемелік құрал. – Шымкент: Әлем, 2026. – 32 б. ISBN 978-601-392-016-0.
10. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысы. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы.

ФОРМИРОВАНИЕ ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ НА ОСНОВЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ДОШКОЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация. *В статье рассматриваются педагогические особенности формирования воспитания детей на основе национальных ценностей в условиях дошкольной организации. Анализируются способы организации национального воспитания с учётом возрастных особенностей детей, интеграции устного народного творчества, национальных игр, традиций и обычаев, национальных предметов быта и семейного воспитания в повседневный воспитательный процесс. Обосновывается значимость формирования у детей дошкольного возраста нравственных качеств, уважения к старшим, заботы о младших, трудолюбия, гостеприимства, бережного отношения к природе и уважения к родному языку. Кроме того, раскрываются организаторская роль воспитателя, возможности развивающей среды и содержание совместной работы с родителями. В статье предлагаются практические примеры работы, направленные на интеграцию национальных ценностей в повседневный опыт детей.*

Ключевые слова: *национальные ценности, дошкольное воспитание, национальное воспитание, народная педагогика, традиции и обычаи, национальные игры, нравственное воспитание, семейные ценности, воспитатель, духовно-нравственное развитие.*

Гульбаева Наила Пахридиновна
Ағылшын тілі пәні мұғалімі, педагог-сарапшы
«Ханарық жалпы білім беретін мектеп» КММ
Түркістан облысы, Төлеби ауданы

MODERN APPROACHES TO TEACHING ENGLISH

Abstract. *Modern English language teaching requires innovative methods that develop students' communication skills, creativity, and critical thinking. This article explores the importance of interactive activities, digital technologies, and learner-centered approaches in improving the effectiveness of English language education.*

Keywords: *English language teaching, innovative methods, communication, digital technologies, student motivation.*

Introduction

English plays an important role in international communication, education, and professional development. Therefore, the main goal of English language teaching is not only to develop students' grammar and vocabulary but also to help them communicate confidently in real-life situations.

Effective Teaching Strategies

Communicative and interactive methods make English lessons more engaging and productive. Pair work, group discussions, role-playing, educational games, and project-based learning encourage students to use English actively and develop their speaking skills.

Digital technologies and artificial intelligence can also support language learning by providing interactive exercises, videos, and additional learning materials. However, technology should be used purposefully and combined with traditional teaching methods.

Student motivation is another important factor in successful learning. Teachers should consider learners' interests, abilities, and individual needs. A supportive classroom environment helps students overcome their fear of making mistakes and participate more actively in lessons.

The Role of the Teacher. A modern English teacher is not only a source of knowledge but also a facilitator of learning. Teachers should continuously improve their professional skills, exchange experiences with colleagues, and introduce effective teaching strategies. Combining traditional methods with innovative approaches can create meaningful and inclusive learning experiences.

Effective English language teaching requires creativity, careful planning, and active student participation. Interactive activities, appropriate digital tools, and learner-centered instruction can improve students' motivation and communication skills. By applying modern teaching strategies, teachers can help learners become more confident, independent, and successful users of English.

References

1. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Companion Volume. 2020.

2. Richards, J. C. Communicative Language Teaching Today. Cambridge University Press. 2006.

3. UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. 2023

Несіпбаева Лаура Төлеуқызы
Тәрбиеші
№4 “Үміт” арнайы мектеп-интернаты
Жамбыл облысы, Талас ауданы, Қаратау қаласы

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР АРҚЫЛЫ ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРДЫҢ ТӘРБИЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа. *Мақалада арнайы мектеп жағдайында ерекше білім беруді қажет ететін балалардың бойында ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың педагогикалық маңызы қарастырылады. Ұлттық тәрбие арқылы оқушылардың адамгершілік қасиеттерін, үлкенге құрмет, кішіге ізет көрсету, отансүйгіштік, мейірімділік, жауапкершілік және өзара көмек дағдыларын дамыту жолдары сипатталады. Ұлттық салт-дәстүрлерді, халық ауыз әдебиетін, мақал-мәтелдерді, ұлттық ойындарды және қолөнер элементтерін тәрбие үдерісінде қолдану әдістері ұсынылады. Сонымен қатар балалардың жеке даму ерекшеліктерін ескере отырып, тәрбиелік іс-шараларды бейімдеу, көрнекілік пен практикалық әрекеттерді пайдалану, ата-анамен бірлескен жұмысты ұйымдастыру мәселелеріне назар аударылады. Мақала арнайы мектеп тәрбиешілеріне арналған ғылыми-әдістемелік материал ретінде ұсынылады.*

Түйін сөздер: *ұлттық құндылықтар, ұлттық тәрбие, арнайы мектеп, ерекше білім беруді қажет ететін балалар, тәрбиеші педагог, адамгершілік тәрбие, салт-дәстүр, ұлттық ойындар, патриоттық тәрбие, тұлғалық даму.*

Кіріспе

Қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі – ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды бойына сіңірген, адамгершілігі жоғары, өз Отанына сүйіспеншілікпен қарайтын тұлға тәрбиелеу. Баланың жеке тұлға ретінде қалыптасуы тек білім алуымен шектелмейді. Оның бойында мейірімділік, ізеттілік, адалдық, жауапкершілік, еңбекқорлық және өзге адамдарға құрмет көрсету қасиеттерін қалыптастыру да маңызды орын алады.

Ұлттық құндылықтар – халықтың тарихи тәжірибесін, мәдениетін, дүниетанымын, әдет-ғұрпын, тілін және рухани мұрасын біріктіретін маңызды тәрбие құралы.

Арнайы мектеп жағдайында ұлттық тәрбие жұмысы ерекше мәнге ие. Себебі ерекше білім беруді қажет ететін балалардың танымдық мүмкіндіктері, сөйлеу тілі, қарым-қатынас жасау дағдылары, эмоциялық және әлеуметтік дамуы әртүрлі болуы мүмкін. Сондықтан тәрбиеші педагог әр баланың жеке ерекшелігін ескеріп, ұлттық құндылықтарды түсінікті, қолжетімді және қызықты тәсілдер арқылы меңгертуі қажет.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі

Зерттеу тақырыбының өзектілігі ұлттық тәрбиенің қазіргі қоғамдағы маңызымен және арнайы мектеп оқушыларының әлеуметтік ортаға бейімделу қажеттілігімен анықталады.

Ұлттық құндылықтарды жүйелі меңгерту арқылы балалар қоғамдық ортада өзін ұстауды, адамдармен сыпайы қарым-қатынас жасауды, ортақ ережелерді сақтауды және өзгелердің еңбегін бағалауды үйренеді. Мұндай жұмыс баланың өзіндік қадір-қасиетін сезінуіне, мектеп ұжымына қатыстылығын түсінуіне және өз мүмкіндіктеріне сенімін арттыруға ықпал етуі мүмкін.

Арнайы мектепте ұлттық құндылықтарды қалыптастыру тек мерекелік іс-шаралар өткізумен шектелмеуі керек. Ол күнделікті тәртіпте, қарым-қатынаста, бірлескен әрекетте, еңбекке баулуда және балалардың өзара көмек көрсетуінде көрініс табуы қажет.

Зерттеудің мақсаты мен міндеттері

Мақсаты: арнайы мектеп жағдайында ұлттық құндылықтарды тәрбиелік жұмысқа жүйелі енгізу арқылы ерекше білім беруді қажет ететін балалардың адамгершілік қасиеттерін, әлеуметтік қарым-қатынас дағдыларын және ұлттық мәдениетке қызығушылығын қалыптастырудың педагогикалық жолдарын негіздеу.

Міндеттері:

1. Ұлттық құндылықтардың тәрбие үдерісіндегі педагогикалық маңызын ашу.
2. Арнайы мектеп оқушыларының жеке даму ерекшеліктерін ескере отырып, ұлттық тәрбие әдістерін сипаттау.
3. Ұлттық ойындар, салт-дәстүрлер, мақал-мәтелдер мен халық ауыз әдебиетін қолданудың тиімді жолдарын ұсыну.
4. Тәрбиеші педагогтің күнделікті жұмысында ұлттық құндылықтарды қалыптастыруға арналған практикалық тәсілдерді көрсету.
5. Мектеп пен отбасының ұлттық тәрбие бағытындағы ынтымақтастығын нығайту жолдарын айқындау.

Зерттеу әдістері: ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді талдау, педагогикалық бақылау тәсілдерін сипаттау, тәжірибелік жұмыстарды жобалау және тәрбиелік іс-әрекетті әдістемелік тұрғыдан жүйелеу.

Мақаланың әдістемелік сипаты: бұл мақала ғылыми-әдістемелік сипатта дайындалды, мұнда нақты эксперимент жүргізілгені немесе статистикалық нәтиже алынғаны туралы тұжырым жасалмайды. Ұсынылған тәсілдер арнайы мектеп жағдайында қолдануға арналған әдістемелік үлгілер болып табылады.

1. Ұлттық құндылықтардың бала тәрбиесіндегі маңызы

Ұлттық құндылықтар – баланың қоршаған ортаны түсінуіне, өзінің мәдени тамырын тануына және қоғамдағы қарым-қатынас нормаларын меңгеруіне көмектесетін рухани негіз.

Қазақ халқының дәстүрлі тәрбиесінде үлкенді сыйлау, ата-ананы құрметтеу, қонақжайлық, татулық, еңбекқорлық, табиғатты аялау және мұқтаж жанға көмектесу сияқты қасиеттер ерекше орын алады. Бұл құндылықтарды балаға құрғақ түсіндіру арқылы ғана емес, нақты әрекет арқылы меңгерту маңызды.

Мысалы, «Үлкенге құрмет» тақырыбында ұйымдастырылған тәрбие сағатында оқушылар сәлемдесу, алғыс айту, өтінішті сыпайы жеткізу әрекеттерін жаттыға алады. «Бірлік пен достық» тақырыбында жұптық немесе топтық тапсырмалар орындалып, балалардың бір-біріне көмектесуіне жағдай жасалады.

Ұлттық тәрбие оқушыны белгілі бір ережелерді орындауға ғана емес, сол әрекеттің мағынасын түсінуге бағытталуы қажет. Мәселен, баланың ойыншығын досымен бөлісуі – жомарттық пен достықтың, сыныптасына көмектесуі – мейірімділік пен жауапкершіліктің көрінісі.

Ұлттық құндылықтарды меңгерту барысында әр баланың қабілеті мен қарқыны ескеріледі. Бір оқушы құндылықтың мағынасын сөз арқылы түсінсе, екінші оқушы оны сурет, қимыл, үлгі көрсету немесе практикалық тапсырма арқылы жақсырақ меңгеруі мүмкін.

2. Арнайы мектеп жағдайында ұлттық тәрбиені ұйымдастыру ерекшеліктері

Арнайы мектептегі тәрбие жұмысы оқушылардың танымдық, тілдік, эмоциялық, сенсорлық және әлеуметтік мүмкіндіктеріне сәйкес ұйымдастырылуы керек. Тәрбиеші педагог

балаларға бірдей талап қоюдан гөрі, ортақ тәрбиелік мақсатқа жетудің әртүрлі жолдарын қарастырғаны дұрыс.

Ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың негізгі педагогикалық қағидаттары:

Қолжетімділік қағидаты. Тапсырмалар баланың түсіну деңгейіне сәйкес беріледі. Күрделі түсініктер қарапайым сөздермен, суреттермермен және нақты мысалдармен түсіндіріледі.

Көрнекілік қағидаты. Ұлттық киім, ыдыс-аяқ, тұрмыстық бұйымдар, ұлттық ою-өрнек, суреттер мен бейнематериалдар қолданылады.

Практикалық әрекет қағидаты. Оқушы ұлттық құндылықты нақты әрекет арқылы меңгереді: дастарқан әзірлеуге көмектеседі, заттарды реттейді, қолөнер бұйымын жасайды немесе сыныптасына жәрдемдеседі.

Жеке ерекшеліктерді ескеру қағидаты. Тапсырманың көлемі, күрделілігі, орындау уақыты және қажетті көмек деңгейі әр балаға бейімделеді.

Жүйелілік қағидаты. Ұлттық тәрбие бір реттік шарамен шектелмей, күнделікті тәрбие жұмысының құрамдас бөлігі ретінде ұйымдастырылады.

Жағымды қолдау қағидаты. Баланың әрбір шағын жетістігі байқалып, оның әрекеті жылы сөзбен, мадақтаумен немесе өзіне қолайлы қолдау тәсілімен бекітіледі.

Бұл қағидаттар ұлттық тәрбиенің мазмұнын сақтай отырып, барлық оқушының сабаққа және тәрбие іс-шараларына мүмкіндігінше белсенді қатысуына жағдай жасауға көмектеседі. Инклюзивті білім беру жөніндегі халықаралық ұсынымдар да балалардың қажеттіліктеріне сай оқыту тәсілдерін қолданудың маңызын көрсетеді.

3. Ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың тиімді әдіс-тәсілдері

3.1. Халық ауыз әдебиеті арқылы тәрбиелеу

Мақал-мәтелдер, ертегілер, жұмбақтар мен қысқа әңгімелер балалардың ұлттық дүниетанымын қалыптастыруда маңызды құрал бола алады.

Мысалы, «Әдепті бала – арлы бала» мақалын түсіндіру барысында тәрбиеші сыпайы және әдепсіз әрекеттер бейнеленген суреттерді ұсынады. Оқушылар суреттерді салыстырып, қай әрекеттің дұрыс екенін көрсетеді.

«Бірлік бар жерде тірлік бар» мақалын түсіндіру үшін бірнеше баланың ортақ тапсырманы орындауы ұйымдастырылады. Тапсырмадан кейін балалардың бір-біріне көмектесуі, кезек күтуі және ортақ нәтижеге жетуі талқыланады.

Ертегімен жұмыс жасағанда мәтін қысқартылып, оқиға суреттермен сүйемелденуі мүмкін. Сөйлеу тілінде қиындығы бар балалар жауапты сөзбен, суретті таңдау арқылы немесе қимылмен бере алады.

3.2. Ұлттық ойындар арқылы тәрбиелеу.

Ұлттық ойындар балалардың қызығушылығын арттырып, әлеуметтік дағдыларды тәжірибе жүзінде меңгеруге мүмкіндік береді.

Мысалы:

* «Асықтарды жина» – түстерді ажырату, заттарды санау және кезек сақтау дағдыларын дамытуға бейімделеді.

* «Оюды құрастыр» – ұлттық ою-өрнек бөліктерін сәйкестендіру, зейін мен көру арқылы қабылдауды дамытуға бағытталады.

* «Кімге көмектесеміз?» – түрлі әлеуметтік жағдайлар бейнеленген суреттер арқылы мейірімділік пен өзара көмек туралы түсінік қалыптастырады.

* «Шеңбердегі достар» – балалардың бір-бірімен амандасуына, есімдерін атауына және кезекпен әрекет етуіне жағдай жасайды.

Ойындар кезінде балалардың қозғалыс мүмкіндіктері мен сенсорлық ерекшеліктері ескеріледі. Қажет болған жағдайда ойын құралдары ірі, жеңіл ұсталатын немесе контрастылы етіп таңдалады. Қозғалысы шектеулі оқушыға ойынды отырып орындауға мүмкіндік беріледі.

3.3. Салт-дәстүр арқылы тәрбиелеу.

Қазақ халқының салт-дәстүрлері арқылы балаларға отбасы, сыйластық, достық, қамқорлық және ортақ қуаныш ұғымдарын түсіндіруге болады. Мысалы, «Қонақ күту»

тақырыбында ойын түріндегі жағдаят ұйымдасты…ұйымдастырылады. Балалар амандасу, қонақты қарсы алу, дастарқанға қажетті заттарды орналастыру және алғыс айту әрекеттерін орындайды.

«Наурыз – жаңару мерекесі» тақырыбында ұлттық киімдер, тұрмыстық бұйымдар, мерекелік тағамдар және ұлттық ойындар таныстырылады. Балаларға тапсырмалар олардың мүмкіндігіне қарай бөлінеді: біреуі суреттерді сәйкестендірсе, екіншісі ою құрастырады, үшіншісі қысқа өлең немесе тілек айтады.

Салт-дәстүрлерді таныстыру кезінде олардың мағынасын түсіндіру және әртүрлі отбасылық тәжірибеге құрметпен қарау маңызды. Әр баланың отбасы дәстүрі әртүрлі болуы мүмкін, сондықтан ешбір баланы салыстыруға немесе белгілі бір дәстүрді міндетті түрде орындауға мәжбүрлеуге болмайды.

3.4. Ұлттық қолөнер арқылы тәрбиелеу

Ұлттық қолөнер баланың шығармашылық қабілетін, ұқыптылығын, төзімділігін және еңбекті бағалау дағдысын дамытуға көмектеседі.

Тәрбие жұмысында қағаздан ою құрастыру, ұлттық өрнектерді бояу, қарапайым бұйымдарды безендіру, киіз үй бөліктерінің макетін жинау сияқты тапсырмалар қолданылады.

Мұндай әрекеттер кезінде тәрбиеші баланың өз бетінше орындаған жұмысын бағалап, қажет болғанда кезең-кезеңімен көмек көрсетеді. Нәтиженің мінсіз болуынан гөрі, баланың әрекетке қатысуы, бастаған жұмысын жалғастыруы және өз жетістігін сезінуі маңызды.

4. Ұлттық құндылықтарды қалыптастыруға арналған практикалық жұмыс үлгісі

Төменде арнайы мектептің тәрбие сағатында қолдануға болатын үлгі ұсынылады.

Тақырыбы: «Ұлттық құндылық – ұрпақ тәрбиесінің негізі»

Мақсаты: оқушылардың ұлттық дәстүрлер туралы түсініктерін кеңейту, адамгершілік қасиеттерін және өзара қарым-қатынас дағдыларын дамыту.

Міндеттері:

* ұлттық бұйымдар мен дәстүрлер туралы қарапайым түсінік қалыптастыру;
* сыпайы сөйлеу, алғыс айту және көмек көрсету дағдыларын дамыту;
* бірлескен әрекетке қызығушылықты арттыру;
* ұлттық мұраға құрметпен қарауға тәрбиелеу.

Қажетті құралдар: ұлттық бұйымдардың суреттері, ою-өрнек үлгілері, мақал-мәтелдер жазылған карточкалар, асықтар немесе олардың қауіпсіз баламалары, түрлі түсті қағаздар.

Жұмыс барысы:

1. Ұйымдастыру кезеңі. Оқушылармен амандасу, көңіл күйін анықтау, сабаққа жағымды жағдай қалыптастыру.

2. «Ұлттық бұйымды таны» ойыны. Суреттерден домбыра, киіз үй, ұлттық киім және тұрмыстық бұйымдарды танып, атау немесе көрсету.

3. «Жақсы сөз – жарым ырыс» тапсырмасы. Алғыс айту, кешірім сұрау, сыпайы өтініш білдіру үлгілерін қайталау.

4. «Оюды құрастыр» шығармашылық жұмысы. Дайын өрнек бөліктерін сәйкестендіру немесе ұлттық нақыштағы суретті бояу.

5. «Досыңа көмектес» жағдаяты. Бірлескен тапсырмада құралды бөлісу, кезек күту және сыныптасына көмек көрсету.

6. Қорытынды. Балалардың орындаған әрекеттерін талқылау, жетістіктерін атап өту және ұнаған тапсырманы таңдату.

Күтілетін нәтижелер: оқушылардың ұлттық бұйымдар туралы түсініктерін кеңейтуге, сыпайы қарым-қатынас жасауға, бірлескен әрекетке қатысуға және өзара көмек көрсетуге мүмкіндік туады. Нақты нәтижелер әр баланың бастапқы даму деңгейі мен жеке мүмкіндіктеріне қарай бағаланады.

5. Тәрбиеші педагогтің рөлі және отбасы мен мектеп ынтымақтастығы

Ұлттық құндылықтардықалыптастыруда тәрбиеші педагогтің жеке үлгісі маңызды. Балалар үлкендердің сөйлеу мәнерін, бір-біріне қарым-қатынасын, еңбекке көзқарасын және қиын жағдайдағы әрекетін бақылау арқылы үйренеді.

Сондықтан тәрбиеші сыпайы сөйлеу, уәдеде тұру, өзгелердің пікірін құрметтеу, әділдік сақтау және балалардың жетістігін бағалау арқылы ұлттық тәрбиенің мазмұнын күнделікті әрекетінде көрсетуі керек.

Тәрбие жұмысының тиімділігін арттыру үшін ата-аналармен ынтымақтастық орнату қажет. Отбасына үй жағдайында қолдануға болатын қарапайым ұсыныстар беріледі:

* Баламен бірге қазақтың қысқа ертегілерін оқу және мазмұнын талқылау.

* Күнделікті қарым-қатынаста сәлемдесу, алғыс айту және кешірім сұрау үлгілерін қолдану.

* Отбасындағы ұлттық дәстүрлер мен тұрмыстық бұйымдар туралы әңгімелеу.

* Баланы үй шаруасына шамасына қарай қатыстыру.

* Баланың әрбір жетістігін байқап, өздігінен әрекет етуіне мүмкіндік беру.

Ата-анамен байланыс кезінде баланың жетістіктері ғана емес, оған қандай қолдау түрлері тиімді болғаны да талқыланады. Мектеп пен отбасының ортақ талаптары баланың күнделікті өмірдегі дағдыларын бекітуге көмектеседі.

6. Тәрбиелік жұмыстың нәтижелілігін бағалау

Ұлттық құндылықтарды қалыптастыру нәтижесін бағалау кезінде баланың тек сөздік білімін емес, күнделікті әрекетін де ескеру қажет.

Бақылауға ұсынылатын көрсеткіштер:

1. Ұлттық бұйымдарды немесе дәстүрлерді тануы.
2. Амандасу, алғыс айту және өтініш білдіру дағдыларын қолдануы.
3. Қарапайым ортақ ережелерді сақтауы.
4. Құрдастарымен бірлескен әрекетке қатысуы.
5. Қажет жағдайда көмек сұрауы немесе өзгеге көмек көрсетуі.
6. Тапсырмаға қызығушылық танытуы және өз мүмкіндігіне сәйкес қатысуы.

Бағалау баланы басқа оқушылармен салыстыру үшін емес, оның жеке дамуындағы өзгерістерді байқау үшін жүргізіледі. Бақылау нәтижелері тәрбие жұмысының мазмұнын түзетуге және келесі кезеңдегі міндеттерді нақтылауға пайдаланылады.

Қорытынды

Ұлттық құндылықтар арқылы тәрбие беру – баланың рухани-адамгершілік дамуына, әлеуметтік ортада өзін ұстау дағдыларының қалыптасуына және ұлттық мәдениетке қызығушылығының артуына ықпал ететін маңызды педагогикалық бағыт.

Арнайы мектепте бұл жұмысты ұйымдастыруда әр оқушының жеке ерекшелігін ескеру, тапсырмаларды бейімдеу, көрнекілік пен практикалық әрекеттерді пайдалану және жағымды эмоциялық орта қалыптастыру ерекше маңызға ие.

Халық ауыз әдебиеті, ұлттық ойындар, салт-дәстүрлер мен қолөнер элементтерін күнделікті тәрбие жұмысына енгізу балаларға адамгершілік ұғымдарды нақты әрекеттер арқылы меңгеруге мүмкіндік береді. Ал отбасы мен мектептің бірлескен жұмысы осы дағдылардың өмірлік жағдайларда бекітілуіне жағдай жасайды.

Осылайша, ұлттық тәрбие арнайы мектептегі педагогикалық жұмыстың маңызды құрамдас бөлігі ретінде қарастырылуы тиіс. Тәрбиеші педагогтің жүйелі, ізгілікке негізделген және баланың мүмкіндіктеріне бейімделген жұмысы әр оқушының тұлғалық әлеуетін ашуға, өзіне деген сенімін нығайтуға және қоғам өміріне қатысуына қолдау көрсете алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III «Білім туралы» Заңы. – «Әділет» 1. ақпараттық-құқықтық жүйесі. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_ (қаралған күні: 19.10.2026).

2. UNESCO. A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education. Paris: UNESCO, 2017. URL: https://www.unesco.org/en/articles/guide-ensuring-inclusion-and-equity-education-0

3. UNESCO. Welcoming Diversity in the Learning Environment: Teachers' Handbook for Inclusive Education. Bangkok: UNESCO Office Bangkok and Regional Bureau for Education in Asia and the Pacific, 2022. URL: https://www.unesco.org/en/articles/welcoming-diversity-learning-environment-teachers-handbook-inclusive-education

Алтынбекова Ляззат Нұржанқызы
Бастауыш сынып мұғалімі
Тәйімбет Көмекбаев атындағы №250 мектеп-лицейі
Қызылорда облысы, Қармақшы ауданы, Жосалы кенті

ШАХМАТТЫ МАТЕМАТИКА ТІЛІНЕ АЙНАЛДЫРУ: БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУЫН ДАМЫТУДЫҢ КІРІКТІРІЛГЕН ӘДІСТЕМЕСІ

Аннотация. *Мақалада шахмат ойынын математикалық білім берумен кіріктіру арқылы бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлауын, кеңістіктік елестетуін, талдау және салыстыру қабілеттерін дамытудың педагогикалық мүмкіндіктері қарастырылады. Шахмат тақтасының координаталық құрылымы, фигуралардың қозғалыс заңдылықтары, ықтимал жүрістерді салыстыру және ойын жағдайларын математикалық модельдеу оқушылардың абстрактілі ұғымдарды түсінуіне ықпал ететін дидактикалық құралдар ретінде сипатталады. Шахматтық тапсырмаларды арифметикалық амалдармен, геометриялық түсініктермен, заңдылықтарды анықтаумен және мәтіндік есептерді шешумен байланыстырудың әдістемелік жолдары ұсынылады. Оқушының өз шешімін түсіндіруі, болжам ұсынуы, дәлел келтіруі және қателерін талдауы танымдық дербестікті қалыптастырудың маңызды шарттары ретінде негізделеді. Шахматты математикалық білім беру үдерісіне енгізу барысында оқушылардың жас ерекшеліктерін, дайындық деңгейін және жеке танымдық қажеттіліктерін ескеру қажеттілігіне назар аударылады. Зерттеулерге сүйене отырып, шахматтың математикалық жетістіктерге ықпалы оны оқыту әдістемесіне және оқу мақсаттарымен жүйелі байланыстыруға тәуелді екені көрсетіледі. Мақала бастауыш сынып мұғалімдеріне шахматтық-математикалық тапсырмаларды сабақта және сабақтан тыс жұмыстарда қолдануға бағытталған әдістемелік тұжырымдар ұсынады.*

Кілт сөздер: *шахмат, математика, бастауыш білім беру, логикалық ойлау, кеңістіктік елестету, математикалық сауаттылық, кіріктірілген оқыту, проблемалық оқыту, танымдық белсенділік, математикалық модельдеу.*

Бүгінгі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқушыға дайын ақпаратты меңгертумен шектелмей, оның алған білімін түрлі жағдаяттарда қолдана алатын, өз ойын дәлелмен жеткізетін және кездескен мәселелердің шешімін өздігінен іздейтін тұлға ретінде қалыптасуына жағдай жасау. Бұл міндет бастауыш мектепте ерекше маңызға ие, өйткені дәл осы кезеңде баланың ойлау тәсілдері, оқу әрекетіне деген көзқарасы және қоршаған ортаны тану ерекшеліктері жүйелі түрде қалыптаса бастайды. Математика пәні оқушыны сандармен және амалдармен жұмыс істеуге үйретіп қана қоймай, құбылыстар арасындағы байланысты анықтауға, ақпаратты салыстыруға, белгілі бір заңдылыққа сүйене отырып қорытынды жасауға баулиды. Алайда математикалық ұғымдар кейде балалар үшін абстрактілі сипатта

көрініп, олардың практикалық мағынасын түсінуін қиындатуы мүмкін. Әсіресе кеңістіктік қатынастарды, ықтимал жағдайларды және бірнеше әрекеттің нәтижесін бір мезгілде қарастыруды қажет ететін тапсырмалар оқушыдан ерекше зейін мен ойлау икемділігін талап етеді. Осындай жағдайда шахмат ойыны математикалық білімді нақты әрекет арқылы түсіндіруге мүмкіндік беретін тиімді педагогикалық құралдардың бірі ретінде қарастырылады. Шахмат тақтасы, фигуралардың қозғалысы, жүрістердің реттілігі және ойынның белгілі бір ережелерге бағынуы баланың математикалық ұғымдарды көрнекі түрде қабылдауына жағдай жасайды. Оқушы фигураны жай ғана бір орыннан екінші орынға жылжытпайды, ол қозғалыстың заңдылығын анықтап, қолжетімді нұсқаларды салыстырады және өз шешімінің ықтимал нәтижесін алдын ала бағалайды. Мұндай әрекеттер математикалық ойлаудың негізгі құрамдас бөліктерімен, атап айтқанда талдау, синтез, салыстыру, жалпылау және себеп-салдарлық байланыстарды анықтаумен сабақтасады. Сондықтан шахматты математика сабағына кіріктіруді ойын элементін енгізу деп қана емес, оқушының математикалық білімді меңгеру тәсілін байытатын педагогикалық үдеріс ретінде қарастырған жөн. Бұл бағыттағы жұмыстың нәтижелілігі шахматтың қызықты болуына ғана емес, мұғалімнің ойын мазмұнын нақты оқу мақсаттарымен байланыстырып, әр тапсырманың танымдық мәнін аша білуіне тәуелді.

Шахмат пен математиканың өзара байланысы олардың екеуіне де тән белгілі бір заңдылықтарды түсіну, шарттарды сақтау және әрекеттің нәтижесін алдын ала болжау қажеттілігінен көрінеді. Математикада оқушы есептің шартын талдап, берілген шамалардың арасындағы байланысты анықтап, қажетті амалдарды таңдайтын болса, шахматта ойын жағдайын бағалап, фигуралардың орналасуын зерттеп, тиімді жүрісті іздейді. Екі жағдайда да дұрыс жауапқа кездейсоқ жету жеткіліксіз, өйткені шешімнің негізділігі мен орындалу тәртібі маңызды орын алады. Мәселен, оқушыға шахмат тақтасының белгілі бір торкөзінде тұрған аттың келесі жүрісте қай торкөздерге бара алатынын анықтау тапсырылса, ол фигураның қозғалыс ережесін еске түсіріп, мүмкін болатын бағыттарды жүйелі тексеруі керек. Осы әрекет барысында бала барлық нұсқаны бірізді қарастырудың, қайталанатын нұсқаларды ажыратудың және жарамсыз жағдайларды алып тастаудың маңызын түсінеді. Мұндай жұмыс математикалық есептерді шешуде қолданылатын жүйелі іздеу және шарттарды тексеру дағдыларымен тікелей байланысты. Шахматтық жағдаяттарды талдау оқушыға бір ғана шешіммен шектелмей, балама нұсқаларды қарастыру қажеттігін де ұғындырады. Мысалы, бір фигураны екі түрлі торкөзге орналастырудың нәтижесін салыстырған кезде бала олардың әрқайсысының артықшылықтары мен шектеулерін анықтай алады. Осылайша салыстыру әрекеті қарапайым байқаудан негізделген қорытынды жасау деңгейіне көтеріледі. Зерттеулерде шахматтық жаттығулардың математикалық жетістіктермен ықтимал байланысы қарастырылғанымен, мұндай әсер барлық жағдайда бірдей байқалмайтыны да көрсетілген. Sala мен Gobet жүргізген метаталдауда шахматты оқытудың оқу және танымдық нәтижелерге жалпы ықпалы орташа деңгейде болғаны анықталса, кейінгі эксперименттік зерттеулердің кейбірінде математикалық есептерді шешу бойынша статистикалық мәнді айырмашылық табылмаған. Бұл деректер шахматты өздігінен барлық танымдық қабілетті дамытатын әмбебап құрал ретінде көрсетпей, оны нақты оқу міндеттерімен байланыстырылған жүйелі әдістеме аясында қолдану қажеттігін дәлелдейді.

Шахматты математикалық мазмұнмен кіріктірудің алғашқы әрі маңызды бағыты – тақтаның координаталық құрылымын меңгерту. Сегіз қатар мен сегіз бағаннан тұратын дәстүрлі шахмат тақтасы 64 торкөзден құралады, сондықтан оны санау, қатарлар мен бағандарды ажырату, нысанның орнын анықтау және кеңістіктік қатынастарды түсіндіру үшін пайдалануға болады. Мұғалім алдымен оқушыларға тақтадағы көлденең және тік бағыттарды көрсетіп, олардың әрқайсысында неше торкөз орналасқанын анықтауды ұсынады. Одан кейін қатарлар мен бағандардың қиылысуынан пайда болатын торкөздердің жалпы санын есептеу тапсырмасы беріледі. Балалар сегіз қатардың әрқайсысында сегіз торкөз бар екенін анықтап, теңдігін жазады. Осы қарапайым әрекет арқылы көбейту амалының бірдей қосылғыштарды қайталап қосуды ықшамдайтынын нақты мысалмен түсінуге мүмкіндік туады. Келесі кезеңде

мұғалім тақтадағы белгілі бір торкөзді тауып, оның орналасуын әріптер мен сандар арқылы белгілеуді үйретеді. Мысалы, e4 торкөзін табу кезінде оқушы алдымен е бағанын, содан кейін төртінші қатарды анықтайды. Мұндай жаттығулар бағыттарды ажыратуға, кеңістіктік бағдарлауға және нысандардың орналасуын шартты белгілер арқылы көрсетуге үйретеді. Дайындық деңгейі жоғары оқушыларға екі торкөздің арасындағы қатарлар мен бағандар бойынша айырмашылықты анықтау, белгілі бір торкөзге жетудің ықтимал жолдарын салыстыру немесе берілген координаталар бойынша фигураларды орналастыру ұсынылуы мүмкін. Мұғалім тапсырманың математикалық мазмұнын күшейту үшін «Қай торкөз оң жақта орналасқан?», «Фигура бір бағанға жоғары жылжыса, оның орны қалай өзгереді?», «Екі торкөздің координаталары несімен ерекшеленеді?» деген сұрақтарды қолдана алады. Осындай жұмыс нәтижесінде оқушылар координаталық белгілеуді тек шахматқа қатысты ақпарат ретінде емес, кеңістіктегі нысандардың орнын сипаттаудың математикалық тәсілі ретінде қабылдай бастайды. Демек, шахмат тақтасы геометриялық және арифметикалық ұғымдарды өзара байланыстырып, абстрактілі білімді көрнекі әрекет арқылы меңгертуге жағдай жасайды.

Шахматтық тапсырмаларды арифметикалық амалдармен байланыстыру да бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлауын дамытудың маңызды жолы болып саналады. Мысалы, мұғалім тақтадағы ақ және қара фигураларды санатып, олардың жалпы санын, әр түстің үлесін немесе бір түстегі фигуралар санының екіншісінен қаншаға артық екенін анықтауды сұрай алады. Бұл тапсырмалар қосу, азайту, салыстыру және сандық қатынастарды түсіну дағдыларын қалыптастырады. Оқушылар бастапқыда тақтадағы барлық фигураларды жеке санаса, кейін фигуралардың түріне, түсіне немесе орналасуына қарай топтастыру тәсілін меңгереді. Топтастыру әрекеті сандық ақпаратты ұйымдастыруға және есепті шешудің тиімді жолын таңдауға үйретеді. Мәселен, мұғалім «Тақтада үш ақ пешка және екі қара пешка тұр, тағы екі фигура қосылса, фигуралардың жалпы саны қанша болады?» деген тапсырма ұсына алады. Оқушы алдымен берілген сандарды анықтап, олардың қайсысы белгілі бір топқа жататынын түсініп, содан кейін тиісті арифметикалық амалды таңдайды. Тапсырманың күрделілігін арттыру үшін «Егер екі фигура алынып тасталса, нешеуі қалады?» немесе «Ақ фигуралар қара фигуралардан нешеуге артық?» деген қосымша сұрақтар қойылады. Мұнда басты мақсат – баланың тек сандық нәтижені табуы емес, есептің мазмұны мен қолданылған амалдың арасындағы байланысты түсіндіре алуы. Мұғалім оқушыдан «Неліктен қосу амалын таңдадың?», «Есепті басқа тәсілмен шығаруға бола ма?» деп сұрау арқылы оның математикалық пайымдауын тереңдете алады. Шахматтық жағдайлар негізінде құрастырылған мәтіндік есептер балалардың күнделікті өмірге жақын әрі қызықты мазмұн арқылы математикалық әрекетке араласуына мүмкіндік береді. Белгілі бір фигураның құны шартты түрде берілген тапсырмалар арқылы сандарды салыстыру, өрнек құрастыру және бірнеше амалдан тұратын есептерді орындау дағдыларын қалыптастыруға болады. Мұндай жаттығулар жүйелі түрде қолданылғанда, оқушы математикалық амалдарды механикалық орындаудан біртіндеп есептің құрылымын түсінуге және өз шешімін дәлелдеуге бағытталады.

Логикалық ойлауды дамытудың келесі бағыты – шахматтық жағдайларды математикалық модельдеу арқылы талдау. Математикалық модельдеу дегеніміз – нақты немесе шартты жағдаяттың маңызды белгілерін бөліп алып, оларды сызба, кесте, өрнек немесе басқа да математикалық құралдар арқылы көрсету үдерісі. Шахматта мұндай әрекет фигуралардың орналасуын белгілеуден, мүмкін болатын жүрістерді анықтаудан және әр нұсқаның нәтижесін салыстырудан басталады. Мысалы, оқушыға бір торкөзде тұрған ладьяның қай бағыттарда қозғала алатынын көрсету тапсырылса, ол фигураның тек көлденең және тік бағытта жүретінін ескеріп, қолжетімді торкөздерді белгілейді. Егер тақтаға қосымша кедергілер ретінде басқа фигуралар орналастырылса, оқушы қозғалыс жолының қалай өзгеретінін анықтауы қажет. Осылайша бала бастапқы шарттың өзгеруі шешімге қалай әсер ететінін байқап, себеп пен нәтиже арасындағы байланысты түсінеді. Мұндай тапсырмаларды торкөздерге түрлі түсті белгілер қою, қозғалыс бағыттарын сызықтармен көрсету немесе мүмкін болатын жүрістерді кестеге түсіру арқылы орындауға болады. Кесте құру барысында оқушы әрбір нұсқаны тіркеп, қайталанатын жағдайларды анықтап, барлық мүмкіндіктердің

қарастырылғанына көз жеткізеді. Бұл тәсіл есеп шығарудағы жүйелілік пен дәлдікке үйретіп қана қоймай, ақпаратты визуалды түрде ұйымдастыру дағдысын қалыптастырады. Бастауыш сыныпта математикалық модельдеу күрделі формулалармен басталмауы керек, өйткені баланың жас ерекшелігіне сай нақты заттар мен көрнекі бейнелерден шартты белгілерге біртіндеп көшу маңызды. Мұғалім алдымен фигураларды қолмен жылжытуға мүмкіндік беріп, кейін оқушыдан сол әрекетті сызба арқылы көрсетуін, соңында қозғалыстың ережесін сөзбен түсіндіруін сұрай алады. Осындай ретпен ұйымдастырылған жұмыс нақты әрекет, бейнелік түсінік және логикалық қорытынды арасындағы байланысты нығайтады. Белоусова мен Урбанның шахматтық-математикалық жаттығуларға арналған зерттеуінде мұндай тапсырмалардың оқушылардың логикалық, комбинаторлық және шығармашылық ойлауын дамытудағы дидактикалық мүмкіндіктері қарастырылған. Бұл бағыттағы әдістемелік жұмыс мұғалімге шахмат тақтасын тек ойын кеңістігі ретінде емес, математикалық қатынастарды бейнелейтін және зерттеуге мүмкіндік беретін оқу моделі ретінде пайдалануға жол ашады.

Шахматтың бастауыш білім берудегі педагогикалық құндылығы оқушының бірнеше ықтимал шешімнің ішінен тиімдісін таңдауына және өз шешімінің дұрыстығын дәлелдеуге үйретуімен де ерекшеленеді. Математика сабағында бала кейде есептің дайын алгоритмін есте сақтауға басымдық беріп, сол алгоритмнің неліктен қолданылатынына жеткілікті назар аудармауы мүмкін. Ал шахматтық жағдаятта жүрістің нәтижесі ойын тақтасындағы өзгеріс арқылы көрініс табатындықтан, оқушы өз шешімінің салдарын тікелей бақылай алады. Мәселен, мұғалім белгілі бір фигураны қорғау қажет болатын қарапайым жағдайды ұсынып, оқушылардан оны сақтап қалудың екі немесе үш жолын табуды сұрайды. Әр оқушы өз нұсқасын ұсынғаннан кейін, сыныппен бірге оның тиімділігі талқыланады. Бір оқушы фигураны басқа торкөзге ауыстыруды ұсынса, екіншісі оны басқа фигурамен қорғауды жөн көруі мүмкін. Мұндай жағдайда мұғалім бірден дұрыс жауапты айтудың орнына, әр шешімнің артықшылықтары мен шектеулерін анықтауға бағытталған сұрақтар қойғаны орынды. «Бұл жүрістен кейін не өзгереді?», «Қарсы жақ қандай жауап жүріс жасай алады?», «Ұсынылған шешімнің әлсіз тұсы бар ма?» деген сұрақтар баланы өз ойын қайта қарастыруға жетелейді. Бұл әрекет математикадағы болжам жасау, дәлел келтіру және қарсы мысал арқылы шешімді тексеру тәсілдерімен үндеседі. Сонымен бірге шахматтық тапсырмалар оқушының қателікке деген көзқарасын өзгертуге мүмкіндік береді, өйткені қате жүріс жазалау немесе сәтсіздік ретінде ғана емес, талдау жасауға негіз болатын тәжірибе ретінде қарастырылады. Мұғалім оқушыға қателіктің себебін түсіндіруге, балама нұсқаларды қарастыруға және келесі жолы қандай тәсілді қолданатынын жоспарлауға көмектесуі қажет. Осындай оқу ортасында балалар өз пікірін ашық айтуға, сыныптастарының ойларын тыңдауға және дәлелді пікірталасқа қатысуға үйренеді. Бұл қасиеттер математикалық сауаттылықпен қатар, оқу әрекетін саналы басқаруға, шешім қабылдауға және бірлескен жұмыс мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді. Дегенмен мұндай нәтижелер шахмат ойнаудың өзінен автоматты түрде туындамайды, оларды қалыптастыру үшін мұғалімнің мақсатты сұрақтары, жүйелі кері байланысы және оқушының ойлау әрекетін түсіндіруге мүмкіндік беретін тапсырмалар қажет.

Шахматты математика сабағына кіріктірудің тиімділігі тапсырмалардың оқушылардың жас ерекшелігіне, математикалық дайындығына және жеке оқу қажеттіліктеріне сәйкес ұйымдастырылуына байланысты. Бірінші сынып оқушылары үшін тақтадағы торкөздерді санау, түстерді ажырату, фигураларды салыстыру және қарапайым бағыттарды анықтау сияқты көрнекі әрекеттер қолайлы. Екінші сыныпта оқушыларға торкөздердің координаталарын анықтау, қарапайым арифметикалық есептер құрастыру және фигуралардың ықтимал қозғалыстарын салыстыру ұсынылуы мүмкін. Үшінші сыныпта бірнеше шарттан тұратын тапсырмалар, заңдылықтарды анықтау, жүрістер санын салыстыру және кестелер арқылы мүмкіндіктерді жүйелеу жұмыстары күрделене түседі. Төртінші сыныпта оқушылардан күрделілеу жағдайларды талдау, бірнеше шешім нұсқасын негіздеу және шахматтық жағдаятқа сәйкес математикалық есеп құрастыру талап етілуі мүмкін. Алайда сынып деңгейі тапсырманың күрделілігін анықтайтын жалғыз өлшем болмауы керек, себебі бір сыныптағы балалардың шахматтық тәжірибесі мен математикалық даярлығы әртүрлі

болуы ықтимал. Сондықтан мұғалім тапсырмаларды бірнеше деңгейде дайындап, оқушыларға өз мүмкіндігіне сәйкес әрекет етуге және біртіндеп күрделі деңгейге көтерілуге жағдай жасағаны дұрыс. Мысалы, бірінші деңгейде бала фигуралардың қозғалысын көрсетсе, екінші деңгейде мүмкін болатын торкөздерді санайды, ал үшінші деңгейде олардың орналасу заңдылығын түсіндіріп, өз есебін құрастырады. Мұндай саралау барлық оқушының сабаққа қатысуына мүмкіндік беріп, күрделі тапсырмалардан қиналатын балалардың өзіне деген сенімін сақтауға көмектеседі. Ал тапсырманы жылдам орындайтын оқушыларға қосымша шарттар енгізу, бірнеше шешім іздеу немесе бастапқы есептің шартын өзгертіп, жаңа есеп құрастыру ұсынылады. Мұғалімнің міндеті барлық баланың бірдей нәтижеге бір уақытта жетуін талап ету емес, олардың бастапқы деңгейіне сәйкес танымдық ілгерілеуіне жағдай жасау болып табылады. Белгілі бір оқушы шахмат ережелерін жақсы меңгергенімен, математикалық түсіндіруде қиналуы мүмкін, ал басқа оқушы есепті дұрыс шығарғанымен, фигуралардың қозғалысын толық түсінбеуі ықтимал. Осындай айырмашылықтарды ескерген жағдайда ғана кіріктірілген оқыту формалды тапсырмалар жиынтығынан баланың жеке қабілеттерін дамытуға бағытталған әдістемелік жүйеге айналады.

Шахматтық-математикалық тапсырмаларды сабақ құрылымына енгізу мұғалімнен оқу мақсатын нақты белгілеуді және әр әрекеттің күтілетін нәтижесін алдын ала жоспарлауды талап етеді. Мысалы, сабақтың басында оқушыларға шахмат тақтасының белгілі бір бөлігі көрсетіліп, фигуралардың орналасуы туралы бірнеше сұрақ қойылады. Бұл кезеңде балалардың бұрынғы білімдері еске түсіріліп, жаңа тапсырманы орындауға қажетті ұғымдар белсендіріледі. Негізгі жұмыс барысында оқушылар жұппен немесе шағын топтарда фигуралардың қозғалысын зерттеп, қолжетімді торкөздерді белгілейді және алынған нәтижелерді салыстырады. Мұғалім олардың әрекетін бақылап, дайын жауапты ұсынудың орнына, шешімге жетелейтін қосымша сұрақтар қояды. Мысалы, «Барлық мүмкін жүрістерді тапқаныңа қалай көз жеткіздің?», «Қай нұсқаларды алып тастадың және неліктен?», «Осы жағдайды кестемен көрсетуге бола ма?» деген сұрақтар оқушыларды өз әрекетін жүйелі түсіндіруге ынталандырады. Тапсырманың келесі кезеңінде әр топ өз шешімін сыныпқа ұсынып, пайдаланған тәсілін түсіндіреді. Оқушылардың жауаптары салыстырылған кезде мұғалім олардың тек қорытындысына емес, ойлау барысына да назар аударады. Бір есепті бірнеше жолмен шешуге мүмкіндік беретін тапсырмалар балалардың математикалық икемділігін дамытып, өзгенің пікірін тыңдауға және негізді шешімді таңдауға үйретеді. Сабақ соңында оқушылардан қандай тәсіл қолданғанын, қандай қиындыққа кездескенін және оны қалай шешкенін қысқаша сипаттау сұралады. Мұндай рефлексия оқушының өз оқу әрекетін бағалауына және тиімді стратегияларды саналы түрде таңдауына көмектеседі. Бағалау кезінде дұрыс жауаппен қатар, есеп шартын түсіну, шешімнің ретін сақтау, қолданылған тәсілді түсіндіру және өз қатесін түзету қабілеттері ескерілуі керек. Осылайша шахматтық тапсырмалар сабақтың жеке бір қызықты бөлігі болып қалмай, математикалық білімді меңгеру, оны қолдану және нәтижені бағалау кезеңдерімен сабақтасады.

Шахмат пен математиканы кіріктірудің ұзақ мерзімді нәтижесін анықтау үшін мұғалім оқушылардың жетістіктерін жүйелі бақылап, олардың логикалық ойлауындағы өзгерістерді нақты көрсеткіштер арқылы бағалауы қажет. Бұл үдерісті ұйымдастыру үшін оқу жылының немесе белгілі бір оқу кезеңінің басында бастапқы тапсырмалар беріліп, балалардың шартты түсіну, салыстыру, заңдылықты анықтау және шешімді түсіндіру деңгейі белгіленеді. Кейін шахматтық-математикалық жаттығулар белгілі бір мерзім бойы жүйелі қолданылып, оқушылардың тапсырмаларды орындау барысы тіркеледі. Аралық және қорытынды бақылау кезінде бастапқы тапсырмаларға мазмұны мен күрделілігі жағынан ұқсас есептер ұсынылғаны дұрыс. Бағалау көрсеткіштері ретінде оқушының шешімді өздігінен табуы, барлық ықтимал нұсқаларды қарастыруы, есептің шартын дұрыс түсіндіруі және өз қорытындысын дәлелдеуі алынуы мүмкін. Мұғалім нәтижелерді тек дұрыс және қате жауаптардың саны арқылы бағаламай, оқушының ойлау стратегияларында байқалған өзгерістерді де назарға алуы керек. Мысалы, бастапқыда кездейсоқ жүрістер ұсынған бала кейін нұсқаларды жүйелі тексеруге көшсе, бұл оның әрекетті ұйымдастыру тәсілінің жетілгенін көрсетеді. Егер оқушы жауапты

дұрыс тапқанымен, оны түсіндіре алмаса, мұғалім оған дәлелдеу дағдысын дамытуға бағытталған қосымша тапсырмалар береді. Ал бірнеше шешімнің ішінен тиімдісін таңдауға қиналатын балаларға салыстыру кестелері мен бағыттаушы сұрақтар ұсынуға болады. Зерттеу нәтижелерін түсіндіру кезінде оқушылардың ілгерілеуін тек шахмат сабақтарының әсерімен байланыстырып қоюдан сақтанған жөн, өйткені математикалық жетістікке мұғалімнің оқыту тәсілі, сабаққа қатысу жиілігі, бұрынғы білім деңгейі және үйдегі оқу ортасы сияқты факторлар да ықпал етеді. Sala мен Gobet жүргізген эксперименттер шахматты оқыту математикалық есептерді шешу қабілетін міндетті түрде жақсартады деген тұжырымның жеткілікті дәлелденбегенін көрсетеді. Ал 2026 жылы жарияланған Бразилия мектептеріндегі оқу бағдарламасына кіріктірілген шахмат бағдарламасын бағалаған зерттеу математика нәтижелерінде оң өзгерістер болғанын хабарлайды, бұл әдістеменің оқу бағдарламасымен жүйелі байланыстырылуының маңызын көрсетеді. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімі үшін ең орынды ұстаным – шахматты математикалық дамудың кепілді құралы деп қабылдамай, нақты оқу мақсаттарына сәйкес жоспарланып, нәтижесі бақыланатын педагогикалық әдіс ретінде пайдалану.

Қорытындылай келе, шахматты математика тіліне айналдыру бастауыш сынып оқушыларына күрделі ұғымдарды көрнекі әрекет арқылы түсінуге, математикалық қатынастарды анықтауға және өз ойлау тәсілдерін саналы түрде дамытуға мүмкіндік береді. Шахмат тақтасының координаталық құрылымы кеңістіктік бағдарлауды жетілдірсе, фигуралардың қозғалыс заңдылықтары салыстыру, жіктеу және ықтимал жағдайларды жүйелі қарастыру дағдыларын қалыптастыруға негіз болады. Ойын жағдайлары бойынша құрастырылған арифметикалық есептер балалардың сандар мен амалдардың мағынасын түсінуіне көмектесіп, математикалық білімді нақты жағдаяттарда қолдану тәжірибесін кеңейтеді. Математикалық модельдеу тапсырмалары оқушыға ақпаратты сызба, кесте және шартты белгілер арқылы көрсетуге үйретсе, бірнеше шешім нұсқасын талдау оның пайымдау және дәлелдеу қабілетін дамытады. Мұндай жұмыстың құндылығы тек математикалық тапсырмаларды орындау нәтижесімен шектелмейді, өйткені оқушылар өз әрекетін жоспарлауға, қателерін талдауға және балама шешімдерді бағалауға дағдыланады. Дегенмен аталған қабілеттердің қалыптасуы шахматпен танысудың өзінен автоматты түрде туындамайды, ол оқу мақсаттары нақты белгіленген, мазмұны жүйелі және оқушының ойлау әрекетін белсендіретін педагогикалық жұмысты қажет етеді. Мұғалім әрбір шахматтық тапсырманың математикалық мәнін ашып, балалардан жауапты ғана емес, оны алу жолын да түсіндіруді сұрауы керек. Оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру, тапсырмаларды деңгейлеп ұсыну және оқу нәтижелерін жүйелі бағалау кіріктірілген әдістеменің тиімділігін арттырады. Шахмат пен математика арасындағы байланысты осылайша мақсатты ұйымдастыру бастауыш білім беру үдерісін мазмұндық тұрғыдан байытып, балалардың танымдық белсенділігін қолдауға жағдай жасайды. Ең бастысы, оқушы шахмат тақтасында жүріс таңдағанда да, математикалық есеп шығарғанда да мәселені түсініп, мүмкіндіктерді салыстырып, шешімін дәлелмен негіздеуге үйренеді. Осындай тәжірибе оның тек пәндік білімін ғана емес, өмірдің түрлі жағдайларында қажет болатын саналы ойлау мәдениетін қалыптастыруға үлес қосады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Sala G., Gobet F. Do the benefits of chess instruction transfer to academic and cognitive skills? A meta-analysis // Educational Research Review. – 2016. – Vol. 18. – P. 46–57.

2. Sala G., Gobet F. Does chess instruction improve mathematical problem-solving ability? Two experimental studies with an active control group // Learning & Behavior. – 2017. – Vol. 45, No. 4. – P. 414–421.

3. Okawati G. A. A., Wink Junior M. V., Pozzobon F., da Silva H. dos S. Can chess improve mathematics achievement in primary schools? Evidence from a curriculum-based programme in Brazil // Education 3–13: International Journal of Primary, Elementary and Early Years Education. – 2026.

Эрметова Эльмира Кочкаровна
Учитель химии и биологии, педагог-мастер
"Общеобразовательная средняя школа №3 имени Ұлықбек"
Город Шымкент

РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ ЧЕРЕЗ ПРАВИЛЬНУЮ ПОСТАНОВКУ ВОПРОСОВ ЧТО? КАК? ЗАЧЕМ? НА УРОКАХ ХИМИИ И БИОЛОГИИ

Умение мыслить критически начинается с умения задавать правильные вопросы.
С. Чатфилд
Всякое научное познание начинается с проблемы, перерастает в вопрос и ведет к поиску ответа.
С. Л. Рубинштейн

В эпоху стремительного информационного развития современная школа сталкивается с необходимостью перехода от парадигмы накопления знаний к парадигме развития мышления. Естественнонаучные дисциплины — химия и биология — обладают уникальным потенциалом для формирования функциональной грамотности и критического мышления учащихся. Однако на практике школьники часто сталкиваются с проблемой репродуктивного заучивания фактов, формул и терминов без глубокого понимания их сути.

Ключевым инструментом, активизирующим познавательную деятельность и запускающим механизмы критического мышления, выступает грамотно организованный диалог учителя и ученика, в основе которого лежит триада смысловых вопросов: «Что?», «Как?», «Зачем?». Данная методика позволяет последовательно проводить ученика от эмпирического восприятия к теоретическому осмыслению и практическому применению знаний.

Эффективное формирование критического мышления требует системного применения вопросов на каждом этапе урока. Рассмотрим их роль и специфику в контексте преподавания химии и биологии.

1. Этап целеполагания (Вызов)

Начальный этап урока призван актуализировать имеющиеся знания, вызвать интерес к теме и сформулировать цель совместной работы. Вопросы на этом этапе служат «крючком», пробуждающим когнитивный диссонанс.

ЧТО? (Констатация факта, выявление объекта изучения).

Пример (химия): Что перед нами за вещество? Каковы его внешние признаки?

Пример (биология): Что такое фотосинтез? Какой орган растения отвечает за дыхание?

КАК? (Обнаружение скрытых свойств или механизмов).

Пример (химия): Как это вещество взаимодействует с водой?

Пример (биология): Как хлоропласты улавливают солнечный свет?

ЗАЧЕМ? (Определение личностной и практической значимости).

Пример (химия): Зачем нам знать свойства кислот в быту?

Пример (биология): Зачем живым организмам нужен именно такой тип обмена веществ?

2. Этап изучения нового материала (Осмысление)

На этом этапе учащиеся работают с информацией (текстом, экспериментом, видеоматериалом). Вопросы «Что?», «Как?», «Зачем?» трансформируются в инструменты глубокого анализа и классификации.

ЧТО? — Установление структуры и состава. Учащиеся определяют состав молекулы, структуру ткани или органа, классифицируют химические элементы или биологические виды.

КАК? — Понимание процесса и причинно-следственных связей. На уроках химии здесь детально рассматривается механизм химической реакции (движение электронов, разрыв и образование связей). На биологии — физиологические процессы (митоз, мейоз, передача нервного импульса).

ЗАЧЕМ? — Выявление функционального назначения. Учащиеся задаются вопросом: «Зачем природа создала именно такой механизм адаптации?» или «Зачем в технологическом процессе используется катализатор?». Это переводит знания из разряда абстрактных в осознанные.

3. Этап закрепления (Практическое применение)

Закрепление материала требует переноса теоретических знаний в новые или измененные ситуации. Вопросы здесь направлены на анализ кейсов, решение расчетных и экспериментальных задач.

ЧТО произойдет, если изменить условия протекания реакции или экологические факторы среды?

КАК решить данную экспериментальную задачу, используя минимум реактивов или биологических материалов?

ЗАЧЕМ этот метод применяется на практике (в медицине, агрономии, экологии, промышленности)?

4. Этап рефлексии

Рефлексия завершает урок, позволяя учащимся оценить собственный прогресс и степень понимания материала.

ЧТО я сегодня узнал нового? Какой факт оказался самым неожиданным?

КАК изменилось моё понимание исследуемой проблемы? Какие приемы помогли мне разобраться в теме?

ЗАЧЕМ мне нужны эти знания в дальнейшей жизни, и где я смогу их применить?

Пример практической реализации на уроке

Тема урока (химия/биология): «Влияние кислотных дождей на биосферу» (междисциплинарный контекст).

Вызов: Учащимся демонстрируют завядший листок или поврежденный мраморный памятник.

Что происходит? (Кислотный дождь разъедает материал).

Как образуются эти вещества в атмосфере? (Выбросы серы и азота).

Зачем нам изучать этот процесс? (Чтобы предотвратить экологическую катастрофу).

Осмысление: Работа с текстом учебника и уравнениями реакций (горение серы, образование сернистой и серной кислот, взаимодействие с карбонатом кальция). Учащиеся отвечают на вопросы о механизмах реакций и их последствиях для экосистем.

Закрепление: Решение экологической задачи по расчету объемов выбросов и составлению мер защиты растений.

Рефлексия: Анализ личного вклада в защиту окружающей среды через призму вопроса «Зачем я должен беречь природу?».

Использование вопросов «Что?», «Как?», «Зачем?» на уроках химии и биологии трансформирует традиционное обучение в увлекательный исследовательской процесс. Учащиеся перестают быть пассивными потребителями информации и превращаются в

аналитиков, способных критически оценивать факты, устанавливать причинно-следственные связи и принимать осознанные решения. Педагогическая ценность данного подхода заключается в его универсальности и системности, что гарантирует прочные и глубокие знания учащихся.

Список литературы:

Жанпейсова, Г. Е. Модульная технология обучения как средство развития ученика / Г. Е. Жанпейсова. — Алматы: Эверо, 2002. — 154 с.

Муканова, С. Д. Развитие критического мышления учащихся в процессе естественнонаучного образования в школе / С. Д. Муканова // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия «Педагогические науки». — 2018. — № 3 (59). — С. 45–50.

Заир-Бек, С. И. Развитие критического мышления на уроке: пособие для учителей общеобразоват. учреждений / С. И. Заир-Бек, И. В. Муштавинская. — Москва: Просвещение, 2011. — 275 с.

Руководство для учителя. Третий (базовый) уровень. 3-е изд. — Астана: Центр педагогического мастерства АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2012. — 306 с.

Ажибаева Жадра Сәлімжанқызы[1] - қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі, педагог-зерттеуші
Бибатырова Айгүл Мырзағұлқызы[2] - қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі, педагог-сарапшы
[1,2]Назарбаев Зияткерлік мектебі
Қызылорда қаласы

ОҚЫЛЫМ СТРАТЕГИЯЛАРЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТҰЖЫРЫМ ЖАСАУ ДАҒДЫСЫН ДАМЫТУ

Абстракт. *Мақалада қазақ тілі мен әдебиеті пәні бойынша екінші тілде оқитын оқушылардың оқылым стратегиялары арқылы тұжырым жасау дағдысын дамыту әдістері қарастырылады.*

Кілт сөздер: *«Креативті матрица» әдісі, «ТАФТ» әдісі, зерттеп оқу стратегиясы, Брунердің креативтілік зерттеу тесті*

Мәселенің өзектілігі:NIS-Program оқу бағдарламасы бойынша оқушылардың тұжырым жасау дағдыларын дамыту қазіргі таңда ең маңызды дағдылардың бірі болып табылады. Оқушы мәтінмен таныса отырып, өзіндік қорытынды ой-пікірін, тұжырымын жасап, жеке тұлға ретінде қалыптасады, сондықтан да олардың тұжырым жасау дағдыларын дамыту маңызды.

Зерттеудің мақсаты: Оқушылардың өзіндік ерекшеліктерін зерттеу; Оқушылардың тұжырым жасау дағдысын арттыру үшін тиімді болып табылатын оқылым стратегиясын анықтау

Зерттеудің міндеттері: Оқушылардың тұжырым жасау дағдысын дамыту үшін мәтіндерді таңдау; A,B,C деңгейіндегі оқушыларды өзіндік ерекшеліктерін ескеріп, оқылым стратегияларымен қатар тиімді болып табылатын әдіс-тәсілдерді таңдау.

Оқушылардың тұжырым жасау дағдыларын дамыту үшін түсініп оқу, комментарий жасап оқу, зерттеп оқу оқылым стартегияларының рөлі зор. Зерттеу барысында құжаттарды талдауда әсіресе 9-сынып оқушыларының талқылауларда жеке көзқарастарын жақтап дәлелдерін келтіруде, шығарма кейіпкерлерінің іс-әрекетіне немесе лирикалық кейіпкердің образына баға беруде, маңызды тақырыптарға байланысты берілген мәселенің оңтайлы шешілу жолдарын ұсынып тұжырым жасауда қиналатыдықтары айқындалды, сондықтан зерттеуге осы сынып алынды. Жайсанбаева А. «Оқылым стратегияларын тиімді қолдану

арқылы оқушылардың мәтіндерге салыстырмалы анализ жасау дағдысын дамыту» мақаласында оқылымның түсініп оқу, комментарий жасап оқу, зерттеп оқу стратегияларының тұжырым жасауда маңызды екенін айрықша атап өтеді. және түсінік береді. Түсініп оқу стратегиясының мәтіннің мазмұнын, автордың айтпақ болған ойын, мәтінді жазудағы мақсатын түсіну үшін әр ақпаратты ұғынып оқуда, ал комментарий жасап оқу арқылы автордың айтпақ болған ойын, мәтіннің кімдерге арналғандығын анықтау, мәтінді жазудағы мақсатын түсінуде, зерттеп оқудың мәтіннің мазмұны мен құрылымдық бөліктерін шолып оқуға қарағанда күрделі оқу түрі екенін айтады. Зерттеп оқу оқушыдан назарын шоғырландырып оқуды талап ететіндіктен, оқылым мәтінінің астарлы ойын, автор көзқарасын, мәтіндегі көтерілген мәселені, факті мен көзқарасты зерделеп ажырату зерттеп оқудың ерекшелігі болып табылатынын түсіндіріп кеткен, сондықтан зерттеу барысында осы оқылымның үш стретегиясы негізге алынды.

Mark Sanchez өзінің «Тұжырымдаманың мәні» деп аталатын ғылыми мақаласында: «Тұжырым жасау - бұл берілген бір немесе бірнеше өзара байланысты алғышарттар негізінде жаңа логикалық қорытынды шығару. Тұжырым жасау әдетте ой қорытуға негіз болатын пайымдардан және "логикалық қорытынды" деп аталатын алғышарттардан тұрады. Алғышарттардан қорытындыға логикалық түрде өтуді "ой қорыту"»,- дейді. Бұдан тұжырымдау – бұрыннан бар білімдерден жаңа білімдерді қорытып шығарудың логикалық формасы екенін аңғаруға болады. Автордың материалына сүйене отырып, оқушылардың тұжырым жасау дағдысын дамытуда «идеяны құру, идеяны дамыту және ұйымдастыру» алғышарттарын жасаудың маңыздылығы зор екені анықталды. Автордың зерттеуіне сәйкес тұжырымдаудың «идеяларды дамыту, құру, ұйымдастыру" алғышарттарына сүйеніп, тапсырмалар әзірлеудің маңыздылығы айқындалды.

Брунердің оқушылардың креативтілік деңгейін анықтауға бағытталған тестін іске асыру көзделді, себебі Брунер өз кезегінде тұжырым жасау дағдысын дамытуда оқушылардың креативтілік, бейнелік, белгілік ерекшеліктерін зерттеу маңызды екенін айтқан. Креативтілік - адамның жаңа идеяларды жасауға дайындығымен сипатталатын шығармашылық қабілет. Мәселелерді анықтау бойынша, гипотезаларды ұсыну негізінде олардың шешімдерін іздеу бойынша, гипотезаларды тексеру және өзгерту бойынша, шешім нәтижесін қалыптастыру бойынша әрекеттерді қамтиды. Ал белгілік тип математикалық қабілеті бар адамдар шығару ережелерінің (атап айтқанда, алгебралық ережелер немесе арифметикалық белгілер мен операциялар) көмегімен ақпаратты түрлендіру кезінде символдық ойлауға артықшылық береді. Бейнелік типтегі оқушылар ақылдың көркемдік қабілеті бар адамдар ойлаудың бейнелі түрін қалайды. Зерттеу аясында оқушылардың тұжырым жасау дағдысын дамытуда оқушылардың креативтілік, бейнелік, белгілік ерекшеліктерін ескеру көзделді.

П.Дадлидің "Оқыту мен оқудың белсенді әдістері» еңбегіне шолу жасай отырып, оқушылардың тұжырым жасау дағдысын дамытуда «Креативті матрица» әдісі таңдалды, себебі П. Дадли «Креативті матрица» әдісі оқушыларды ойлауға, тұжырым жасауға ынталандырады» деп көрсеткен. «Креативті матрица» әдісі негізінде қалыптасатын дағдылар: креативтілік, ойлау, шешім қабылдау, проблемаларды шешу, бірлескен жұмыс. П. Дадли өз кітабында аталған әдіске сипаттама бере отырып, бұл әдіс оқушыларды жағдайлардың, нұсқаулардың, идеялар мен оқиғалар топтамасы туралы (болжамды түрде) креативті ойлауға ынталандырады. Бұл ойлау және проблемаларды шешу дағдыларына ықпал ете отырып, оқушыларға сұрақтарға жаңа қырынан қарауға мүмкіндік береді. Нұсқаларды зерделеп, басқа оқушылар идеяларының негізінде өз нұсқаларын сындарлы әрі креативті етіп құрастыру үшін оқушылар топтарда жұмыс істейді.

Әдіснама

Зерттеу тобымен бірге оқуда кездесетін мәселені анықталып, соған сай 3 зерттеу сабағы жоспарланды.

1-зерттеу сабағының оқу мақсаты	2-зерттеу сабағының оқу мақсаты	3-зерттеу сабағының оқу мақсаты
9.О6. Тақырып бойынша бірнеше мәтінде көтерілген мәселелерді салыстыра отырып, баға беру	9.О5. Қосымша ақпарат көздерінен алынған мәліметтерді қолдана отырып, мәтінге өзгеріс енгізу, ерекшеліктерді бақылау	О3.Прозалық және поэзиялық шығармалардың композициялық құрылымын анықтау, кейіпкердің іс-әрекетіне немесе лирикалық кейіпкердің образына баға беру

1-зерттеу сабағының тақырыбы: Тарих - өзгеріс сәттері. Дүкенбай Досжан «Төрт патшаны көрген кейуана» әңгімесі. Оқылымның алды ретінде «Мен патша болсам...» тақырыбында сынып оқушылары өз ойларын ортаға салады деп шешілді. Оқылым стратегиясы: түсініп оқу стратегиясы. Оқылым тапсырмасы ретінде «Екі түрлі түсіндірме күнделік» стратегиясы таңдалды. Оқылымнан кейін "Дөңгелек үстел" стратегиясы арқылы оқушылар «Азаматтың тұлғасы сендердің ойларыңша қандай болуы керек?» деген сұрақ төңірегінде ойланып, Mark Sanchez ұсынған «Тұжырымдаманың мәні» ғылыми еңбегіне сәйкес тұжырым жасаудың «идеяларды дамыту, құру, ұйымдастыру" алғышарттарына сүйеніп, жеткші сұрақтар арқылы тұжырым жасауды үйренеді деп келісілді.

2-зерттеу сабағының тақырыбы: Жер планетасы және адамзат. М. Әуезов «Көксерек» повесі. Оқылымның алдында «Мәтіннің қай тұсына өзгеріс енгізер едіңіз? Неліктен?» сұрақтары арқылы жұмыс жасау көзделді. Оқылым стратегиясы: комментарий жасап оқу стратегиясы. Оқылым тапсырмасы ретінде «Т кестесі» әдісі таңдалды, себебі оқушы автордың мәтін жазудағы мақсатын айқындайды, автор мақсатына өз көзқарасын білдіреді деп ұйғардық. Оқылымнан кейін «Көксерек» әңгімесінің өздері қалаған бір сюжетіне өзгеріс енгізеді. Жайсанбаеваның еңбегіне сәйкес, тұжырым үшін клишелер ұсынылады, клишелер оқушылардың тұжырым жасау дағдысын арттыруға септігін тигізеді деп шешілді.

3-зерттеу сабағының тақырыбы: Ұрпақтар көзқарасының алшақтығы. Төлен Әбдіковтің "Қонақтар" әңгімесі. Оқылым алды тапсырма «Сәйкестендіру» әдісі арқылы, ал оқылым стратегиясы: зерттеп оқу. Оқылымда Дадлидің еңбегінде көрсетілген «Креативті матрица» әдісі арқылы оқушылар кесте бойынша жұмыс жасап, шығарманың композициялық құрылымын анықтайды, кейіпкердің іс-әрекетіне баға беріп, тұжырым жасайды. Оқылымнан кейін «ТАФТ» әдісі арқылы оқушылар кесте арқылы ұрпақтар көзқарасының алшақтығын шешуге қатысты өз тұжырымдарын жеткізеді деп келісілді. Сондай-ақ ұлттық киімдер, мақал-мәтелдер, суреттер арқылы оқушылардың Брунердің ұсынған оқушы ерекшеліктеріне сай тұжырым жасайды деп күтілді.

Зерттеу нәтижесі

1-зерттеу сабағында А оқушы әңгімеден төрт патшаның билік басында болған кезеңдері мен сол кездегі мәселелерді анықтап, көтерілген мәселелерді салыстырып, ой қорытындысын жасай алды. В оқушы мәтіннің мазмұнын мәтінді жазудағы мақсатын түсіну үшін әр ақпаратты ұғынып оқығанмен, автордың нақты айтпақ болған ойын тұжырымдап дәлелдермен жеткізуде қиналды.

С оқушыға «өзін патша орнына қойғанда нені өзгертер еді, қандай жаңалық жасар еді?» деген сұраққа жауап бергенмен, «Неліктен өзгеріс жасаймын?» деген сұрақтар төңірегінде тұжырым жасауда қиналды.

Түйін: 1-топ оқушылары түсініп оқу стратегиясы талаптарына орай автордың айтпақ болған ойын, мәтінді жазудағы мақсатын түсінуде ақпаратты ұғынып оқу үшін кестелерді қолданудың маңыздылығын түсіне алды. Қолдау үшін С арнайы клишелер берудің қажеттілігі байқалды. Сондықтан комментарий жасап оқу стратегиясын жүзеге асыру туралы шешім қабылданды.

2-зерттеу сабағында А оқушы қосымша дереккөздерге сүйеніп, адамның табиғаттың басқа мүшелеріне қастандық жасауына жол бермеу жолдарын талқылап, автордың мәтін

жазудағы мақсатын айқындайды, автор мақсатына өз көзқарасын білдіріп, тұжырым жасай алды.

В оқушы мәтіндердегі адамзат пен табиғат арасындағы тепе-теңдіктің бұзылу себептері мен сақталу жолдарына қатысты автор мақсатын айқындаай алды, алайда табиғатқа қамқорлық танытуға қатысты өз тұжырымын жасауда сыни ойлау дағдыларын арттырудың қажеттілігін аңғартты.

С оқушы қосымша ұсынылған мәтіндегі автордың мақсатын айқындағанмен, мәтінге өзгеріс енгізуде, аса белсенділік танытқаны байқалмады.Бұл оқушыларға толыққанды тұжырым жасауда кедергі келтірді.

Түйін: Оқушылардың жұмысына назар аударып, сабақ барысында олардың комментарий жасап оқу стратегиясы талаптарына орай автордың мақсатына өз тұжырымын жасауда қанағаттанарлық деңгейде тиімді болды, сондықтан оқушының сыни ойлау дағдыларын дамытып, толыққанды жан-жақты тұжырым жасау зерттеп оқу таңдалды.

3-зерттеу сабағында А оқушы креативілік қабілеті басым болғанықтан, тұжырымды оңай жасай алды. Зерттеу болжамы расталып, А оқушы креативтілік деңгей типіндегі оқушы болғандықтан, мақал-мәтелдер арқылы тұжырым жасай алды.

Нәтижесінде А деңгейлі оқушының мақал-мәтелдердің көмегімен өз тұжырымын сапалы түрде бере алғаны байқалды.

В оқушы белгілік типіндегі оқушы болғандықтан, әртүрлі белгілердің символы таратылды. В оқушы Ерғабыл кейіпкердің әрекетіне қатысты тұжырымын жеткізеді, алайда мұғалімнің қолдауы қажет болады.

Қолдау үшін бұл белгілік ойлау типіндегі оқушы болғандықтан, оқушыға кейіпкердің әрекетіне тұжырым жасау үшін ұсынылған ауа райының белгілері суреттер берілді. Нәтижесінде оқушы Ерғабыл қарттың немересін бауырына басуы туралы өкінішін бұлтты суретпен жеткізіп, «Ерғабыл қарттың реніші орынды,ол немересінің балабақша тәрбиесінен гөрі ата мен әженің тәрбиесін алып, өскендігін қалады» деп, идея құра білді және кейіпкер бейнесін ашып, тұжырым жасау үшін бұлт белгісінің тиімді болғанын көрсете білді.

С оқушы суреттерді және мұғалім сұрақтарының көмегімен тұжырым жасау дағдысын дамыта алды. С оқушы шығарманың шиеленісу бөліміндегі әкесі мен баласының әңгімесінің жараспауын жусан шөбінің бейнесімен беріп, өз идеясын құра алды. Топ оқушылары жусан бейнесі арқылы оқушы жаңалыққа жаны қарсы, қала мәдениетін қабылдай алмайтын Ерғабыл кейіпкердің көзқарасындағы алшақтықты сәтті суреттеді.

Түйін: 3-зерттеу сабағынан оқушылар зерттеп оқу стратегиясы арқылы мәтіндегі көтерілген мәселеге сай тұжырым жасау дағдыларын арттыра алды. Бұл оқушылардың оқу мақсатын қаншалықты жеткенін қорытындылауда қолданылған «Табыс шеңбері» бағалау парағынан және сабақтан соң оқушылардан алынған сұхбаттың мәтінінен байқалды.

Қорытынды

Бүгінгі күні біздің қоғамға проблемаларды шеше алатын, шешім қабылдайтын,

идеялар мен өнімді пікірін ұсына алатын, тұжырым жасап, өз қорытынды шешімін білдіре алатын жастар керек. Оқушылардың мәселені жан-жақты зерттеп, өз логикалық қорытындысын жасауға үйретуде іске асқан зерттеу нәтижесі арқылы төмендегідей шешімге келдік:

-Брунердің оқушылардың креативтілік деңгейін анықтауға арналған тестінің нәтижесі және тұжырым жасаудың алғышарттары (идеяны құру, идеяны дамыту және ұйымдастыру) оқушылардың тұжырым жасау дағдысын дамытуда өте қолайлы.

Осы арқылы оқушылардың ерекшелігіне сай олардың ақпаратты қайта өңдеудің,

зерделенетін ұғымдар мен құбылыстар арасындағы өзара байланысты зерттеу дағдылары дами түскені байқалды. Бұл өз кезегінде мұғалім оқушы ерекшелігіне орай қолдау жасап, саралаудың іске асуына мүмкіндік береді. Зерттеу нәтижесінде оқушылар өзіндік беліглеріне қарай тұжырым жасады. Оқушылардың тұжырым жасау дағдыларын арттыруда ұсынылған алғышарттар олардың түрлі идеяларды құрып, өзіндік идеясын дамытуда және сонымен бірге

осы идеясын іске асыру, яғни ұйымдастыру үшін логикалық қорытынды жасауға септігін тигізді. Зерттеу нәтижесі білім алушылардың тұжырым жасау дағдысын дамытуда жетекші сұрақтар, клишелер, суреттер, мақал-мәтелдердің рөлі зор екенін аңғартты.

-Оқылым стратегиялары, оның ішінде зерттеп оқу стратегиясы оқушылардың мәтінді толық түсініп, жан-жақты зерттеп, автордың идесына орай өзіндік көзқарасын білдіріп, соның негізінде қорытынды тұжырым шығаруда тиімді болды. Зерттеп оқу оқушыдан назарын шоғырландырып оқуды талап ететіндіктен, олардың оқылым мәтінінің астарлы ойын, автор көзқарасын, мәтіндегі көтерілген мәселені, зерттеп оқу арқылы тұжырым жасауына өз септігін тигізді.

-Қосымша ресурстар, мұғалім тарапынан ұсынылған клишелер, мақал-мәтелдер, суреттер оқушылардың тұжырым жасау дағдыларын дамытуда көмегін тигізеді. Оқушылар ұсынылған ресурстарға назар аудара отырып, өз тұжырымының мәнін, мағынасын түсіне алды. Олар берліген ресурстардың ішінен тақырыпқа сай келетін ресурсты анықтап, өз таңдау дағдысы да басым екенін аңғартты. Оқушылар бір-бірінің тұжырымдарына назар аударып, бір-бірінен үйренгені де байқалды.

-Оқушылардың тұжырым жасау дағдысын жетілдіру үшін «Креативті матрица» әдісі де тиімді, өйткені осы әдіс арқылы оқушылардың бірқатар идеялар бойынша шығармашылық қабілеті артып, өз қорытынды пайымын білдіре алады. Сонымен бірге оқушылардың жауаптарын басқа топтардың жауаптарымен салыстырып, өз нұсқаларын дәлелдеу, өз пайымын ұсынуда маңызды болды.

Мүмкін жағдайларды анықтау сұралады.

-Оқушылардың оқу мақсатын қаншалықты меңгергенін өлшеу үшін таңдалған «Табыс шеңбері» бағалау стратегиясы тұжырым жасау дағдысын бағалауда да өз тиімділігін байқатты, себебі бұл стратегия нақтылыққа негізделген. Бұл зерттеу нәтижесінің оңтайлы болуына оқушылардың 1-тоқсанда -55,9 %, 2-тоқсанда - 68, 66% білім сапасын көрсетуі дәлел болды.

-Алдағы уақытта оқушылардың тұжырым жасау дағдысын дамыту бойынша жүргізілетін зерттеуге саралап оқыту қағидаттары негізінде ұйымдастырылатын жұмыс түрлерін кірістіруді жөн деп таптық, себебі саралап оқуты қағидаттары оқушылардың білік, дағдыларын дұрыс жоспарлауға, сабақты бақылау барысында нақты деректерді жинақтауға, зерттеу сапасын көтеруге септігін тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Қазақ тілі мен әдебиеті» (Т2) пәні бойынша оқу жоспары
2. https://kk.warbletoncouncil.org/conceptualizacion-1188
3. https://bilimdinews.kz/?p=85999
4. П.Дадли “Оқыту мен оқудың белсенді әдістері, Астана, 2013 жыл
5 П.Дадли, «Lesson study бойынша нұсқаулық, 2015 жыл
6. Ступницкая, М. Мектеп оқушыларының жалпы білім беру дағдылары мен дағдыларының даму деңгейінің диагностикасы, // Мектеп психологы. - 2006. - No 7 - Б.20 - 29.
7. Цукерман Г.А. Білім берудегі қарым-қатынас түрлері. - Томск, 1989 ж.
8. Якиманская И.С. Қазіргі өмірдегі жеке тұлғаға бағытталған білім беру.- М.,2000
9. Татьяченко, Д. Мектеп оқушыларының жалпы білім беру дағдыларын дамыту.2005 ж.
10.Харламов И.Ф.Педагогика: Оқулық. жәрдемақы. 2-ші басылым, қайта өңделген. және қосыңыз. - М.: Жоғары. шк., 1990. - 576 б., б. 122-148. 14. 15.

Исабаева Асель Жалкибаевна
Учитель русского языка и литературы
КГУ "Общеобразовательная школа села Петровка отдела образования по Астраханскому району управления образование Акмолинской области"

МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ УСТНОЙ РЕЧИ НА РУССКОМ ЯЗЫКЕ У УЧАЩИХСЯ, ОБУЧАЮЩИХСЯ НА ГОСУДАРСТВЕННОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация: *В данной статье рассмотрены условия успешного развития речевых навыков у учащихся с нерусским языком обучения. Определены задачи, методы и приёмы формирования речевых навыков. Особое значение уделено развитию устной речи в классах с нерусским языком обучения.*

Ключевые слова*: методы, приёмы, речевые навыки, развитие речи, культура речи, значение развития речи, языковые особенности устной речи, активити.*

Русский язык – национальное достояние русского народа, один из наиболее развитых языков мира.

В своем Послание народу Казахстана Президент страны Касым-Жомарт Кемелевич Токаев озвучил:"Русский язык обладает статусом официального языка. Его использованию согласнонашему законодательству препятствовать нельзя"[1].

Основная цель обучения русскому языку казахов и других лиц нерусской национальности – помочь учащимся овладеть знаниями о русском языке и его богатствами, вооружить учащихся умениями и навыками свободного пользования устной и письменной речью.

Развитие речи учащихся в свете современных требований школьного образования – это одна из актуальных ее задач, и в первую очередь уроков русского языка.

Развитие устной и письменной речи учащихся является важнейшей задачей в обучении русскому языку[2, 4].

Таким образом, передо мною, как педагогом поставлены задачи, заключающиеся в том, чтобы помочь учащимся:

1) познать богатство и выразительность русского языка;

2)овладеть всеми видами речевой деятельности (слушанием, чтением, говорением, письмом), которые необходимы выпускнику школы для общения в разных сферах.

На сегодняшний день одной из главных проблем остается развитие у учащихся устной речи. Только благодаря преподавателю можно повысить уровень речевой культуры у учеников, учитель должен использовать разные методы и способы, чтобы развить устную речь, развивать грамотность, простыми словами, вовлечь детей в процесс обучения любым методом.

Методы обучения должны удовлетворять таким требованиям как: научности, доступности, результативности, воспроизводимости (другими учениками), эффективности.

Методы выбираются в зависимости от целей и задач учебного занятия, его содержания, специфики работы с конкретными обучающимися.

Главный критерий оптимальности выбора метода – его результативность (качественное достижение запланированного результата).

Правильно выбранные формы обучения создают у детей устойчивый интерес к изучаемому материалу, побуждает их к творческому подходу к образовательному процессу, а также развивает фантазию и образное мышление.

Необходимо учеников научить не только слушать других, но и себя. Слушая других, ты учишься слушать, воспринимать, учить, так как навыки слушания идут наравне вместе с развитием речевого слуха, ведь именно он является двигателем для формирования правильно поставленной речи[3, 68].

При проведении нестандартных уроков появляется множество преимуществ.

1. В отличии от традиционных, нестандартные уроки предлагаю проводить урок используя разные методы, наглядные средства и тп;

2. Ученики, которые не получили только информацию от учителя, но и самостоятельно искали ее, слышали от кого-то, им лучше запоминается все, становится все ясно;

3. Такие уроки развивают мышление, фантазию и тп[4, 67].

Нестандартных уроков существует множество различных форм: урок – игра, пресс-конференция, уроки-фантазии, работа над проектом.

В настоящее время происходят усиленные работы над тем, чтобы повысить качество образования. Учителя стараются развить познавательную деятельность у учеников, использовать различные методы и приемы.

В распоряжении учителей существуют различные методические приемы:

- положительно влияние на активизацию устной речи оказывает приём сравнения, сопоставления новых фактов с тем, что изучалось ранее. Сравнение играет огромную роль в развитии познавательной деятельности ребят и в осмысленном усвоении изучаемого материала.

-учитель должен применять такие приемы и методы, которые дают ученикам знания, развивать у них творческие способности и только тогда можно считать процесс успешным. Одним из методов является активити: «Угадай, кто я?» - способствующее развитию речи у учащихся.

Правила игры: каждый из участников придумывает известного героя, пишет его на бумаге и крепит эту бумагу на другом персонаже так, чтобы он не смог увидеть, что ему загадали. Важно, чтобы все игроки видели всех персонажей, кроме своего! Участники по очереди задают наводящие вопросы и пытаются угадать своего персонажа. Игра продолжается пока не будут угаданы все персонажи или не будет угадан первый персонаж...

Возможные вариации игры:

• Можно ограничить выбор персонажей каким-либо условием (загадываются только спортсмены, политики, мультяшные герои и т.п.)

• Ответы на вопросы могут быть ДА или НЕТ.

Следующий активити «M&Ms»-для развития памяти и логического мышления у учащихся. Для этой игры понадобятся две упаковки сладких драже M&Ms. Необходимо заранее подготовить карточки с заданиями по цветам драже, например:

• Красный – расскажите о своем хобби.
• Желтый – расскажите о своей семье.
• Коричневый – расскажите о своих планах на лето.
• Оранжевый-рассказать о любимой книги.
• Зеленый-рассказать о любимом фильме.

Затем разделить учеников на две группы, каждую группу поставить в круг, дать им M&Ms и карточку с заданиями. По очереди ученики угощаются драже и, в зависимости от цвета говорят в течение минуты на определенную тему.

Активизируя интерес учащихся к предмету в целом, развивая речевую грамотность на уроках, а также целенаправленно и системно используя разнообразные способы развития устной речи, можно качественно повысить уровень сформированности речевой культуры учащихся.

Необходимо понимать масштабность работы по развитию речи учащихся, нельзя останавливаться на том, что есть в методических разработках, нужно самому искать новые методы преподавания и контроля навыков устной речи.

Большое воспитательное значение имеет своевременная проверка знаний, умений и навыков учащихся. Она способствует повышению их ответственности за качество учебы, вырабатывает дисциплину, требовательность к себе, правильную самооценку.

Систематическое использование этих методических приемов позволяет развивать речь учащихся. Ребята не боятся высказывать своемнение, стараются его отстаивать, пытаются доказать свою точку зрения. Они составляют разнообразные высказывания с использованием различных языковых средств. У них начинает развиваться чувство языка, чувство слова. Совершенствование речевых навыков способствуют их успешной учебе, выступлениях на различных конкурсах и олимпиадах.

Список литературы:

1. Электорнный ресурс // https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/tokaev-vyiskazalsya-o-statuse-russkogo-yazyika-v-kazahstane-447332/ (дата обращения: 14.03.2024г.)
2. Архипова Е.А. Основы методики развития речи учащихся. – М.: Просвещение, 2004г.
3. Богуславская А.М., Капинос В.И. Методика развития речи на уроках русского языка. – М.: Педагогика, 1991г.
4. Львова С.И. Уроки словесности: 5 - 9 классы. – М.: Просвещение, 1997г.

МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛІНДЕ ОҚИТЫН ОҚУШЫЛАРДА ОРЫС ТІЛІНДЕ СӨЙЛЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕРІ

Аннотация: *Бұл мақалада мемлекеттік тілде оқитын оқушылардың сөйлеу дағдыларын сәтті дамыту шарттары қарастырылған. Сөйлеу дағдыларын қалыптастырудың міндеттері мен әдістері анықталды. Мемлекеттік тілде оқытатын сыныптарда ауызша сөйлеуді дамытуға ерекше мән беріледі.*

Кілт сөздер: *әдістер, сөйлеу дағдылары, сөйлеуді дамыту, сөйлеу мәдениеті, сөйлеуді дамытудың маңызы, ауызша сөйлеудің тілдік ерекшеліктері, белсенділік.*

METHODS OF DEVELOPING RUSSIAN SPEAKING SKILLS AMONG STUDENTS STUDYING IN THE STATE LANGUAGE

Abstact: *This article examines the conditions for the successful development of speechstudent'sskills with a non-Russian language of instruction. The tasks, methods and techniques of formation of speech skills are defined. Special attention is paid to the development of oral speech in classes with a non-Russian language of instruction.*

Key words: *methods, techniques, speech skills, speech development, speech culture, the importance of speech development, linguistic features of oral speech, activity*

Туймебек Ақнұр Жақсылыққызы[1]
Физика педагогін даярлау, М1502-15 тобының 2 курс магистранты
Ғылыми жетекші: Орманова Г.К.[2] – П.ғ.к. доцент м.а.
[1,2]Ө.Жәнібеков атындағы ОҚПУ
Шымкент қаласы

ЭЛЕКТРМАГНЕТИЗМ БӨЛІМІН ОҚЫТУДА ИНТЕРАКТИВТІ СИМУЛЯЦИЯНЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа. *Мақалада мектептегі физика курсының электромагнетизм бөлімін оқыту барысында интерактивті симуляцияларды қолданудың ғылыми-әдістемелік негіздері қарастырылады. Зерттеудің мақсаты – 8-сынып оқушыларына арналған «Электр тогы. Ток көздері. Электр тізбегі және оның құрамдас бөліктері» тақырыбы бойынша әзірленген авторлық виртуалды зертхана мысалында интерактивті модельдеудің дидактикалық мүмкіндіктерін негіздеу. Жұмыста теориялық талдау, педагогикалық жобалау, компьютерлік модельдеу және цифрлық білім беру ресурсын дидактикалық бағалау әдістері қолданылады. HTML, CSS және JavaScript технологиялары негізінде әзірленген симуляция ток көздерін зерделеуді, электр тізбектерін модельдеуді, физикалық параметрлерді зерттеуді және білімді тексеруді қамтамасыз ететін өзара байланысты төрт модульді біріктіреді. Оқушылардың өзіндік эксперименттік әрекетін ұйымдастыруға, себеп-салдарлық байланыстарды қалыптастыруға және зерттеушілік дағдыларын дамытуға ерекше назар аударылады. Дидактикалық талдау негізінде авторлық симуляцияны сабақтың әртүрлі кезеңдерінде қолданудың әдістемелік мүмкіндіктері айқындалды.*

Түйін сөздер: *электромагнетизм, интерактивті симуляция, виртуалды зертхана, физиканы оқыту әдістемесі.*

Кіріспе

Қазіргі кезде цифрлық технологиялар білім беру саласында кеңінен қолданылып, оқушылардың білім алу мүмкіндіктерін арттыруда. Әсіресе физика пәнінде интерактивті симуляциялар мен виртуалды зертханаларды пайдалану күрделі құбылыстарды көрнекі түрде түсінуге және тәжірибелерді өздігінен жүргізуге мүмкіндік береді. Физика табиғаттағы құбылыстардың себептері мен заңдылықтарын зерттейтін ғылым болғандықтан, оны меңгеруге теорилық біліммен қатар тәжірибелік жұмыстардың да маңызы зор.

Электрмагнетизмді оқытудағы негізгі әдістемелік мәселелердің бірі – оқушылардың электр тогының пайда болу шарттарын, электр тізбегі элементтерінің қызметін және электрлік шамалардың өзара тәуелділігін біртұтас физикалық процесс ретінде түсінуіндегі қиындықтар. Оқушылар электр тізбегінің шартты белгілерін танығанымен, тізбек тұйықталған немесе ажыратылған жағдайда болатын өзгерістерді ғылыми тұрғыдан түсіндіруде қиналуы мүмкін.

Сонымен қатар кернеу мен кедергінің ток күшіне әсерін тек формулалар арқылы меңгеру физикалық тәуелділіктердің мәнін толық түсінуге жеткіліксіз болуы ықтимал.

Дәстүрлі зертханалық жұмыстар электр құбылыстарын тәжірибелік тұрғыдан меңгерудің маңызды құралы болып табылады. Алайда құрал-жабдықтардың қолжетімділігі, сабақ уақытының шектеулілігі және тәжірибе параметрлерін бірнеше рет өзгерту қажеттілігі барлық оқушының дербес зерттеу жүргізу мүмкіндігін шектеуі мүмкін. Ал дайын анимациялар физикалық процестерді көрнекі көрсеткенімен, оқушының тәжірибе шарттарын өздігінен басқаруын әрдайым қамтамасыз ете бермейді.

Осыдан зерттеудің негізгі мәселесі туындайды: электр тогы мен электр тізбегіне қатысты абстрактілі физикалық ұғымдарды оқушылардың өздігінен модельдеу, бақылау және талдау әрекеттерімен байланыстыру үшін интерактивті симуляцияны оқу процесіне қандай ғылыми-әдістемелік негізде енгізу қажет?

Аталған мәселені шешу мақсатында 8-сыныптың «Электр тогы. Ток көздері. Электр тізбегі және оның құрамдас бөліктері» тақырыбына арналған авторлық интерактивті симуляция әзірленді. Html, css және javascript технологиялары негізінде жасалған цифрлық ресурс ток көздерінің ерекшеліктерін қарастыруды, электр тізбегін модельдеуді, электрлік шамалар арасындағы тәуелділіктерді зерттеуді және білімді тексеруді біріктіреді. Оның әдістемелік ерекшелігі оқушының дайын модельді бақылауымен шектелмей, физикалық параметрлерді өзгерту арқылы зерттеу әрекетіне қатысуына жағдай жасауында.

Зерттеудің мақсаты: электрмагнетизм бөлімін оқытуда интерактивті симуляцияны пайдаланудың ғылыми-әдістемелік негіздерін айқындау және авторлық цифрлық ресурстың дидактикалық мүмкіндіктерін негіздеу.

Зерттеудің міндеттері:

- Электр тогы мен электр тізбегін оқытудағы негізгі әдістемелік қиындықтарды анықтау және интерактивті симуляцияларды қолданудың теориялық негіздерін талдау.
- Авторлық html симуляциясының құрылымы мен функционалдық мүмкіндіктерін оқу мазмұнына сәйкестігі тұрғысынан сипаттау.
- Интерактивті симуляция арқылы оқушылардың модельдеу және зерттеушілік әрекеттерін ұйымдастырудың әдістемелік тәсілдерін негіздеу.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы электр тогы мен электр тізбегін оқытуда теориялық түсіндіру, интерактивті модельдеу, виртуалды эксперимент және білімді тексеру әрекеттерін біріктіретін авторлық цифрлық ресурстың дидактикалық құрылымын ұсынумен сипатталады.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы әзірленген симуляцияны 8-сынып физика сабақтарында электр тізбегінің жұмыс істеу шарттарын түсіндіру, электрлік шамалардың өзара тәуелділігін зерттеу және оқушылардың өзіндік тәжірибелік әрекеттерін ұйымдастыру үшін қолдану мүмкіндігімен анықталады.

Материалдар мен зерттеу әдістері

Зерттеу жұмысы электрмагнетизм бөлімін оқытуда интерактивті симуляцияны қолданудың ғылыми-әдістемелік негіздерін анықтауға бағытталды. Зерттеу барысында ғылыми-педагогикалық әдебиеттерді талдау, салыстыру, компьютерлік модельдеу, педагогикалық жобалау және дидактикалық талдау әдістері қолданылды. Бұл әдістер интерактивті симуляцияның оқу мазмұнына сәйкестігін, функционалдық ерекшеліктерін және оқушылардың зерттеушілік әрекеттерін ұйымдастырудағы мүмкіндіктерін қарастыруға негіз болды.

Зерттеу материалы ретінде 8-сыныптың «Электр тогы. Ток көздері. Электр тізбегі және оның құрамдас бөліктері» тақырыбына арналған авторлық интерактивті симуляция алынды. Цифрлық ресурс html, css және javascript технологиялары негізінде әзірленіп, физикалық процестерді браузер ортасында модельдеуге бейімделді. Симуляция төрт өзара байланысты модульден тұрады: «Ток көздері», «Тізбек құрастыру», «Зерттеу» және «Білімді тексеру». Олардың мазмұны электр тогының пайда болу шарттарын түсіндіруге, электр тізбегінің жұмысын бақылауға, физикалық шамалардың тәуелділігін зерттеуге және меңгерілген білімді бекітуге бағытталған.

Педагогикалық жобалау барысында симуляцияны қолдану «зерттеу сұрағын қою – болжам жасау – виртуалды эксперимент жүргізу – нәтижелерді салыстыру – қорытынды шығару» кезеңдері бойынша ұйымдастырылды. Бұл тәсіл оқушының модельмен өздігінен әрекеттесуіне және физикалық заңдылықтарды тәжірибе нәтижелері арқылы түсіндіруіне бағытталған.

Нәтижелер

Зерттеу нәтижесінде 8-сыныптың «Электр тогы. Ток көздері. Электр тізбегі және оның құрамдас бөліктері» тақырыбын оқытуға арналған авторлық интерактивті симуляция әзірленіп, оның функционалдық және дидактикалық мүмкіндіктері анықталды. Html, css және javascript технологиялары негізінде жасалған цифрлық ресурс физикалық құбылыстарды көрнекі түсіндіруді, виртуалды эксперимент жүргізуді және білімді тексеруді біртұтас интерактивті ортада біріктіреді.

Әзірленген симуляция (QR арқылы өтіңіз) төрт негізгі модульден тұрады. «Ток көздері» модулі батарея, аккумулятор, күн элементі және генератордың ерекшеліктерін салыстыруға мүмкіндік береді. «Тізбек құрастыру» бөлімінде оқушылар электр тізбегінің тұйық және ажыратылған күйлерін өзгерту арқылы электр тогының жүру шарттарын зерттей алады. «Зерттеу» модулінде кернеу мен кедергіні өзгертіп, ток күшінің тәуелділігін бақылау және тәжірибе нәтижелерін салыстыру қарастырылған. Ал «Білімді тексеру» бөлімі меңгерілген теориялық білімді бекітуге бағытталған.

Авторлық симуляцияның маңызды ерекшелігі – оқушылардың физикалық модельмен тікелей әрекеттесу мүмкіндігі. Білім алушы электр тізбегінің параметрлерін өздігінен өзгертіп, олардың ток күшіне әсерін бақылай алады. Бұл электрлік шамалар арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды түсіндіруге, болжам жасауға және тәжірибелік деректер негізінде қорытынды қалыптастыруға әдістемелік жағдай жасайды.

Симуляцияның оқушылар тарапынан қабылдануын бағалау үшін электр тізбегін түсіну, виртуалды тәжірибенің қызықтылығы, физикалық шамалар арасындағы тәуелділіктерді меңгеру және пәнге қызығушылық бағыттарын қамтитын сауалнама әзірленді. Сауалнама сұрақтары интерактивті модельдеудің оқушылар үшін түсініктілігін, қолайлылығын және оқу әрекетіне қатысуға ынталандыру мүмкіндігін анықтауға бағытталды.

Сауалнама жүргізілгеннен кейін оның нәтижелері пайыздық көрсеткіштер арқылы өңделіп, диаграмма түрінде ұсынылады. Атап айтқанда, симуляцияның электр тізбегін түсінуге көмектесуі, виртуалды тәжірибеге қызығушылық және ресурсты келесі сабақтарда қолдануға деген қызығушылықтары көрсеткіштер бойынша салыстырылды.

1-сурет – авторлық интерактивті симуляцияны қолдану бойынша оқушылар сауалнамасының нәтижелері.

Талқылау

Зерттеу нәтижелері авторлық интерактивті симуляцияның электрмагнетизм бөлімін оқытудағы дидактикалық мүмкіндіктерін көрсетеді. Симуляция оқушыларға электр тізбегінің жұмысын модельдеуге, физикалық шамаларды өзгертуге және олардың өзара тәуелділігін бақылауға мүмкіндік береді. Бұл теориялық білімді виртуалды экспериментпен байланыстыруға негіз болады.

Ogegbo және ramnarain (2022) зерттеуінде интерактивті симуляцияларды зерттеуге бағдарланған оқытумен ұштастырудың маңыздылығы қарастырылған. Осы тұрғыдан авторлық ресурстың ерекшелігі оқушылардың болжам жасау, тәжірибе жүргізу және нәтижелерді талдау әрекеттерін бір ортада ұйымдастыруымен сипатталады.

Авторлық интерактивті симуляцияның оқушылар тарапынан қабылдануын бағалау үшін сауалнама әдісі қарастырылды.

Қорытынды

Зерттеу барысында электрмагнетизм бөлімін оқытуда интерактивті симуляцияны пайдаланудың ғылыми-әдістемелік негіздері қарастырылып, авторлық цифрлық ресурстың дидактикалық мүмкіндіктері айқындалды. Әзірленген html симуляциясы электр тогының пайда болу шарттарын түсіндіруге, электр тізбегін модельдеуге және физикалық шамалардың өзара тәуелділігін зерттеуге бағытталған. Авторлық симуляцияның ерекшелігі теориялық түсіндіру, виртуалды эксперимент және білімді тексеру кезеңдерін біртұтас оқу ортасында біріктіруімен сипатталады. Бұл оқушылардың физикалық құбылыстарды көрнекі қабылдауына, өздігінен тәжірибе жүргізуіне және себеп-салдарлық байланыстарды анықтауына әдістемелік жағдай жасайды. Осылайша интерактивті симуляцияны мақсатты қолдану электрмагнетизмді оқыту әдістемесін жетілдірудің перспективалы бағыты болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ogegbo A. A., Ramnarain U. Teaching and learning Physics using interactive simulation: A guided inquiry practice // South African Journal of Education. – 2022. – Vol. 42, № 1. – Art. 1997. – 9 p. – DOI: 10.15700/saje.v42n1a1997.

2. Haryadi R., Pujiastuti H. PhET simulation software-based learning to improve science process skills // Journal of Physics: Conference Series. – Bristol : IOP Publishing, 2020. – Vol. 1521. – Article 022017. – 7 p. – DOI: 10.1088/1742-6596/1521/2/022017.

3. Туймебек А. Ж. Ток күші. Өткізгіштің электр және меншікті кедергісі. Электр кернеуі: авторлық интерактивті симуляция [Электрондық ресурс]. – 2026. – URL: https://-rgb.github.io/physics-simulations/electric_current_23.html

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ СИМУЛЯЦИЙ ПРИ ИЗУЧЕНИИ РАЗДЕЛА «ЭЛЕКТРОМАГНЕТИЗМ»

Резюме. *В статье рассматриваются научно-методические основы использования интерактивных симуляций при изучении раздела электромагнетизма в школьном курсе физики. Цель исследования заключается в обосновании дидактических возможностей интерактивного моделирования на примере авторской виртуальной лаборатории, разработанной для учащихся 8-го класса по теме «электрический ток. Источники тока. Электрическая цепь и её составные части». В работе применяются методы теоретического анализа, педагогического проектирования, компьютерного моделирования и дидактической оценки цифрового образовательного ресурса. Разработанная на основе html, css и javascript симуляция объединяет четыре взаимосвязанных модуля, обеспечивающих изучение источников тока, моделирование электрических цепей, исследование физических параметров и проверку знаний. Особое внимание уделяется организации самостоятельной экспериментальной деятельности учащихся, формированию причинно-следственных связей и развитию исследовательских умений. На основе дидактического анализа определены методические возможности применения авторской симуляции на различных этапах урока.*

Ключевые слова: *электромагнетизм, интерактивная симуляция, виртуальная лаборатория, методика преподавания физики.*

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF USING INTERACTIVE SIMULATIONS IN TEACHING THE TOPIC OF ELECTROMAGNETISM

Summary. *The article examines the scientific and methodological foundations of using interactive simulations in teaching electromagnetism in secondary school physics. The study aims to substantiate the didactic potential of interactive modeling through an original virtual laboratory developed for eighth-grade students studying electric current, current sources, and electric circuits. The research employs theoretical analysis, instructional design, computer modeling, and didactic evaluation of digital educational resources. The simulation, developed using html, css, and javascript, integrates four interconnected modules focused on exploring current sources, constructing electric circuits, investigating physical parameters, and assessing students' knowledge. Particular attention is given to organizing independent experimental activities, developing an understanding of cause-and-effect relationships, and fostering scientific inquiry skills. The didactic analysis identifies methodological opportunities for integrating the original simulation into different stages of physics instruction.*

Keywords: *electromagnetism, interactive simulation, virtual laboratory, electric current, digital educational resource, physics teaching methodology.*

Тажигутова Алтынгуль Максимовна
Бастауыш сынып мұғалімі, педагог-модератор
Ғ. Ақтаев атындағы №6 мектеп-гимназиясы
Ақтөбе облысы, Ақтөбе қаласы

ҚАЗАҚ ТІЛІН МЕҢГЕРТУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТКЕ НЕГІЗДЕЛГЕН ЛОГИКАЛЫҚ ТАПСЫРМАЛАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Аннотация: *мақалада бастауыш сыныптағы қазақ тілі сабағында жасанды интеллект технологияларын пайдалану арқылы логикалық тапсырмаларды ұйымдастырудың педагогикалық мүмкіндіктері қарастырылады. Қазіргі білім беру кеңістігінде оқушының тек тілдік білімін дамыту жеткіліксіз, сонымен қатар оның ойлау, салыстыру, талдау, қорытынды жасау, дәлелдеу қабілеттерін жетілдіру маңызды болып отыр. Осы тұрғыдан алғанда қазақ тілі пәнінде логикалық тапсырмаларды жүйелі қолдану оқушының сөздік қорын байытып қана қоймай, функционалдық сауаттылығын қалыптастырады.*

Кілт сөздер: *жасанды интеллект, қазақ тілі, бастауыш сынып, логикалық тапсырма, функционалдық сауаттылық, сыни ойлау, цифрлық технология, саралап оқыту, тіл дамыту, педагогикалық инновация.*

Қазіргі уақытта бастауыш білім беру жүйесінде оқушыны дайын ақпаратты қабылдаушы емес, өз бетінше ойлайтын, мәселені шешетін, салыстырып, қорытынды жасай алатын тұлға ретінде қалыптастыру басты міндеттердің біріне айналды. Қазақ тілі сабағы – тек грамматикалық ережелерді меңгеретін пән емес, сонымен қатар баланың ойлау мәдениетін, тілдік қорын, дүниетанымын және логикалық пайымдауын дамытатын маңызды орта. Сондықтан сабақ барысында оқушыға тек ережені жаттатумен шектелмей, оны ойлануға, дәлелдеуге, ізденуге жетелейтін тапсырмалар ұсынылуы қажет.

Жасанды интеллект технологиялары осы міндетті жүзеге асыруға жаңа мүмкіндік береді. Мұғалім қысқа уақыт ішінде әртүрлі деңгейдегі оқушыларға арналған логикалық тапсырмалар дайындай алады. Мысалы, бір оқушыға сөйлемдегі артық сөзді табу тапсырмасы ұсынылса, екінші оқушыға сөйлемдерді мағынасына қарай реттеу, үшінші оқушыға берілген мәтін бойынша қорытынды шығару тапсырмасы беріледі. Бұл тәсіл сабақтағы барлық баланың мүмкіндігі мен қарқынын ескеруге жағдай жасайды.

Бастауыш сыныптағы қазақ тілі сабағында логикалық тапсырмалар бірнеше бағытта ұйымдастырылады. Бірінші бағыт – сөздік-логикалық тапсырмалар. Мұнда оқушы сөздердің арасындағы байланысты анықтайды, мағынасы ұқсас немесе қарама-қарсы сөздерді табады, сөздерді топтастырады, артық сөзді ажыратады. Мысалы, «құс, торғай, қарлығаш, дәптер, бүркіт» қатарындағы артық сөзді табу арқылы бала заттардың ортақ белгісін анықтауға үйренеді. Жасанды интеллект мұндай тапсырмаларды бірнеше нұсқада, әртүрлі күрделілік деңгейінде автоматты түрде құрастыра алады.

Екінші бағыт – сөйлем құрастыруға арналған логикалық тапсырмалар. Оқушыларға сөздер ретсіз беріледі де, олар мағыналы сөйлем құрауы тиіс. Жасанды интеллект әр оқушының деңгейіне қарай сөздердің санын өзгертіп, кейде қосымша көмек ретінде сурет немесе тірек сөз ұсына алады. Мысалы, «орман – құстар – сайрайды – таңертең» деген сөздерден сөйлем құрау арқылы бала сөздердің орын тәртібін, сөйлем құрылымын, тілдік заңдылықтарды меңгереді.

Үшінші бағыт – мәтінмен жұмысқа негізделген логикалық тапсырмалар. Оқушыға шағын мәтін беріледі де, мәтіндегі оқиғалардың ретін анықтау, негізгі ойды табу, кейіпкердің әрекетіне баға беру, жалғасын болжау сияқты тапсырмалар ұсынылады. Бұл жұмыстар оқушының тек тілдік дағдысын ғана емес, логикалық және сыни ойлау қабілетін де дамытады. Жасанды интеллект мәтіндерді оқушының жас ерекшелігіне сай жеңілдетіп немесе күрделендіріп бере алады.

Қазақ тілі сабағында жасанды интеллект арқылы орындалатын ең тиімді тапсырмалардың бірі – «неліктен?» және «қалай ойлайсың?» сұрақтарына негізделген тапсырмалар. Мұндай тапсырмаларда дұрыс жауапты табудан бұрын, сол жауапты дәлелдеу маңызды. Мысалы, «Неліктен бұл сөз артық?», «Неліктен сөйлемнің соңына нүкте қойылады?», «Қалай ойлайсың, мәтіндегі кейіпкер неге осылай жасады?» деген сұрақтар оқушының ойлау белсенділігін арттырады. Жасанды интеллект оқушының жауабына қарай қосымша сұрақ қойып, оның ойын тереңдетуге көмектеседі.

Сабақ барысында логикалық тапсырмаларды ойын элементтерімен біріктіру де маңызды. Бастауыш жастағы балалар ойын арқылы тез қабылдайды, белсенді қатысады және ақпаратты ұзақ есте сақтайды. Осыған байланысты жасанды интеллект негізіндегі платформаларда «жасырын сөзді тап», «сөзжұмбақты шеш», «қате тап», «артық суретті белгіле», «мәтінді қалпына келтір» сияқты тапсырмалар кеңінен қолданылады. Мұндай жұмыстар баланың қызығушылығын арттырып, қазақ тілі сабағын тартымды етеді.

Мысалы, мұғалім оқушыларға «төрт сөздің біреуі артық» ойынын ұсына алады: алма, алмұрт, өрік, автобус. Оқушы «автобус» сөзінің неге артық екенін түсіндіруі керек. Егер оқушы дұрыс жауап берсе, жасанды интеллект келесі деңгейдегі тапсырманы ұсынады. Егер қиналса, қосымша көмек береді немесе сурет арқылы түсіндіреді. Осылайша әр бала өз мүмкіндігіне сай жұмыс істейді.

Жасанды интеллект арқылы сараланған тапсырмалар беру бастауыш сыныптағы әртүрлі деңгейдегі оқушылармен нәтижелі жұмыс жасауға мүмкіндік береді. Кейбір оқушылар дайын жауапты тез табады, ал кейбіреулеріне көбірек уақыт пен қолдау қажет. Мұғалім барлық оқушыға бірдей тапсырма берген жағдайда әлсіз оқушы қиналып, ал қабілетті оқушы жалығып кетуі мүмкін. Ал жасанды интеллект әр оқушының алдыңғы нәтижесін ескере отырып, келесі тапсырманың күрделілігін автоматты түрде реттейді.

Қазақ тілі сабағында логикалық тапсырмаларды қолдану оқушының функционалдық сауаттылығын қалыптастырумен тікелей байланысты. Бүгінгі оқушы тек ережені біліп қана қоймай, оны күнделікті өмірде қолдана алуы қажет. Мысалы, оқушыға хабарландыру мәтіні, дүкендегі жазу, жол белгілері немесе қысқа диалог ұсынылып, соған қатысты сұрақтарға жауап беру тапсырылады. Мұндай тапсырмалар шынайы өмірлік жағдайға жақын болғандықтан, бала алған білімінің маңызын түсінеді.

Жасанды интеллекттің тағы бір артықшылығы – мұғалімнің уақытын үнемдеуі. Мұғалім бұрын бірнеше сағат жұмсап дайындайтын тапсырмаларды санаулы минут ішінде құрастыра алады. Сонымен бірге ол оқушының қателерін талдап, қай тақырыпта қиындық бар екенін анықтай алады. Мысалы, кейбір оқушылар сөйлемдегі сөздердің орын тәртібінен жиі қателессе, енді біреулері жалғауларды дұрыс қолданбауы мүмкін. Жасанды интеллект осы мәліметтерді жинақтап, мұғалімге нақты ұсыныс береді.

Дегенмен жасанды интеллект мұғалімнің орнын алмастырмайды. Ол тек мұғалімнің жұмысын жеңілдететін көмекші құрал ретінде қарастырылуы тиіс. Сабақтағы басты тұлға – мұғалім. Өйткені оқушының көңіл күйін, қызығушылығын, мінез ерекшелігін, қарым-

қатынасын технология емес, тек педагог сезіне алады. Сондықтан жасанды интеллект пен мұғалімнің кәсіби шеберлігі өзара үйлескен жағдайда ғана сапалы нәтиже шығады.

Бастауыш сынып мұғалімі жасанды интеллектті пайдаланғанда бірнеше маңызды қағиданы ескеруі керек. Біріншіден, тапсырмалар баланың жас ерекшелігіне сай болуы қажет. Екіншіден, қолданылатын материалдар түсінікті, қауіпсіз және ұлттық құндылықтарға сәйкес болуы тиіс. Үшіншіден, жасанды интеллект ұсынған ақпаратты мұғалім міндетті түрде тексеруі керек. Себебі кей жағдайда жүйе қате немесе мағынасы сәйкес емес жауап ұсынуы мүмкін.

Қазақ тілі сабағында ұлттық мазмұндағы логикалық тапсырмаларды қолдану ерекше нәтиже береді. Мысалы, мақал-мәтелдердің жалғасын табу, ұлттық тағамдарды топтастыру, қазақтың салт-дәстүріне қатысты сөйлемдерді реттеу, батырлар туралы мәтіннің жалғасын болжау сияқты жұмыстар оқушының әрі тілін, әрі ұлттық дүниетанымын дамытады. Жасанды интеллект мұндай тапсырмаларды құрастыруда қазақы мазмұнды ескерген жағдайда сабақтың тәрбиелік мәні арта түседі. Сонымен қатар сабақта жұптық және топтық жұмыстарды ұйымдастыруға да жасанды интеллект көмектесе алады. Мысалы, бір топқа мәтіннің басы, екінші топқа ортасы, үшінші топқа соңы беріледі. Балалар бірігіп мәтінді қалпына келтіреді. Немесе оқушыларға бірдей логикалық тапсырма беріліп, әр топ өз шешімін дәлелдейді. Бұл жұмыстар балалардың өз ойын айтуына, бірін-бірі тыңдауына, дәлелдеуге үйренуіне ықпал етеді.

Жасанды интеллект негізінде ұйымдастырылатын логикалық тапсырмалардың тағы бір маңызды бағыты – оқушының қателерімен жеке жұмыс жасау. Көп жағдайда бастауыш сынып оқушылары сөйлемдегі сөздердің орын тәртібін шатастырады, жалғауларды дұрыс қолданбайды, сұраққа толық жауап бере алмайды немесе мәтіндегі негізгі ойды анықтауда қиналады. Осындай жағдайда жасанды интеллект әр оқушының жіберген қатесін автоматты түрде талдап, дәл сол қиындыққа бағытталған арнайы тапсырмалар ұсына алады. Мысалы, егер оқушы бірнеше рет сөйлемдегі бастауыш пен баяндауышты дұрыс сәйкестендіре алмаса, жүйе келесі тапсырмаларда дәл осы дағдыны жетілдіруге арналған қосымша жұмыстар береді. Бұл тәсіл баланың әлсіз тұстарын уақытында түзетуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар жасанды интеллект арқылы қазақ тілі сабағында шағын зерттеу жұмыстары мен мини-жобаларды ұйымдастыруға болады. Мысалы, оқушыларға «Менің отбасым», «Туған жер», «Менің сүйікті кітабым» тақырыбында қысқа мәтін құрастыру ұсынылады. Жасанды интеллект оқушыға тірек сөздер, жоспар, жетекші сұрақтар береді. Кейін оқушы жазған мәтінді талдап, қай сөйлемнің дұрыс, қай тұсының толықтыруды қажет ететінін көрсетеді. Бұл жұмыс баланың тек логикалық ойлауын ғана емес, өз ойын жүйелі жеткізу, мәтін құрастыру, сөздерді байланыстырып қолдану қабілетін де дамытады.

Жасанды интеллекттің көмегімен қазақ тілі сабағында логикалық тапсырмаларды пәнаралық байланыс арқылы ұйымдастыру да өте тиімді. Мысалы, математика пәнімен байланыстыра отырып, оқушыға сан есімдерді пайдаланып сөйлем құратуға болады немесе дүниетану пәнімен байланыстыра отырып, табиғат құбылыстары туралы мәтінге логикалық тапсырмалар беріледі. Мәселен, «Көктемде қар ериді, құстар ұшып келеді, ағаштар бүршік жарады» деген сөйлемдердің ретін дұрыс орналастыру арқылы бала әрі табиғат туралы білімін, әрі тілдік дағдысын жетілдіреді. Осындай кешенді жұмыстар оқушының білімді бір пән аясында ғана емес, өмірмен байланыстыра алуына ықпал етеді.

Бастауыш сынып оқушылары үшін визуалды материалдардың маңызы зор. Осыған байланысты жасанды интеллект суретке негізделген логикалық тапсырмаларды да ұсына алады. Мысалы, балаға бірнеше сурет беріледі де, ол суреттердің ретін анықтап, соған сәйкес әңгіме құрастыруы тиіс. Немесе бір суреттегі артық затты табу, суреттерді мағынасына қарай топтастыру, оқиға желісін жалғастыру тапсырмалары беріледі. Мұндай жұмыстар әсіресе сөздік қоры аз, ойын жеткізуде қиналатын балалар үшін өте пайдалы. Себебі сурет балаға ойын жүйелеуге, қажетті сөздерді табуға көмектеседі.

Қазақ тілі сабағында жасанды интеллект арқылы жүргізілетін логикалық тапсырмалардың ішінде диалог құрастыруға арналған жұмыстардың да орны ерекше. Жүйе

оқушыға белгілі бір жағдаят ұсынады: дүкенде, кітапханада, мектепте немесе қонақта. Оқушы сол жағдаятқа сәйкес диалог құрастырады. Жасанды интеллект оның сөйлемдерінің құрылымын, сөздердің орынды қолданылуын, жауаптың толықтығын бағалап, қажет болған жағдайда түзету енгізеді. Бұл тәсіл оқушының ауызша сөйлеуін, байланыстырып сөйлеуін және қарым-қатынас жасау мәдениетін қалыптастырады.

Осылайша, жасанды интеллект арқылы қазақ тілі сабағында логикалық тапсырмаларды қолдану – бастауыш білім берудегі маңызды және болашағы зор бағыттардың бірі. Бұл тәсіл оқушының қызығушылығын арттырады, өздігінен ойлауына мүмкіндік береді, тілдік дағдысын дамытады, функционалдық сауаттылығын қалыптастырады. Сонымен бірге мұғалімнің жұмысын жеңілдетіп, сабақтың сапасын арттырады. Ең бастысы – жасанды интеллектті мақсатты, орынды және педагогикалық тұрғыдан сауатты пайдалану.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі. Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2022.

2. Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі. «Цифрлық Қазақстан» жағдайында білім беруді дамыту тұжырымдамасы. – Астана, 2024.

3. Қожагелдиева С. Бастауыш сыныптарда қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Түркістан, 2020. – 226 б.

4. Тұрдалиева Г.Ж. Бастауыш сыныпта қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы, 2021. – 236 б.

5. Жапбаров А. Оқушылардың тілін дамытудың ғылыми-әдістемелік негіздері. – Алматы: Эверо, 2020. – 188 б.

6. Copple C., Bredekamp S. Developmentally Appropriate Practice in Early Childhood and Primary Education. – Washington: NAEYC, 2020.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЛОГИЧЕСКИХ ЗАДАНИЙ НА ОСНОВЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБУЧЕНИИ КАЗАХСКОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация. *В статье рассматриваются педагогические возможности организации логических заданий с использованием технологий искусственного интеллекта на уроках казахского языка в начальных классах. В современном образовательном пространстве недостаточно развивать у учащихся только языковые знания, важно также совершенствовать их способности к мышлению, сравнению, анализу, обобщению и аргументации. С этой точки зрения систематическое использование логических заданий на уроках казахского языка не только обогащает словарный запас учащихся, но и способствует формированию функциональной грамотности.*

Ключевые слова: *искусственный интеллект, казахский язык, начальные классы, логическое задание, функциональная грамотность, критическое мышление, цифровые технологии, дифференцированное обучение, развитие речи, педагогическая инновация.*

Серікқажы Шынар
Тәрбиеші, педагог-сарапшы
“Қ.Билялов атындағы мектеп-лицейі” КММ “Айгөлек” шағын орталығы
Шығыс Қазақстан облысы, Тарбағатай ауданы, Ақжар ауылы

АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕСІ: ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР МЕН ЗАМАНАУИ ТӘРБИЕ САБАҚТАСТЫҒЫ

Аннотация. *Мақалада мектепке дейінгі ұйым жағдайында ұлттық құндылықтарды бала тәрбиесінің өзегіне айналдыру арқылы адал азамат қалыптастырудың өзекті мәселелері қарастырылады. Ұлттық тәрбие мен адамгершілік құндылықтардың өзара байланысы талданып, балабақша кезеңінде тұлғаның мінез-құлқын, дүниетанымын және әлеуметтік жауапкершілігін қалыптастырудағы тәрбиешінің рөлі сараланады. Қазақ халқының рухани мұрасы, салт-дәстүрлері, әдет-ғұрыптары мен мәдени құндылықтары негізінде баланың бойында адалдық, әділдік, еңбекқорлық, үлкенді құрметтеу, кішіге қамқор болу қасиеттерін дамыту жолдары ғылыми-педагогикалық тұрғыдан негізделеді. Қазіргі қоғамдағы құндылықтық өзгерістер жағдайында ұлттық тәрбиенің маңыздылығы айқындалып, мектепке дейінгі ұйым мен отбасының бірлескен жұмысының қажеттілігі көрсетіледі. Ұлттық құндылықтарды күнделікті тәрбие жұмысына жүйелі енгізу арқылы елін сүйетін, жауапкершілігі жоғары, рухани бай және адал азамат тәрбиелеудің тиімді бағыттары ұсынылады.*

Кілт сөздер: *ұлттық құндылық, адал азамат, ұлттық тәрбие, мектепке дейінгі тәрбие, рухани даму, адамгершілік тәрбие, ұлттық мәдениет, салт-дәстүр, тұлға қалыптастыру, тәрбиеші.*

Қазіргі жаһандану жағдайында қоғамның дамуы тек экономикалық немесе технологиялық көрсеткіштермен өлшенбейді, ең алдымен оның рухани әлеуетімен, азаматтарының адамгершілік деңгейімен және ұлттық болмысын сақтай алу қабілетімен бағаланады. Осы тұрғыдан алғанда ұлттық құндылықтар арқылы адал азамат қалыптастыру мәселесі мемлекет дамуының стратегиялық бағыттарының біріне айналып отыр. Әсіресе мектепке дейінгі кезеңде бала санасына ізгілік пен адамгершілік негіздерін орнықтыру ерекше маңызға ие, себебі тұлғаның дүниетанымдық ұстанымдары мен мінез-құлық ерекшеліктерінің бастапқы іргетасы дәл осы шақта қаланады. Балабақша қабырғасында берілген тәрбие баланың болашақ өміріндегі азаматтық ұстанымдарының қалыптасуына тікелей ықпал етеді. Ұлттық құндылықтар халықтың ғасырлар бойы жинақталған рухани тәжірибесінің жемісі ретінде жас ұрпақтың бойында жауапкершілік, адалдық, ар-намыс, еңбекқорлық және отансүйгіштік қасиеттерді қалыптастыруға мүмкіндік береді. Ұлттық тәрбиенің басты ерекшелігі – оның адамның ішкі дүниесіне әсер етіп, мінез-құлқын сыртқы бақылаудан емес, ішкі сенімнен туындайтын қағидалар арқылы реттеуінде. Сондықтан балабақшадағы тәрбие жұмысы тек білім берумен шектелмей, ұлттық дүниетанымға негізделген тұлға тәрбиелеуді көздеуі тиіс. Бүгінгі күні ақпараттық кеңістіктің кеңеюі балалардың құндылықтық

бағдарларына әртүрлі ықпал ететіндіктен ұлттық тәрбиенің рөлі бұрынғыдан да арта түсті. Ұлттық құндылықтарды ерте жастан меңгерген бала мәдени тамырынан ажырамайтын, өз халқының рухани мұрасын құрметтейтін тұлға болып қалыптасады. Мұндай тұлға қоғам игілігі үшін қызмет ететін адал азамат деңгейіне көтерілуге қабілетті болады.

Адал азамат ұғымы тек заң талаптарын орындайтын адамды ғана білдірмейді, ол өз әрекетінің қоғам алдындағы жауапкершілігін сезінетін, ар-ұят қағидаларын жоғары қоятын, әділеттілік пен шындықты өмірлік ұстаным ретінде қабылдайтын тұлғаны сипаттайды. Мұндай қасиеттер адамның бойында өздігінен пайда болмайды, олар жүйелі тәрбие мен дұрыс әлеуметтік ортаның ықпалымен қалыптасады. Қазақ халқының тәрбиелік тәжірибесінде адалдық ұғымы ерекше орын алған. Халық даналығында «Тура биде туған жоқ, туғанды биде иман жоқ», «Өтіріктің құйрығы бір-ақ тұтам», «Адал еңбек – ардың ісі» сияқты нақылдардың кең таралуы ұлттық дүниетанымдағы шыншылдық пен әділдіктің маңызын көрсетеді. Балабақша тәрбиесінде осы рухани мұраны тиімді пайдалану балалардың бойында адал мінез-құлық үлгілерін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Балалар қоршаған ортаны еліктеу арқылы танып-білетіндіктен тәрбиешінің жеке тұлғасы мен мінез-құлқы маңызды тәрбиелік құрал болып саналады. Егер тәрбиеші өз ісінде жауапкершілік танытып, балалармен қарым-қатынаста әділдік пен мейірімділік қағидаларын басшылыққа алса, тәрбиеленушілер де осы қасиеттерді бойына сіңіреді. Адал азамат тәрбиелеу барысында баланың тек әрекетіне емес, оның әрекетінің себебіне де назар аудару қажет. Өйткені адамның адамгершілік деңгейі оның не істегенімен ғана емес, неліктен солай әрекет еткендігімен де анықталады. Сондықтан мектепке дейінгі ұйымдағы тәрбие жұмысы баланың ішкі құндылықтарын дамытуға бағытталуы тиіс.

Ұлттық құндылықтардың негізін құрайтын маңызды ұғымдардың бірі – үлкенді сыйлау және кішіге қамқорлық көрсету мәдениеті. Қазақ қоғамында ұрпақтар сабақтастығы ерекше мәнге ие болғандықтан әрбір бала ерте жастан ата-ананы құрметтеуге, ақсақалдардың сөзін тыңдауға және айналасындағы адамдарға ізет көрсетуге тәрбиеленген. Бұл қағидалар қоғамдық тәртіпті сақтаудың ғана емес, тұлғаның рухани кемелденуінің де негізі болып табылады. Қазіргі кезде балалардың әлеуметтік ортасы кеңейіп, олардың ақпараттық кеңістікпен байланысы күшейген сайын дәстүрлі құндылықтарды жүйелі түрде насихаттау қажеттілігі артып отыр. Балабақшада ұйымдастырылатын тәрбиелік іс-шаралар барысында ұлттық салт-дәстүрлердің тәрбиелік мазмұнын түсіндіру балалардың бойында құрмет пен жауапкершілік сезімдерін дамытуға ықпал етеді. Мысалы, бесікке салу, тұсаукесер, шілдехана сияқты дәстүрлердің мәнін қарапайым тілмен түсіндіру арқылы балалар ұлттық мәдениеттің тереңдігін сезіне бастайды. Мұндай жұмыстар баланың тарихи санасының қалыптасуына жағдай жасап қана қоймай, өзінің белгілі бір халықтың өкілі екендігін мақтан тұту сезімін дамытады. Ұлттық сана мен азаматтық жауапкершілік өзара тығыз байланысты ұғымдар болғандықтан ұлттық мәдениетті құрметтеу адал азамат қалыптастырудың маңызды алғышарты болып саналады. Баланың бойында туған халқына деген сүйіспеншілік қалыптасқан жағдайда ол қоғам алдындағы міндеттеріне де жауапкершілікпен қарайды. Осылайша ұлттық құндылықтар тұлғаның әлеуметтік мінез-құлқының негізгі реттеушісіне айналады.

Ұлттық тәрбиеде еңбек құндылығы ерекше орын алады. Қазақ халқы еңбекті адамды жетілдіретін, оның қадір-қасиетін арттыратын негізгі факторлардың бірі ретінде қарастырған. «Еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей» деген халық даналығы еңбекқорлықтың өмірлік маңызын айқын көрсетеді. Балабақша кезеңінде еңбекке баулу балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес ұйымдастырылуы қажет. Топ бөлмесін жинастыру, ойыншықтарды реттеу, гүлдерді күту, табиғат бұрышындағы жұмыстарға қатысу сияқты қарапайым әрекеттер арқылы балалар еңбек мәдениетінің бастапқы дағдыларын меңгереді. Еңбектің нәтижесін көру баланың өз күшіне деген сенімін арттырады және жауапкершілік сезімін қалыптастырады. Адал азаматтың маңызды белгілерінің бірі – өз міндетін сапалы орындау қабілеті болғандықтан еңбек тәрбиесі азаматтық тәрбиемен тікелей байланысты. Балаларға еңбек туралы ертегілерді, мақал-мәтелдерді және тәрбиелік әңгімелерді жүйелі түрде таныстыру

олардың еңбектің мәнін тереңірек түсінуіне ықпал етеді. Еңбекке құрметпен қарауды үйренген бала өзгенің еңбегін де бағалай біледі. Мұндай қасиет қоғамдағы өзара сыйластық пен әлеуметтік жауапкершіліктің қалыптасуына негіз болады. Сондықтан ұлттық құндылықтарға негізделген еңбек тәрбиесі адал азамат тәрбиелеудің тиімді құралдарының бірі болып табылады.

Ұлттық құндылықтар жүйесінде отбасы тәрбиесі ерекше орын алады, өйткені бала дүниеге келген сәттен бастап қоршаған ортаны ең алдымен отбасы мүшелерінің қарым-қатынасы арқылы танып біледі. Қазақ халқы отбасыны тәрбиенің алтын бесігі ретінде бағалап, ұрпақ тәрбиесіне қатысты жауапкершілікті аса жоғары қойған. Баланың бойындағы алғашқы адамгершілік қасиеттер ата-ананың мінез-құлқы мен күнделікті іс-әрекеті арқылы қалыптасады. Егер отбасында шыншылдық, әділдік, үлкенді құрметтеу, кішіге қамқорлық жасау сияқты құндылықтар берік орныққан болса, бала бұл қағидаларды табиғи өмір салты ретінде қабылдайды. Осы себепті балабақша мен отбасының өзара ынтымақтастығы адал азамат қалыптастырудың маңызды шарты болып табылады. Тәрбиеші ата-аналармен жүйелі байланыс орнатып, ұлттық тәрбие бағытындағы жұмыстарды бірлесіп ұйымдастырған жағдайда тәрбиелік ықпалдың нәтижелілігі артады. Балабақшада берілген тәрбие отбасында жалғасын тауып отырғанда ғана бала бойында тұрақты құндылықтық бағдарлар қалыптасады. Қазіргі қоғамдағы кейбір әлеуметтік өзгерістер ата-аналардың бала тәрбиесіне жеткілікті көңіл бөлуіне кедергі келтіріп отырғанымен, ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбиенің маңызын түсіндіру арқылы бұл мәселені оң шешуге мүмкіндік бар. Ата-ана мен тәрбиешінің мақсаттарының бірлігі бала тұлғасының үйлесімді дамуына жағдай жасайды. Сондықтан адал азамат тәрбиелеу мәселесінде отбасы мен мектепке дейінгі ұйымның серіктестігі үздіксіз әрі жүйелі сипатқа ие болуы қажет.

Баланың бойында адалдық қасиетін қалыптастыруда ұлттық ауыз әдебиетінің тәрбиелік әлеуеті аса жоғары. Қазақ ертегілері, аңыздары, шешендік сөздері мен мақал-мәтелдері ғасырлар бойы халықтың рухани тәрбиесінің маңызды құралы болып келген. Бұл шығармаларда жақсылық пен жамандықтың, әділдік пен әділетсіздіктің арақатынасы көркем түрде бейнеленіп, жас ұрпаққа өмірлік өнеге ұсынылады. Балалар ертегілер арқылы шындықтың жеңетінін, адал еңбектің қадірлі екенін, өтірік пен қулықтың түптің түбінде зиян әкелетінін түсінеді. Ұлттық фольклордағы кейіпкерлердің әрекеттерін талдау баланың моральдық түсініктерін қалыптастыруға ықпал етеді. Тәрбиеші көркем шығармаларды оқу барысында балаларға дайын қорытынды ұсынумен шектелмей, олардың өзіндік пікір айтуына мүмкіндік беруі қажет. Мұндай жұмыс балалардың сыни ойлауын дамытып, адамгершілік мәселелерді саналы түрде бағалау қабілетін жетілдіреді. Ауыз әдебиеті үлгілерін сахналау, рөлдік ойындар ұйымдастыру және шығармашылық тапсырмалар беру арқылы тәрбиелік ықпалды күшейтуге болады. Балалар әдеби кейіпкерлердің мінез-құлқын өз әрекеттерімен салыстыру арқылы дұрыс шешім қабылдаудың маңызын түсіне бастайды. Нәтижесінде ұлттық әдеби мұра баланың рухани дамуына әсер ететін маңызды педагогикалық құралға айналады.

Ұлттық құндылықтардың құрамдас бөлігі болып табылатын тіл мәдениеті де адал азамат тәрбиелеуде маңызды рөл атқарады. Ана тілі – ұлттың дүниетанымын, мәдениетін және рухани болмысын ұрпақтан ұрпаққа жеткізетін негізгі құрал. Тіл арқылы бала қоршаған әлемді танып қана қоймай, ұлттық мәдениеттің терең мазмұнын меңгереді. Қазақ тіліндегі тәрбиелік мәні зор сөздер мен ұғымдардың мазмұны баланың адамгершілік көзқарастарының қалыптасуына ықпал етеді. Мысалы, ар, ұят, намыс, кісілік, қанағат, рақым сияқты ұғымдар ұлттық дүниетанымның өзегін құрайды. Бұл түсініктерді балаға жас ерекшелігіне сәйкес түсіндіру оның рухани әлемін байытады. Балабақшада ана тілін құрметтеуге бағытталған жұмыстар ұлттық сана мен ұлттық мақтаныш сезімін қалыптастыруға ықпал етеді. Баланың сөздік қорының дамуы оның ойлау мәдениетінің жетілуімен қатар жүреді. Тіл мәдениеті жоғары тұлға өз ойын дұрыс жеткізіп қана қоймай, өзгелердің пікіріне құрметпен қарауды да үйренеді. Сондықтан ана тілін меңгерту үдерісі тек білім беру міндеті емес, сонымен бірге ұлттық құндылықтарға негізделген азаматтық тәрбиенің маңызды бағыты болып табылады.

Қазіргі кезеңде цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы балалар тәрбиесіне жаңа мүмкіндіктермен қатар белгілі бір қауіптер де әкелуде. Ақпараттық кеңістікте ұсынылатын мазмұндардың барлығы бірдей баланың жас ерекшелігіне немесе ұлттық құндылықтарға сәйкес келе бермейді. Осы жағдайда тәрбиешінің міндеті – баланың бойында ақпаратты дұрыс қабылдау және бағалау мәдениетін қалыптастыру. Ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие балаға рухани иммунитет қалыптастырады. Рухани иммунитеті жоғары тұлға сыртқы ықпалдарға сын көзбен қарап, өзінің құндылықтық ұстанымдарын сақтай алады. Балабақшада ұйымдастырылатын тәрбиелік жұмыстар балаларды ақпараттық қауіпсіздік мәселелерімен тікелей таныстыруды көздемегенімен, олардың бойында жақсылық пен жамандықты ажырату қабілетін дамытуға бағытталуы тиіс. Ұлттық мәдениетпен сусындаған бала өзінің рухани тамырларын терең сезінеді және кездейсоқ ықпалдардың жетегінде кетпейді. Бұл қасиет болашақта оның саналы азамат ретінде қалыптасуына ықпал етеді. Қоғамның тұрақты дамуы рухани тұрғыдан берік ұрпақ тәрбиелеумен тікелей байланысты болғандықтан ұлттық құндылықтарды сақтаудың маңызы арта түсуде. Сондықтан мектепке дейінгі ұйымдардағы тәрбие жұмысы заман талабына сай жаңартылған мазмұнда жүргізіле отырып, ұлттық негізден ажырамауы тиіс.

Адал азамат тәрбиелеуде ұлттық ойындардың да тәрбиелік мүмкіндіктері кең. Қазақ халқының ұлттық ойындары балалардың дене дамуына ғана емес, олардың адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуына да әсер етеді. Ойын барысында балалар бір-бірімен қарым-қатынас жасап, ортақ ережелерді сақтауды үйренеді. Әділдікке негізделген ойын әрекеттері балалардың шыншылдық пен жауапкершілік туралы түсініктерін қалыптастырады. Ұлттық ойындар арқылы бала жеңіске жетудің де, жеңілісті қабылдаудың да мәдениетін меңгереді. Бұл қасиеттер болашақ өмірде кездесетін түрлі жағдайларға дұрыс бейімделуге мүмкіндік береді. Ұжымдық ойындар балалардың ынтымақтастық дағдыларын жетілдіріп, өзара көмек көрсету мәдениетін дамытады.

Ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие жүйесінің түпкі мақсаты – өз елінің болашағына жауапкершілікпен қарайтын, рухани бай, адамгершілігі жоғары және қоғамдық мүддені жеке басының пайдасынан жоғары қоятын азамат қалыптастыру. Мұндай азамат қоғамның тұрақты дамуына үлес қосып қана қоймай, ұлттық мәдениеттің сақталуы мен өркендеуіне де қызмет етеді. Балабақша кезеңінде қаланған құндылықтық негіздер адамның бүкіл өмір жолына ықпал етеді. Сондықтан мектепке дейінгі тәрбие ұйымдарында ұлттық құндылықтарды жүйелі және мақсатты түрде енгізу стратегиялық маңызы бар міндеттердің бірі болып табылады. Тәрбиеші ұлттық мәдениеттің тасымалдаушысы ретінде балалардың бойында адалдық, әділдік, мейірімділік, жауапкершілік және еңбекқорлық қасиеттерін дамытуға бағытталған жұмыстарды үздіксіз жүргізуі қажет. Ұлттық тәрбие мен заманауи педагогиканың өзара үйлесуі баланың жан-жақты дамуына мүмкіндік береді. Ұлттық құндылықтарды меңгерген бала өзінің тарихи тамырларын түсініп, ұлттық болмысын сақтай отырып жаһандық қоғамда өмір сүруге дайын болады. Осындай тұлға ғана елдің әлеуметтік, мәдени және рухани дамуына нақты үлес қоса алады. Адал азамат тәрбиелеу – бір күнде орындалатын міндет емес, ол ұзақ мерзімді әрі жүйелі жұмысты талап ететін күрделі педагогикалық үдеріс. Сондықтан ұлттық құндылықтарды бала тәрбиесінің өзегіне айналдыру бүгінгі қоғамның маңызды міндеттерінің бірі болып қала береді.

Қорытындылай келе, ұлттық құндылықтар арқылы адал азамат қалыптастыру мектепке дейінгі тәрбие жүйесінің негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Ұлттық тәрбие баланың бойында адамгершілік қасиеттерді, азаматтық жауапкершілікті және рухани тұрақтылықты қалыптастырудың сенімді негізін қалайды. Қазақ халқының салт-дәстүрлері, әдет-ғұрыптары, мәдени мұрасы, ана тілі мен ауыз әдебиеті балалардың тұлғалық дамуына ықпал ететін қуатты тәрбиелік ресурстар болып саналады. Бұл құндылықтарды мектепке дейінгі ұйымдардың күнделікті жұмысына жүйелі енгізу арқылы қоғамға пайдалы, елін сүйетін және адал еңбек ететін азамат тәрбиелеуге мүмкіндік туады. Ұлттық құндылықтар негізінде тәрбиеленген ұрпақ тарихи жадын сақтай отырып заман талабына бейімделе алады. Мұндай ұрпақ қоғамның рухани жаңғыруына және мемлекеттің тұрақты дамуына қызмет етеді. Сондықтан тәрбиеші

әрбір тәрбиелік іс-әрекетінде ұлттық құндылықтарды басшылыққа алып, олардың бала тұлғасының қалыптасуына ықпалын терең түсінуі қажет. Ұлттық тәрбие мен адал азамат ұғымдары өзара ажырамас байланыста қарастырылған жағдайда ғана тәрбиенің нәтижелілігі артады. Ел болашағының жарқын болуы бүгінгі бүлдіршіндердің қандай құндылықтармен тәрбиеленетініне тікелей байланысты. Осы тұрғыдан алғанда ұлттық құндылықтарды дәріптеу және оларды бала тәрбиесінің өзегіне айналдыру уақыт талабынан туындаған маңызды міндет болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Ахметова Ш. Мектептегі құндылыққа бағытталған білім беру жүйесі. – Алматы: Білім, 2021.
2. Қалиева Г. Адалдық пен әділдік – тұлға тәрбиесінің өзегі. – Астана: Педагогикалық зерттеу орталығы, 2022.

Дутбаева Мадина Джандильдиновна
Қазақ тілі мен әдебиеті пән мұғалімі
«Қарақол орта мектеп-бақшасы» КММ
Абай облысы Үржар ауданы Қарақол ауылы

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА СӨЗ ТАПТАРЫН ОҚЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУ

Аннотация: *мақалада қазақ тілі сабақтарында сөз таптарын оқытуда жасанды интеллект технологияларын қолданудың ғылыми-әдістемелік негіздері қарастырылады. Қазіргі цифрлық білім беру жағдайында оқушылардың грамматикалық білімдерін тереңдету, тілдік талдау дағдыларын қалыптастыру және функционалдық сауаттылығын дамыту мақсатында жасанды интеллект құралдарын пайдаланудың тиімді жолдары сипатталады. Сонымен қатар дербестендірілген оқыту, адаптивті тапсырмалар, интеллектуалды білім беру платформалары және цифрлық кері байланыс жүйелерінің сөз таптарын меңгертудегі мүмкіндіктері талданады. Жасанды интеллект негізіндегі оқыту технологияларының қазақ тілі пәнін оқыту сапасын арттырудағы рөлі айқындалады.*

Кілт сөздер: *жасанды интеллект, сөз таптары, қазақ тілі, цифрлық білім беру, инновациялық технологиялар, адаптивті оқыту, функционалдық сауаттылық, тілдік құзыреттілік, дербестендірілген оқыту, білім беру технологиялары.*

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесі цифрлық трансформация үдерісін бастан кешіруде. Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы педагогикалық қызметтің мазмұнына елеулі өзгерістер енгізіп, оқыту әдістерін жаңартуға мүмкіндік беруде. Әсіресе жасанды интеллект технологияларының білім беру саласына енуі оқыту үдерісін ұйымдастырудың жаңа үлгілерін қалыптастыруда. Бүгінгі таңда жасанды интеллект тек техникалық құрал ғана емес, білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеретін, оқу нәтижелерін талдайтын және тиімді оқыту траекторияларын ұсынатын интеллектуалды жүйе ретінде қарастырылуда. Осы тұрғыдан алғанда қазақ тілі пәнінде сөз таптарын оқытуда жасанды интеллект мүмкіндіктерін пайдалану өзекті мәселелердің біріне айналып отыр.

Қазақ тілінің грамматикалық жүйесіндегі негізгі ұғымдардың бірі – сөз таптары. Сөз таптарын меңгеру оқушылардың тілдік сауаттылығын қалыптастырып қана қоймай, олардың сөйлеу мәдениетін, жазу дағдыларын және мәтінмен жұмыс жасау қабілеттерін жетілдіреді. Дегенмен тәжірибе көрсеткендей, оқушылар сөз таптарының грамматикалық ерекшеліктерін теориялық тұрғыда меңгергенімен, оларды практикалық қолданыста ажыратуда

қиындықтарға тап болады. Осы мәселені шешуде жасанды интеллект технологиялары оқытудың тиімділігін арттыратын маңызды құрал ретінде танылуда.

Жасанды интеллект негізіндегі білім беру жүйелерінің басты ерекшелігі – әр оқушының білім деңгейіне бейімделе алу қабілеті. Дәстүрлі оқытуда барлық оқушыларға бірдей тапсырмалар ұсынылса, жасанды интеллект платформалары әр білім алушының жеке қажеттіліктеріне сәйкес оқу материалдарын ұсына алады. Мысалы, сөз таптары бойынша қате жіберетін оқушыға қосымша жаттығулар беріліп, оның әлсіз тұстары анықталады. Бұл оқытудың дараланuуына және оқу нәтижесінің жақсаруына ықпал етеді.

Қазақ тілі сабақтарында жасанды интеллект құралдарын қолданудың тиімді бағыттарының бірі – мәтіндік талдау жұмыстарын автоматтандыру. Қазіргі интеллектуалды бағдарламалар мәтіндегі сөздерді автоматты түрде талдап, олардың қай сөз табына жататынын анықтай алады. Мұндай тапсырмалар оқушылардың өзіндік тексеру жұмыстарын ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Оқушы өз жауабын жасанды интеллект ұсынған нәтижемен салыстырып, жіберген қателерін талдай алады. Бұл рефлексиялық дағдылардың қалыптасуына ықпал етеді.

Сөз таптарын оқыту барысында жасанды интеллект негізіндегі чат-боттардың мүмкіндіктері ерекше назар аудартады. Чат-боттар оқушыларға жедел кері байланыс беріп, күрделі грамматикалық ұғымдарды түсіндіре алады. Мысалы, оқушы белгілі бір сөздің қай сөз табына жататынын анықтауда қиналса, жүйе оның сұрағына жауап беріп қана қоймай, түсіндіру жұмыстарын жүргізеді. Мұндай өзара әрекет оқушылардың оқу мотивациясын арттырып, білімді терең меңгеруге мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта білім беру тәжірибесінде табиғи тілдерді өңдеу технологиялары кеңінен қолданылуда. Бұл технологиялар қазақ тіліндегі мәтіндерді талдауға, морфологиялық құрылымын анықтауға және грамматикалық ерекшеліктерін саралауға мүмкіндік береді. Сөз таптарын оқыту барысында табиғи тілдерді өңдеу жүйелері арқылы оқушылар әртүрлі мәтіндерді зерттеп, сөздердің грамматикалық қызметін нақты контексте талдай алады. Бұл теориялық білімнің практикалық дағдылармен ұштасуына жағдай жасайды.

Жасанды интеллект технологиялары оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға да ықпал етеді. Қазіргі білім беру жүйесінде грамматикалық білімді жаттап алу жеткіліксіз. Оқушы алған білімін өмірлік жағдаяттарда қолдана алуы тиіс. Осы мақсатта жасанды интеллект құралдары мәтін құрастыру, сөйлемдерді редакциялау және тілдік қателерді түзету сияқты тапсырмаларды ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Мұндай жұмыстар оқушылардың тілдік құзыреттілігін қалыптастырып, практикалық дағдыларын жетілдіреді.

Инновациялық білім беру тәжірибесінде геймификация элементтері жасанды интеллект жүйелерімен үйлестіріліп қолданылуда. Ойын түріндегі тапсырмалар оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Мысалы, сөз таптарын анықтауға арналған интерактивті квесттер, виртуалды жарыстар және деңгейлік тапсырмалар оқушылардың белсенділігін күшейтеді. Жасанды интеллект әр оқушының жетістіктерін бақылап, оның жеке прогресін бағалай алады. Бұл оқыту процесін қызықты әрі нәтижелі етеді.

Сөз таптарын оқыту барысында деректерге негізделген бағалау жүйелерін қолдану да маңызды. Жасанды интеллект платформалары оқушылардың оқу әрекеттерін талдап, олардың жетістіктері мен қиындықтарын анықтайды. Мұғалім осындай аналитикалық мәліметтер негізінде оқыту стратегияларын түзетіп, нақты педагогикалық шешімдер қабылдай алады. Бұл білім сапасын арттырудың тиімді тетіктерінің бірі болып табылады.

Қазіргі білім беру кеңістігінде оқушылардың сыни ойлау қабілеттерін дамытуға ерекше көңіл бөлінуде. Жасанды интеллект негізіндегі тапсырмалар оқушыларды салыстыруға, дәлелдеуге, талдауға және қорытынды жасауға үйретеді. Мысалы, мәтіндегі сөздердің грамматикалық қызметін әртүрлі контексте қарастыру арқылы оқушылар тілдік заңдылықтарды терең түсінеді. Бұл олардың аналитикалық ойлауын дамытады.

Жасанды интеллект технологияларын қолдану мұғалімнің рөлін де өзгертеді. Қазіргі педагог білім беруші ғана емес, оқыту процесін ұйымдастырушы, бағыттаушы және кеңесші қызметін атқарады. Мұғалім жасанды интеллект құралдарын тиімді пайдалана отырып,

оқушылардың жеке оқу траекторияларын қалыптастырады және олардың шығармашылық белсенділігін қолдайды. Бұл оқыту процесінің сапасын арттырып, білім алушылардың нәтижелерін жақсартады. Сонымен қатар жасанды интеллект технологиялары инклюзивті білім беруді дамытуға мүмкіндік береді. Әртүрлі білім беру қажеттіліктері бар оқушылар үшін арнайы бейімделген тапсырмалар ұсыну арқылы оқытудағы тең мүмкіндіктер қамтамасыз етіледі. Бұл білім беру үдерісінің қолжетімділігі мен тиімділігін арттырады.

Қазақ тілі сабақтарында сөз таптарын оқытуда жасанды интеллект құралдарын қолдану оқушылардың цифрлық сауаттылығын қалыптастыруға да ықпал етеді. Олар заманауи технологиялармен жұмыс жасауды үйреніп, ақпараттық ортада тиімді әрекет ету дағдыларын меңгереді. Бұл қазіргі қоғам жағдайында маңызды құзыреттердің бірі болып саналады.

Қазіргі білім беру жүйесінде жасанды интеллект технологиялары тек ақпаратты ұсыну құралы ретінде ғана емес, оқушылардың когнитивтік белсенділігін басқаруға мүмкіндік беретін интеллектуалды орта ретінде қарастырылуда. Әсіресе қазақ тілі сабақтарында сөз таптарын оқыту барысында жасанды интеллект оқушылардың ойлау әрекеттерін талдауға, олардың қателесу себептерін анықтауға және жеке оқу қажеттіліктеріне сәйкес ұсыныстар беруге мүмкіндік береді. Мұндай тәсіл білім алушылардың грамматикалық білімді терең меңгеруіне жағдай жасап, оқыту процесінің тиімділігін арттырады.

Соңғы жылдары әлемдік білім беру тәжірибесінде Learning Analytics технологиялары кеңінен енгізілуде. Бұл технология оқушылардың оқу әрекеттері туралы үлкен көлемдегі деректерді жинақтап, талдау жасауға негізделген. Сөз таптарын оқыту барысында мұғалім оқушылардың қай грамматикалық категорияларда жиі қателесетінін, қандай тапсырмаларды орындауда қиындықтарға тап болатынын және қай тақырыптарды жақсы меңгергенін нақты анықтай алады. Осындай аналитикалық мәліметтер негізінде оқыту мазмұнын жетілдіру және дербестендірілген қолдау көрсету мүмкіндігі артады.

Жасанды интеллект негізінде жұмыс істейтін семантикалық талдау жүйелері де қазақ тілін оқытуда жаңа мүмкіндіктер ашуда. Семантикалық талдау сөздің тек грамматикалық сипатын ғана емес, оның мәтін ішіндегі мағыналық қызметін де анықтауға мүмкіндік береді. Бұл оқушыларға сөз таптарын механикалық жаттаудан гөрі олардың тілдік қызметін терең түсінуге жағдай жасайды. Мысалы, бір сөздің әртүрлі контексте әртүрлі мағыналық реңкке ие болуын талдау арқылы оқушылар тілдің икемділігі мен байлығын тереңірек түсіне бастайды.

Қазақ тілі сабақтарында жасанды интеллект көмегімен жүзеге асырылатын интеллектуалды мәтін құрастыру технологияларының мүмкіндіктері де ерекше назар аудартады. Мұндай жүйелер оқушыларға белгілі бір сөз таптарын пайдалана отырып мәтін құрастыруға, сөйлем құрылымдарын жетілдіруге және грамматикалық қателерді түзетуге көмектеседі. Бұл тәсіл оқушылардың теориялық білімдерін практикалық әрекетпен ұштастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар мәтін жазу барысында оқушының шығармашылық қабілеттері де дамиды.

Қазіргі таңда әлемдік білім беру жүйесінде «адаптивті контент» ұғымы кеңінен қолданылуда. Адаптивті контент дегеніміз – оқушының білім деңгейіне қарай автоматты түрде өзгеретін оқу материалы. Сөз таптарын оқыту барысында жасанды интеллект әр оқушының дайындық деңгейін анықтап, сәйкес тапсырмалар ұсына алады. Мысалы, жоғары деңгейдегі оқушыларға күрделі синтаксистік құрылымдармен жұмыс ұсынылса, бастапқы деңгейдегі білім алушыларға сөздерді топтастыру және қарапайым талдау тапсырмалары беріледі. Мұндай сараланған оқыту білім сапасының артуына ықпал етеді.

Заманауи зерттеулер жасанды интеллекттің метатанымдық дағдыларды дамытудағы мүмкіндіктеріне ерекше назар аударуда. Метатаным – адамның өз ойлау әрекетін бақылауы және бағалауы. Жасанды интеллект арқылы орындалған тапсырмалардан кейін оқушылар өз әрекеттеріне талдау жасап, қателерінің себептерін анықтап, келесі қадамдарын жоспарлауға үйренеді. Бұл өздігінен білім алу мәдениетінің қалыптасуына негіз болады.

Сөз таптарын оқытуда виртуалды ассистенттердің қолданылуы да маңызды жаңалықтардың бірі болып табылады. Виртуалды ассистенттер тәулік бойы қолжетімді болып, оқушылардың сұрақтарына жауап береді, қосымша түсіндірмелер ұсынады және

грамматикалық жаттығуларды орындауға көмектеседі. Мұндай қолдау оқушылардың сабақтан тыс уақытта да білімдерін жетілдіруіне мүмкіндік береді.

Қазақ тілін оқытуда генеративті жасанды интеллект технологияларының әлеуеті де жоғары. Генеративті модельдер белгілі бір тақырып бойынша мысалдар құрастырып, сөз таптарына байланысты түрлі деңгейдегі тапсырмалар әзірлей алады. Мұғалімдер бұл мүмкіндікті оқу материалдарын дайындауда, сараланған тапсырмалар құрастыруда және шығармашылық жұмыстарды ұйымдастыруда тиімді пайдалана алады. Нәтижесінде оқыту мазмұнының әртүрлілігі артып, білім алушылардың қызығушылығы күшейеді.

Осылайша, жасанды интеллект технологиялары арқылы сөз таптарын оқыту қазақ тілі пәнін оқытудың сапасын арттырудың тиімді жолдарының бірі болып табылады. Интеллектуалды жүйелер оқытуды дараландырып, оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, функционалдық сауаттылығын дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар олар мұғалімнің кәсіби қызметін жетілдіріп, білім беру процесінің тиімділігін арттырады. Сондықтан жасанды интеллект технологияларын қазақ тілі сабақтарына ғылыми негізде енгізу қазіргі білім беруді жаңғыртудың маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Роберт И.В. Цифровая трансформация образования: теория и практика. – Москва: ФЛИНТА, 2024. – 312 с.
2. Полат Е.С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва: Академия, 2021. – 368 с.
3. Хуторской А.В. Дидактика цифровой школы. – Санкт-Петербург: Питер, 2023. – 384 с.
4. Босова Л.Л. Цифровые образовательные технологии в современной школе. – Москва: БИНОМ, 2022. – 256 с.
5. Асмолов А.Г. Образование личности в эпоху цифровой трансформации. – Москва: Просвещение, 2024. – 348 с.
6. Загвязинский В.И. Теория обучения и воспитания. – Москва: Юрайт, 2022. – 314 с.
7. Сысоев П.В. Искусственный интеллект в языковом образовании. – Москва: ИНФРА-М, 2024. – 276 с.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНСТРУМЕНТОВ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА ПРИ ОБУЧЕНИИ ЧАСТЯМ РЕЧИ НА УРОКАХ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. *В статье рассматриваются научно-методические основы использования технологий искусственного интеллекта при обучении частям речи на уроках казахского языка. В условиях современного цифрового образования описываются эффективные способы применения инструментов искусственного интеллекта с целью углубления грамматических знаний учащихся, формирования навыков языкового анализа и развития функциональной грамотности. Кроме того, анализируются возможности персонализированного обучения, адаптивных заданий, интеллектуальных образовательных платформ и систем цифровой обратной связи в процессе усвоения частей речи. Определяется роль образовательных технологий на основе искусственного интеллекта в повышении качества преподавания казахского языка.*

Ключевые слова: *искусственный интеллект, части речи, казахский язык, цифровое образование, инновационные технологии, адаптивное обучение, функциональная грамотность, языковая компетентность, персонализированное обучение, образовательные технологии.*

Айдарханова Багила Жукановна
Учитель-предметник специальных дисциплин
Высшего инновационного многопрофильного колледжа
г. Павлодар

РАЗВИТИЕ ХУДОЖЕСТВЕННО-ТВОРЧЕСКИХ НАВЫКОВ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ РАБОТЫ С ПЛАСТИЧЕСКИМИ МАТЕРИАЛАМИ И БУМАГОЙ

Введение

Современный этап развития системы начального образования в Республике Казахстан характеризуется высокими требованиями к формированию функциональной грамотности, креативного мышления и практических навыков учащихся. В контексте Государственного общеобязательного стандарта начального образования (ГОСО РК) и Типовых учебных программ ключевое место в гармоничном развитии личности занимает предметная область «Художественный труд».

Переход ребенка от игровой деятельности к учебной не должен означать отказ от наглядно-действенного и наглядно-образного восприятия мира. Работа с пластическими материалами (пластилин, глина, самозастывающие массы) и бумагой (аппликация, конструирование, коллаж) обладает мощным дидактическим потенциалом. Она интегрирует мыслительные операции, мелкую моторику, пространственное воображение и эмоционально-ценностное отношение к действительности.

Однако на практике педагоги часто сталкиваются с проблемой: занятия сводятся к репродуктивному копированию образца учителя, что тормозит развитие творческой самостоятельности. Настоящая статья посвящена методическим путям преодоления этого барьера и системному формированию художественно-творческих навыков у учащихся 1–4 классов.

1. Теоретико-методологические основы формирования навыков

Под **художественно-творческими навыками** в начальной школе понимается освоенный синергетический комплекс, включающий:

1. **Сенсорно-моторную культуру:** точность микродвижений рук, глазомер, чувство формы, объёма, фактуры и пространства.
2. **Технико-технологическую грамотность:** осознанный выбор и свободное владение инструментами (ножницы, стеки, фальцлинейка) и приемами обработки материалов.
3. **Композиционно-образное мышление:** умение выстраивать гармоничную композицию, подбирать цветовые сочетания, передавать пропорции и динамику.
4. **Творческую инициативность:** способность трансформировать полученный опыт, генерировать новые замыслы и находить вариативные способы их реализации.

Психологический механизм развития данных навыков опирается на учение Л. С. Выготского о зоне ближайшего развития: от действия с помощью и показу педагога — к самостоятельному планированию и реализации авторского замысла.

2. Возрастная динамика и преемственность обучения (1–4 классы)

Формирование навыков лепки и аппликации должно строиться по принципу спиралевидного усложнения задач.

1 класс: Адаптационно-базовый этап

• **Главная задача:** адаптация руки к работе с новыми материалами, снятие страха перед ошибкой, формирование базовых гигиенических и технологических правил.

• **Лепка:** освоение фундаментальных формообразующих движений (скатывание шара, раскатывание столбика, сплющивание в диск, прищипывание, оттягивание). Активное применение техники *пластилинографии* (рисование пластилином на плоской основе), стимулирующей развитие силы и координации пальцев.

• **Аппликация:** освоение прямолинейного и криволинейного резания, обрывной техники. Формирование понятия о композиционном центре, симметрии и ритме. Создание простых орнаментов из геометрических фигур и элементов казахского узора (например, *«қошқар мүйіз»* в упрощенной форме).

2–3 классы: Конструктивно-технологический этап

• **Главная задача:** усложнение технических приемов, анализ формы сложных предметов, развитие сюжетно-композиционного мышления.

• **Лепка:** переход от индивидуальных фигур к объемным многофигурным композициям. Использование каркасов (проволока, фольга, зубочистки) для передачи устойчивости и динамики движения. Работа с глиной и легкими полимерными массами.

• **Аппликация:** овладение многослойной, силуэтной, накладной и мозаичной аппликацией. Введение элементов квиллинга (бумагокручения), оригами, работы с гофрированной бумагой и текстилем. Школьники учатся сочетать контрастные и нюансные цветовые гаммы.

4 класс: Проектно-исследовательский этап

• **Главная задача:** развитие полной самостоятельности, критического мышления, умения работать в команде и защищать свой продукт.

• **Комплексная работа:** объединение объемной пластики и плоскостной аппликации при создании макетов, диорам, декораций к школьным постановкам и иллюстраций к произведениям художественной литературы.

• **Самостоятельность:** ученики работают по собственным эскизам, самостоятельно составляют технологические карты и подбирают комбинации материалов.

3. Эффективные методические подходы и технологии

Для превращения урока «Художественного труда» в площадку развития творческих способностей методическая служба рекомендует сочетать следующие технологии:

А. Метод проектной деятельности

Вместо изолированного выполнения поделки («Сегодня лепим яблоко») ученикам предлагается сквозная проектная задача.

• *Пример проекта:* «Создание интерактивного макета этноаула». Одна группа учащихся занимается созданием объёмных юрт (каркас, бумажное конструирование, аппликационное орнаментирование), вторая — лепкой персонажей и предметов быта из глины/пластилина, третья — оформлением ландшафта.

Б. Интеграция этнокультурного компонента

Использование богатства традиционного казахского декоративно-прикладного искусства служат мощным стимулом для развития эстетического вкуса.

• Применение национальных орнаментов (*«түйе табан», «сыңар мүйіз», «құс қанаты»*) в техниках аппликации учит детей чувствовать симметрию, ритм и законы композиции.

• Ознакомление с традиционными ремеслами (валяние шерсти, гончарное дело, тиснение по коже) вдохновляет детей на импровизацию в лепке и работе с фактурными материалами.

В. Межпредметные связи

• **С предметной областью «Язык и литература» (Ана тілі / Литературное чтение):** визуализация сказок, эпосов и легенд, создание иллюстраций в технике рельефной лепке или коллажа.

• **С предметом «Познание мира»:** моделирование природно-климатических зон Казахстана, анатомического строения растений и животных, рельефа местности.

• **С математикой:** практическое освоение понятий «симметрия», «пропорция», «масштаб», «плоские и объемные геометрические фигуры».

4. Критериальное оценивание и рефлексивный блок

В соответствии с требованиями обновленного содержания образования Республики Казахстан, оценивание творческой деятельности должно быть объективным, прозрачным и поддерживающим.

Формативное оценивание по дескрипторам

Для каждого задания разрабатываются чёткие дескрипторы, понятные ученику.

Пример критериев и дескрипторов для урока аппликации (3 класс, тема «Национальный ковёр»):

Критерий оценивания	Дескрипторы (Обучающийся...)
Технологический	— Соблюдает правила техники безопасности при работе с ножницами и клеем.
	— Точно и аккуратно вырезает элементы орнамента по контуру.
Композиционный	— Соблюдает законы симметрии и ритма при чередовании узоров.
	— Грамотно располагает элементы на плоскости основы.
Творческий	— Использует гармоничное цветовое сочетание (контраст/нюанс).
	— Дополняет работу авторскими декоративными деталями.

Организация рефлексии

В конце урока обязателен этап самооценки и взаимооценки («Галерея работ», метод «Две звезды и одно желание»). Ученики учатся не просто смотреть, а анализировать: *«Что получилось особенно аккуратно?», «Какое техническое решение оказалось самым оригинальным?», «Что стоит улучшить в следующий раз?»*.

Заключение и рекомендации для педагогов

Формирование художественно-творческих навыков младших школьников в лепке и аппликации — это не эпизодическая отработка приемов, а целостная педагогическая система.

Ключевые рекомендации для учителя начальных классов:

1. **Откажитесь от жесткого шаблона:** дайте ребенку право на выбор цвета, размера, деталей и компоновки элементов.
2. **Обогащайте сенсорный опыт:** используйте на уроках материалы разных фактур (бархатная и гофрированная бумага, нити, природные материалы, глину различного помола).
3. **Создавайте ситуацию успеха:** поддерживайте любые проявления индивидуального стиля и педагогически грамотно направляйте исправление технических ошибок.

Системная и методически поверенная организация работы с пластическими материалами и бумагой позволяет не только выполнить требования ГОСО РК, но и заложить прочный фундамент креативности, критического мышления и трудолюбия, необходимых ребенку на протяжении всей жизни.

Жанабаева Акбота Алтынбаевна[1], - қазақ тілі мен әдебиет пәні мұғалімі
Бижанова Гульбагда Хасеновна[2], - қазақ тілі мен әдебиет пәні мұғалімі
[1,2]№8 жалпы білім беру орта мектебі
Қостанай облысы, Қостанай қаласы

"ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА ЕБК БАР ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫСТЫ ТИІМДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ"

Аннотация. *Мақалада қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылармен оқу-тәрбие жұмысын тиімді ұйымдастырудың педагогикалық, әдістемелік және психологиялық негіздері қарастырылады. Инклюзивті білім беру жағдайында білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру, тілдік дағдыларын дамыту, көркем мәтінді қабылдау мүмкіндіктерін кеңейту және оқу үдерісіне белсенді қатысуын қамтамасыз ету мәселелеріне басымдық беріледі. Пән мұғалімінің сараланған оқыту, жеке оқу тапсырмаларын әзірлеу, көрнекі құралдарды пайдалану, қалыптастырушы бағалау мен цифрлық технологияларды кіріктіру бағытындағы кәсіби қызметі талданады. Қазақ тілі сабақтарында тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларын оқушының мүмкіндіктеріне сәйкес қалыптастыру жолдары сипатталады. Әдебиет сабақтарында көркем шығарманың мазмұнын түсіну, кейіпкерлердің іс-әрекетін бағалау, эмоциялық қабылдау мен шығармашылық ойлауды дамытуға арналған әдістемелік тәсілдер ұсынылады. Мақалада инклюзивті білім беру мәдениетін қалыптастыруда педагогтің кәсіби құзыреттілігі, ата-анамен ынтымақтастық және білім беру ортасының қолжетімділігі маңызды шарттар ретінде қарастырылады. Ұсынылған тұжырымдар қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімдерінің күнделікті тәжірибесінде оқушылардың білім алу мүмкіндіктерін кеңейтуге және олардың әлеуетін толық ашуға бағытталған.*

Кілт сөздер: *инклюзивті білім беру, ерекше білім беру қажеттіліктері, қазақ тілі, қазақ әдебиеті, саралап оқыту, жеке оқу траекториясы, тілдік дағдылар, қолжетімді білім беру ортасы, қалыптастырушы бағалау, педагогикалық қолдау.*

Қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – әрбір баланың жеке ерекшелігіне, қабілетіне және білім алу қажеттілігіне қарамастан сапалы білім алуына жағдай жасау. Бұл міндет білім беру мазмұнын жаңартумен ғана шектелмей, оқыту үдерісін ұйымдастырудың әдіснамалық негіздерін қайта қарауды, педагогтің кәсіби ұстанымын жетілдіруді және мектептегі өзара қарым-қатынас мәдениетін дамытуды талап етеді. Осы тұрғыдан алғанда, инклюзивті білім беру қоғамдағы тең мүмкіндіктер қағидатын жүзеге асыратын маңызды педагогикалық бағыт ретінде танылады. Оның негізгі мақсаты – ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды жалпы білім беру ортасына формалды түрде енгізу емес, олардың оқу үдерісіне толыққанды қатысуына, өз қабілеттерін көрсетуіне және әлеуметтік ортаға бейімделуіне қажетті жағдайлар қалыптастыру. Қазақстан Республикасының білім беру

саласындағы нормативтік-құқықтық құжаттарында әрбір баланың білім алуға құқығын қамтамасыз ету, білім беру ұйымдарында қолжетімді орта қалыптастыру және оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру мәселелеріне ерекше мән беріледі. Аталған міндеттерді іске асыруда пән мұғалімінің рөлі айрықша, өйткені оқушының оқу жетістігі көбіне мұғалім таңдаған әдістердің тиімділігіне, тапсырмалардың қолжетімділігіне және педагогикалық қолдаудың жүйелілігіне байланысты болады. Қазақ тілі мен әдебиеті пәндері бұл үдерісте ерекше орын алады, себебі олар оқушының қарым-қатынас жасау қабілетін, ойлау мәдениетін, дүниетанымын және эмоциялық интеллектісін дамытуға ықпал етеді. Тіл арқылы бала қоршаған ортамен байланыс орнатса, әдеби шығарма арқылы адам мінезін, қоғамдық қатынастарды және рухани құндылықтарды таниды. Сондықтан аталған пәндерді оқытуда білім мазмұнын меңгертумен бірге әрбір оқушының өз ойын білдіруіне, мәтінді жеке қабылдауына және оқу әрекетіне сенімді қатысуына мүмкіндік беру маңызды. Инклюзивті тәжірибенің нәтижелілігі оқушының кемшілігіне немесе шектеуіне назар аударудан гөрі оның қолынан келетін әрекеттерді анықтап, білім алуына кедергі келтіретін факторларды азайтуға бағытталған педагогикалық көзқараспен айқындалады.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылардың барлығына бірдей сипаттама беріп, оларды бірыңғай әдістемелік тәсіл арқылы оқыту педагогикалық тұрғыдан негізсіз. Себебі оқушылардың танымдық мүмкіндіктері, ақпаратты қабылдау жылдамдығы, есте сақтау ерекшеліктері, сөйлеу дағдылары, эмоциялық тұрақтылығы және әлеуметтік қарым-қатынас жасау қабілеті әртүрлі болады. Кейбір балаларға мәтінді түсіну үшін қосымша уақыт қажет болса, басқаларына нұсқаулықты бірнеше рет қайталау, тапсырманы кезеңдерге бөлу немесе көрнекі тіректерді пайдалану тиімді болуы мүмкін. Есту қабілетінде ерекшелігі бар оқушылар үшін мұғалімнің сөйлеу қарқыны, анық артикуляциясы, жазбаша нұсқаулықтар және визуалды материалдар маңызды рөл атқарады. Көру қабілетінде ерекшелігі бар білім алушыларға мәтіннің қолжетімді форматы, ірі қаріп, экрандық оқуға бейімделген материалдар немесе аудиожазбалар ұсынылуы мүмкін. Сөйлеу және тілдік дамуында қиындықтары бар оқушыларға жауапты алдын ала ойластыруға уақыт беру, сөйлем үлгілерін ұсыну және ауызша жауаптың баламалы түрлерін қолдану пайдалы. Ал зейінін тұрақтандыруда немесе оқу әрекетін жоспарлауда қиналатын балалар үшін қысқа әрі нақты тапсырмалар, визуалды кестелер және әрекеттердің ретін көрсететін нұсқаулықтар тиімді нәтиже береді. Алайда мұндай қолдау түрлері диагнозға ғана сүйеніп таңдалмауы керек, өйткені бірдей ерекшелігі бар оқушылардың қажеттіліктері мен оқу мүмкіндіктері бір-бірінен өзгеше болуы ықтимал. Осы себепті мұғалім оқушының оқу барысындағы әрекетін бақылап, оның қандай жағдайда жақсы нәтиже көрсететінін анықтап, қолданылған әдістердің тиімділігін жүйелі түрде бағалауы қажет. Педагогикалық бақылау барысында оқушының тек қиындықтары емес, оның қызығушылықтары, күшті жақтары, өздігінен орындай алатын әрекеттері және қолдаудың қай түріне оң жауап беретіні де ескерілуі тиіс. Осындай кешенді көзқарас оқу үдерісін баланың нақты қажеттілігіне сәйкестендіріп, оның білім алу мүмкіндігін кеңейтуге негіз болады.

Қазақ тілі сабағында ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылармен жұмысты ұйымдастыру тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларын өзара байланыстыра отырып дамытуды талап етеді. Бұл дағдылардың әрқайсысы белгілі бір танымдық әрекеттер жиынтығына негізделетіндіктен, тапсырмалардың күрделілігі мен орындалу формасын оқушының мүмкіндіктеріне сәйкес бейімдеу қажет. Мысалы, тыңдалым барысында ұзақ мәтінді бірден ұсынудың орнына оны мағыналық бөліктерге бөліп, негізгі ойды түсінуге көмектесетін сұрақтар қоюға болады. Оқушы мәтінді тыңдағаннан кейін оның мазмұнын суреттер арқылы ретімен орналастыру, негізгі кейіпкерлерді анықтау немесе бірнеше жауап нұсқасының ішінен дұрыс тұжырымды таңдау арқылы түсінгенін көрсете алады. Мұндай тапсырмалар оқушыны міндетті түрде толық ауызша жауап беруге мәжбүрлемей, ақпаратты қабылдау деңгейін анықтауға мүмкіндік береді. Айтылым дағдысын дамыту кезінде дайын сөйлем үлгілері, тірек сөздер, суретті карточкалар және диалогтің бастапқы құрылымдары қолданылуы мүмкін. Мәселен, оқушыға «Менің ойымша...», «Мәтінде ... туралы айтылады», «Кейіпкердің әрекеті дұрыс, себебі...» тәрізді тілдік үлгілер ұсыну оның ойын жүйелі

жеткізуіне көмектеседі. Оқушының сөйлеу барысында қателесуін жағымсыз құбылыс ретінде қабылдамай, оны тілдік дағдыны қалыптастырудың табиғи кезеңі ретінде қарастырған жөн. Оқылым кезінде мәтін көлемін бейімдеу, маңызды сөздерді ерекшелеу, абзацтарды мағыналық бөліктерге ажырату және түсініксіз ұғымдарды алдын ала түсіндіру оқушының мәтінмен жұмыс істеуін жеңілдетеді. Жазылым тапсырмаларында сөйлемді толықтыру, сөздерді мағынасына қарай сәйкестендіру, дайын жоспар бойынша шағын мәтін құрастыру немесе сөйлемдердің ретін анықтау сияқты кезеңдік жұмыс түрлері пайдаланылуы мүмкін. Егер оқушы жазбаша жауап беруде едәуір қиындық көрсе, оның білімін ауызша жауап, компьютерде теру немесе қолжетімді технологияларды пайдалану арқылы көрсетуіне жағдай жасауға болады. Мұнда тапсырманың негізгі оқу мақсаты сақталуы керек, ал оның орындалу формасы оқушының жеке қажеттілігіне сәйкес өзгертілуі мүмкін. Осындай әдістемелік шешімдер қазақ тілін меңгеруді тек ережелерді жаттаумен шектемей, оқушының күнделікті қарым-қатынасқа қатысуына қажетті практикалық дағдыларды дамытуға бағыттайды.

Грамматикалық материалды меңгерту барысында да оқушының жеке оқу мүмкіндіктерін ескеру маңызды. Қазақ тілінің морфологиялық және синтаксистік жүйесін түсіндіруде абстрактілі ережелерді бірден беруден гөрі нақты мысалдардан бастап, біртіндеп күрделі тілдік құрылымдарға көшу тиімді. Мысалы, сөз таптарын оқыту кезінде жеке сөздер жазылған карточкаларды суреттермен сәйкестендіру, сөздерді мағынасына қарай топтастыру және оларды сөйлем ішінде қолдану тапсырмаларын бірізді ұйымдастыруға болады. Септік жалғауларын меңгерту барысында оқушыға сөздің бастапқы формасын, оған жалғанатын қосымшаны және сөйлемдегі қызметін қатар көрсететін кесте ұсынылуы мүмкін. Етістіктің шақтарын оқытуда бүгінгі, кешегі және ертеңгі әрекеттер бейнеленген суреттерді пайдалану грамматикалық мағынаны өмірлік тәжірибемен байланыстыруға көмектеседі. Тапсырмаларды саралау кезінде мұғалім бір оқу мақсатына жетудің бірнеше жолын қарастыра алады: бір оқушы дайын үлгіні толықтырса, екінші оқушы сол үлгі негізінде сөйлем құрайды, ал үшінші оқушы өз бетінше шағын мәтін жазады. Бұл тәсіл оқушылардың оқу қарқыны мен тілдік даярлығы әртүрлі болған жағдайда ортақ сабақ мақсатын сақтауға мүмкіндік береді. Сараланған тапсырмалар білім мазмұнын негізсіз жеңілдету немесе оқушыға тек қарапайым жұмыстарды ұсыну дегенді білдірмейді, керісінше, білім алушының қазіргі мүмкіндігіне сүйене отырып, оның келесі даму қадамын айқындауды көздейді. Мұғалім тапсырмалардың күрделілігін біртіндеп арттырып, оқушының дербестігін дамытуға бағытталған қолдау түрлерін уақыт өте келе азайта алады. Бұл үдерісте жетістікке жету өлшемдері алдын ала түсіндіріліп, оқушының өз нәтижесін түсінуіне жағдай жасалғаны дұрыс. Тілдік материалды күнделікті өмірмен байланыстыру, оқушының қызығушылығына сәйкес мысалдар таңдау және оның жеке тәжірибесін сабаққа кіріктіру де оқу уәжін арттыруға ықпал етеді. Нәтижесінде қазақ тілі сабағы оқушының тілдік білімін қалыптастырумен қатар, өз ойын жеткізуге, шешім қабылдауға және әлеуметтік ортада еркінірек әрекет етуге мүмкіндік беретін білім кеңістігіне айналады.

Қазақ әдебиеті сабақтарында ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды қолдау көркем мәтінді қабылдау, оқиғалар арасындағы байланысты түсіну, кейіпкерлердің әрекетін бағалау және шығарманың идеялық мазмұнын анықтау ерекшеліктерін ескеруді қажет етеді. Әдеби шығарма көбіне астарлы мағынаға, бейнелі сөздерге, тарихи-мәдени контекске және кейіпкердің ішкі сезімдерін сипаттайтын күрделі тілдік құрылымдарға негізделеді. Сондықтан мәтінді оқушыға бірден толық көлемде ұсыну кейбір балалардың негізгі мазмұнды түсінуіне кедергі келтіруі мүмкін. Мұндай жағдайда шығарманы мағыналық бөліктерге бөліп оқу, әр бөлімнен кейін түсінгенін тексеретін сұрақтар қою және оқиға желісін визуалды түрде көрсету тиімді. Мысалы, ертегіні немесе әңгіме мәтінін талдау кезінде оқушыға «кейіпкер – әрекет – себеп – нәтиже» құрылымындағы кесте беріліп, оқиғаның негізгі кезеңдерін ретімен белгілеу ұсынылады. Көркем шығарманың мазмұнын суреттер арқылы реттеу, кейіпкерлерді сипаттайтын сөздерді топтастыру және оқиғаға сәйкес тақырып таңдау мәтінді түсіну үдерісін қолжетімді етеді. Өлеңдерді оқытуда ырғақ, дыбыстық ерекшелік, қайталау және бейнелі тіркестерге назар аудару маңызды болғанымен, әр оқушыдан өлеңді бірдей қарқынмен жаттап,

мінсіз мәнерлеп оқуды талап ету дұрыс емес. Оның орнына өлеңнің мазмұнын өз сөзімен түсіндіру, негізгі көңіл күйін анықтау, иллюстрация таңдау немесе аудиожазба негізінде талдау сияқты баламалы әрекеттер ұсынылуы мүмкін. Кейіпкердің мінезін талдау кезінде оқушыдан бірден күрделі әдеби тұжырым жасауды күтпей, оның іс-әрекетін анықтаудан бастап, әрекеттің себебі мен ықтимал салдарын түсіндіруге біртіндеп көшу қажет. Мұғалім «Кейіпкер не істеді?», «Ол неге бұлай әрекет етті?», «Оның орнында сен не істер едің?» деген сұрақтар арқылы оқушыны қарапайым мазмұндаудан дербес пайымдауға жетелей алады. Әдеби талқылау барысында әртүрлі жауаптарға құрметпен қарау, оқушының ойын аяқтауына мүмкіндік беру және пікірін дәлелдеуге қажетті тілдік тіректер ұсыну оның сабаққа қатысу сенімділігін арттырады. Осылайша көркем әдебиет ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылар үшін тек оқу бағдарламасын меңгерудің құралы емес, өз сезімдерін түсінуге, басқа адамның көзқарасын қабылдауға және әлеуметтік қарым-қатынастың күрделі қырларын тануға көмектесетін тәрбиелік ортаға айналады.

Инклюзивті сабақтың нәтижелілігі мұғалімнің тапсырмаларды бейімдеуімен ғана өлшенбейді, ол сабақ құрылымының, оқу ортасының және оқушылар арасындағы өзара әрекеттестіктің қалай ұйымдастырылғанына да байланысты. Сабақтың басында оқу мақсатын қарапайым әрі түсінікті тілмен таныстыру, орындалатын әрекеттердің ретін көрсету және күтілетін нәтижені нақтылау оқушының тапсырмаға бағытталуына көмектеседі. Егер сабақ бірнеше кезеңнен тұрса, әр кезеңнің уақытын және орындалатын жұмыс түрін көрсететін визуалды жоспар қолдануға болады. Мұндай жоспар оқушыға келесі әрекетті алдын ала түсінуге мүмкіндік беріп, белгісіздікке байланысты туындайтын мазасыздықты азайтуға ықпал етуі мүмкін. Сабақ барысында мұғалім ақпаратты бір ғана арна арқылы ұсынумен шектелмей, ауызша түсіндіруді жазбаша нұсқаулықпен, суретпен, сызбамен немесе дыбыстық материалмен толықтырғаны жөн. Ақпаратты бірнеше тәсілмен ұсыну оқушылардың оны қабылдауына қолайлы жағдай жасайды, бірақ қолданылатын материалдардың шамадан тыс көп болуы назарды негізгі мақсаттан алаңдатпауы керек. Топтық жұмыс кезінде әрбір білім алушының нақты міндеті болғаны маңызды, өйткені рөлдер бөлінбеген жағдайда кейбір оқушылар тапсырманы орындауға қатыспай қалуы мүмкін. Мысалы, бір оқушы мәтіннен негізгі ақпаратты табуға, екіншісі оны кестеге түсіруге, үшіншісі топтың қорытындысын ұсынуға қатыса алады. Рөлдерді оқушылардың қабілеті мен қызығушылығына қарай өзгертіп отыру олардың бір ғана әрекетпен шектеліп қалмауына мүмкіндік береді. Жұптық жұмыста өзара көмек көрсету мәдениетін қалыптастыру үшін оқушыларға серіктесінің жауабын тыңдау, нақтылау сұрағын қою және пікірін құрметпен толықтыру үлгілерін көрсету қажет. Мұғалім ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыны үнемі жеке жұмысқа бөліп қоймай, оның сыныптастарымен бірлескен әрекетке қатысуын қамтамасыз етуі тиіс. Сонымен бірге оқушыға қажетті қолдау оның дербестігін шектемей, тапсырманы мүмкіндігінше өз бетінше орындауына жағдай жасауы керек. Осы талаптар сақталған жағдайда сыныптағы инклюзивті орта оқушының оқу жетістігіне ғана емес, оның өзін ұжымның толыққанды мүшесі ретінде сезінуіне де ықпал етеді.

Қазіргі білім беру тәжірибесінде цифрлық технологиялар мен арнайы қолжетімді құралдарды орынды пайдалану ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылардың оқу мүмкіндіктерін кеңейтеді. Электрондық мәтіндер, дыбыстық кітаптар, мәтінді дыбыстау бағдарламалары, субтитрлер, үлкейтілген қаріптер және интерактивті тапсырмалар оқу материалына қол жеткізудің баламалы жолдарын ұсынады. Қазақ тілі сабақтарында аудиомәтіндерді тыңдау, сөздердің дұрыс айтылуын қайталау, интерактивті сөздікпен жұмыс істеу және сөйлемдерді құрастыруға арналған электрондық жаттығулар қолданылуы мүмкін. Әдебиет сабағында шығарманың аудионұсқасын пайдалану оқушыға мәтінді тыңдау арқылы қабылдауға мүмкіндік береді, ал мәтін мен дыбысты қатар ұсыну ақпаратты түсінуді жеңілдетуі ықтимал. Көрнекі мазмұнды қажет ететін тапсырмаларда суреттер мен қысқа бейнематериалдар оқиға желісін түсіндіруге көмектеседі. Дегенмен цифрлық құралды қолдану сабақтың өздігінен тиімді болуына кепілдік бермейді, өйткені оның нәтижесі оқу мақсатына сәйкестігіне және нақты оқушының қажеттілігін қаншалықты ескеретініне

байланысты. Мұғалім электрондық ресурсты таңдағанда қазақ тіліндегі мазмұнның сапасын, мәтіннің түсініктілігін, техникалық қолжетімділігін және оқушының оны өз бетінше пайдалану мүмкіндігін назарға алуы қажет. Егер оқушы экрандағы ақпаратты қабылдауда қиналса, интерфейсті жеңілдету, материал көлемін азайту немесе басқа формат ұсыну тиімді болуы мүмкін. Цифрлық технологиялар мұғалімнің тікелей қолдауын алмастырмайды, керісінше, педагогикалық қарым-қатынасты толықтырып, оқушыға қажетті ақпаратты қолайлы тәсілмен қабылдауға жағдай жасайды. Оларды пайдалану барысында оқушылардың жеке деректерін қорғау, қауіпсіз цифрлық орта қалыптастыру және технологияға қол жеткізу мүмкіндіктеріндегі айырмашылықтарды ескеру де маңызды. Сондықтан цифрлық ресурстарды дәстүрлі әдістермен үйлестіре отырып қолдану инклюзивті білім берудің тиімді құралдарының бірі ретінде қарастырылуы тиіс.

Оқу жетістіктерін бағалау ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылармен жұмысты ұйымдастырудағы маңызды бағыттардың бірі болып саналады. Бағалау оқушының білімін тіркеумен ғана шектелмей, оның қандай дағдыларды меңгергенін, қандай қиындықтарға кездесетінін және келесі кезеңде қандай қолдау қажет екенін анықтауға мүмкіндік беруі керек. Осы мақсатта қалыптастырушы бағалау әдістерін жүйелі қолдану маңызды, өйткені олар оқу үдерісіндегі өзгерістерді дер кезінде байқауға және тапсырмаларды оқушының қажеттілігіне қарай бейімдеуге жағдай жасайды. Қазақ тілі сабағында мұғалім оқушының мәтіннен негізгі ақпаратты табуын, сөздерді дұрыс қолдануын, сөйлем құрастыруын және ойын жеткізуін жеке өлшемдер арқылы бақылай алады. Әдебиет сабағында шығарманың мазмұнын түсіну, кейіпкерлерді ажырату, оқиғалардың ретін анықтау және өз пікірін білдіру секілді көрсеткіштер бағалаудың мазмұнын нақтылауға көмектеседі. Бағалау критерийлері алдын ала түсіндіріліп, оқушыға тапсырманың қай бөлігі маңызды екені белгілі болғаны жөн. Қажет болған жағдайда тапсырманы орындауға қосымша уақыт беру, нұсқаулықты қайта түсіндіру немесе жауапты ауызша ұсынуға мүмкіндік жасау қарастырылуы мүмкін. Мұндай бейімдеулер бағалаудың негізгі мақсатын өзгертпей, оқушының білімін көрсетуіне кедергі келтіретін қосымша қиындықтарды азайтуға бағытталады. Мұғалім әр оқушының нәтижесін тек сыныптастарының жетістігімен салыстырмай, оның бастапқы деңгейімен және жеке даму динамикасымен де салыстыруы қажет. Мәселен, бұрын мәтіннің негізгі ойын анықтай алмаған оқушының кейін негізгі кейіпкерді дұрыс атауы немесе мәтінді тірек сөздер арқылы мазмұндауы да маңызды ілгерілеу болып саналады. Кері байланыс кезінде баланың қателігін ғана көрсетпей, дұрыс орындаған әрекетін атап, келесі қадамды түсінікті түрде ұсыну оның оқу уәжін сақтауға көмектеседі. Осылайша бағалау оқушыны жіктейтін немесе оның мүмкіндігін шектейтін тетікке емес, оқуын қолдайтын және педагогке әдістемелік шешім қабылдауға көмектесетін құралға айналуы тиіс.

Инклюзивті білім беру жағдайында пән мұғалімінің кәсіби қызметі басқа мамандармен және оқушының отбасымен ынтымақтастық орнатуды да қамтиды. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушының оқу әрекеті туралы толық түсінік қалыптастыру үшін мұғалім, арнайы педагог, педагог-психолог, логопед және ата-ана арасындағы ақпарат алмасу жүйелі түрде ұйымдастырылғаны жөн. Әр маманның қызметі өзара толықтырылып, оқушыға қойылатын талаптар мен көрсетілетін қолдау мүмкіндігінше бірізді болғанда педагогикалық жұмыстың тиімділігі артады. Мысалы, оқушының мәтінді түсінуінде қиындықтар байқалса, пән мұғалімі оның оқу барысындағы әрекетін сипаттап, арнайы педагогпен бірге тапсырмаларды бейімдеу жолдарын талқылай алады. Егер оқушы ауызша жауап беруден жиі бас тартса, педагог-психологпен бірлесіп оның қарым-қатынас жасауына кедергі келтіретін жағдайларды анықтау пайдалы болуы мүмкін. Ата-анамен жұмыс жүргізгенде баланың кемшіліктеріне ғана назар аудармай, үй жағдайында қандай әрекеттерді жақсы орындайтынын, нені ұнататынын және қандай қолдау түрлері тиімді екенін талқылау қажет. Мұндай мәліметтер оқушының жеке ерекшеліктерін тереңірек түсінуге көмектескенімен, ата-ананың пікірі педагогикалық бақылаудың және тиісті мамандардың кәсіби бағалауының орнын алмастырмайды. Ынтымақтастықтың маңызды шарты – баланың жеке деректерін құпия сақтау, оның қадір-қасиетін құрметтеу және қажетсіз таңбалаудан аулақ болу. Мұғалім

оқушының ерекшеліктерін бүкіл сыныпқа жариялауға немесе оны өзгелерден бөлек көрсетуге міндетті емес, керісінше, сыныпта әртүрлілікті қалыпты құбылыс ретінде қабылдайтын мәдениет қалыптастыруы керек. Сыныптастарға бір-біріне көмектесу, өзгенің ойын тыңдау, өзгеше жауапқа құрметпен қарау және бірлескен нәтижеге жауапкершілікпен қатысу дағдыларын үйрету әлеуметтік өзара әрекеттестіктің сапасын арттырады. Педагогтің кәсіби дамуы да осы үдерістің ажырамас бөлігі болып табылады, өйткені инклюзивті оқытуға қатысты әдістер, технологиялар және нормативтік талаптар үнемі жетілдіріліп отырады. Сондықтан мұғалімнің біліктілігін арттыру курстарына қатысуы, тәжірибелі әріптестерімен пікір алмасуы, әдістемелік әдебиеттерді зерделеуі және өз сабағына талдау жасауы білім беру сапасын арттыруға негіз болады.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында инклюзивті тәсілдерді тиімді жүзеге асыру үшін педагогикалық жұмысты алдын ала жоспарлап, оқу мақсаттары мен қолдау түрлерінің арасындағы байланысты анықтау қажет. Сабақ жоспарын әзірлеу кезінде мұғалім ең алдымен барлық оқушылар меңгеруі тиіс негізгі білім мен дағдыларды белгілеп, содан кейін осы нәтижелерге жетудің бірнеше жолын қарастыруы мүмкін. Мысалы, мәтінді түсіну мақсаты қойылған сабақта бір оқушы мәтінді өз бетінше оқып талдаса, екінші оқушы оны аудионұсқадан тыңдай алады, ал үшінші оқушы мәтінді мұғалімнің көмегімен мағыналық бөліктерге бөліп қарастырады. Бұл жағдайда оқушылардың әрекет формалары әртүрлі болғанымен, олардың барлығы ортақ оқу мақсатына бағытталады. Мұғалім қолдау түрлерін алдын ала жоспарлаған кезде сыныптағы уақытты тиімді пайдаланып, әр оқушыға қажет көмекті жүйелі түрде ұсына алады. Сонымен бірге сабақтан кейін қандай тапсырмалар тиімді болғанын, қай тұста оқушылар қиындық көргенін және қандай өзгерістер енгізу керектігін талдау маңызды. Осындай рефлексия мұғалімге өзінің әдістемелік шешімдерін жетілдіруге және инклюзивті тәжірибені кездейсоқ әрекеттер жиынтығынан жүйелі педагогикалық үдеріске айналдыруға көмектеседі. Тәжірибеде мұғалімдердің жиі кездесетін қиындықтарының бірі – сыныптағы оқушылар санының көптігі, оқу уақытының шектеулілігі және жеке тапсырмалар әзірлеуге қажетті ресурстардың жеткіліксіздігі. Бұл мәселелерді шешу үшін мектеп ішінде дайын әдістемелік материалдар қорын қалыптастыру, мұғалімдердің тәжірибе алмасуына жағдай жасау және арнайы мамандармен бірлескен жоспарлау жұмыстарын ұйымдастыру маңызды. Тапсырмаларды бейімдеу әр сабаққа мүлде жаңа материал әзірлеуді міндеттемейді, себебі бір тапсырманың мәтінін, көлемін, орындау формасын немесе қолдау деңгейін өзгерту арқылы бірнеше оқушының қажеттілігін ескеруге болады. Қолжетімді оқу материалдарын жүйелі жинақтау мұғалімнің уақытын үнемдеп, оқу үдерісінің сабақтастығын сақтауға мүмкіндік береді. Нәтижесінде инклюзивті сабақ жеке мұғалімнің ғана жауапкершілігіне тәуелді болмай, білім беру ұйымының ортақ кәсіби мәдениеті мен педагогикалық ынтымақтастығының көрінісіне айналады.

Қорытындылай келе, қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылармен жұмысты тиімді ұйымдастыру білім мазмұнын, оқыту әдістерін, бағалау тәсілдерін және педагогикалық қарым-қатынасты өзара байланыстыра қарастыруды талап етеді. Инклюзивті білім берудің сапасы оқушыны жалпы сыныпқа орналастырумен ғана өлшенбейді, ол баланың сабаққа қатысу деңгейінен, білімді меңгеру мүмкіндігінен, өз ойын білдіру еркіндігінен және жеке дамуындағы оң өзгерістерден көрінеді. Қазақ тілі пәнінде тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларын кезең-кезеңімен дамыту, ал әдебиет сабақтарында көркем мәтінді қолжетімді тәсілдермен талдау оқушының тілдік және танымдық мүмкіндіктерін кеңейтуге жағдай жасайды. Сараланған тапсырмалар, визуалды тіректер, цифрлық ресурстар, баламалы жауап формалары және қалыптастырушы бағалау оқытуды оқушының нақты қажеттілігіне сәйкестендіруге мүмкіндік береді. Бұл әдістерді қолдануда білім беру мақсатын сақтап, оқушының дербестігін дамыту және оның жетістігін жеке даму динамикасы тұрғысынан бағалау маңызды. Мұғалімнің оқушыға құрметпен қарауы, оның күшті жақтарын анықтауы және оқу барысындағы қиындықтарды жеңуге көмектесуі сенімді педагогикалық қарым-қатынас қалыптастырады. Ата-аналармен және тиісті мамандармен бірлескен жұмыс оқушыға көрсетілетін қолдаудың жүйелілігін

арттырып, оның білім алу ортасындағы қажеттіліктерін жан-жақты ескеруге көмектеседі. Инклюзивті тәжірибені дамыту үшін білім беру ұйымдарында әдістемелік қолдау, кәсіби ынтымақтастық және қолжетімді оқу материалдарын әзірлеу жұмыстары тұрақты жүргізілуі тиіс. Қазақ тілі мен әдебиеті пәндерінің тәрбиелік әлеуетін ескере отырып, әрбір оқушыға өз ойын жеткізуге, көркем шығарманы түсінуге және өзгелердің пікірін құрметтеуге мүмкіндік беру – мұғалімнің маңызды міндеттерінің бірі. Демек, инклюзивті білім беру қағидаттарын күнделікті сабақ тәжірибесіне жүйелі енгізу әр баланың әлеуетін ашуға, білім алу теңдігін қамтамасыз етуге және адамгершілік құндылықтарға негізделген білім беру ортасын қалыптастыруға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III ҚРЗ (өзгерістер мен толықтыруларымен). – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_ (қаралған күні: 21.10.2026).
2. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысы. – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000249 (қаралған күні: 21.10.2026).
3. Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Заңы. 2002 жылғы 8 тамыздағы № 345-II. – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000345_ (қаралған күні: 21.10.2026).

ПУТИ ЭФФЕКТИВНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ РАБОТЫ С УЧАЩИМИСЯ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ НА УРОКАХ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация. *В статье рассматриваются педагогические, методические и психологические основы эффективной организации учебно-воспитательной работы с учащимися с особыми образовательными потребностями на уроках казахского языка и литературы. В условиях инклюзивного образования особое внимание уделяется учёту индивидуальных особенностей обучающихся, развитию их языковых навыков, расширению возможностей восприятия художественного текста и обеспечению активного участия в учебном процессе. Анализируется профессиональная деятельность учителя-предметника в области дифференцированного обучения, разработки индивидуальных учебных заданий, использования наглядных пособий, интеграции формативного оценивания и цифровых технологий. Описываются способы формирования навыков аудирования, говорения, чтения и письма на уроках казахского языка с учётом возможностей учащихся. На уроках литературы предлагаются методические приёмы, направленные на понимание содержания художественных произведений, оценку поступков персонажей, развитие эмоционального восприятия и творческого мышления. В статье профессиональная компетентность педагога, сотрудничество с родителями и доступность образовательной среды рассматриваются как важные условия формирования культуры инклюзивного образования. Представленные положения направлены на расширение образовательных возможностей учащихся и раскрытие их потенциала в повседневной практике учителей казахского языка и литературы.*

Ключевые слова: *инклюзивное образование, особые образовательные потребности, казахский язык, казахская литература, дифференцированное обучение, индивидуальная образовательная траектория, языковые навыки, доступная образовательная среда, формативное оценивание, педагогическая поддержка.*

Журналдың құрылтайшысы және иесі:
«BAYANDY» жеке кәсіпкерлігіне қарасты «KEMENGER» ғылыми-әдістемелік орталығы.

Учредитель и собственник журнала:
Научно-методический центр «KEMENGER», относящийся к индивидуальному предпринимателю «BAYANDY».

The founder and owner of the magazine
is the Scientific and Methodological Center "KEMENGER", which belongs to the individual entrepreneur "BAYANDY".

Құрметті оқырмандар мен авторлар!
Журналда жарияланған материалдар редакцияның көзқарасын білдірмейді. Фактілер мен мәліметтердің анықтығына, сондай-ақ стилистикалық қателерге авторлар жауапты.
Журналға шыққан материалдарды редакцияның келісімінсіз көшіріп басуға болмайды.

Уважаемые читатели и авторы!
Опубликованные в журнале материалы не отражают точку зрения редакции. Ответственность за достоверность фактов и сведений в публикациях, а также за стилистические ошибки несут авторы.
Перепечатка материалов, опубликованных в журнале, допускается только с согласия редакции.

Dear readers and authors!
The materials published in the journal do not reflect the editorial board's point of view. The authors are responsible for the accuracy of facts and information in publications, as well as for stylistic errors.
Reprinting of materials published in the journal is allowed only with the consent of the editorial board.

Мекенжайы:
100012, Қарағанды қ.,
Н. Назарбаев даңғ., 19.
E-mail: kemengerustaz.kz@mail.ru
Инстаграм: kemengerustaz.kz
Сайт: kemenger-ustaz.kz
WhatsApp +77009700098
+77711812303

Наш адрес:
100012, г. Караганда,
пр. Н. Назарбаева, 19.
E-mail: kemengerustaz.kz@mail.ru
Инстаграм: kemengerustaz.kz
Сайт: kemenger-ustaz.kz
WhatsApp +77009700098
+77711812303

Address:
100012, Karaganda,
N. Nazarbayev Ave., 19.
E-mail: kemengerustaz.kz@mail.ru
Instagram: kemengerustaz.kz
Website: kemenger-ustaz.kz
WhatsApp +77009700098
+77711812303

Басуға 19.10.2026 ж. қол қойылды.

Подписано в печать 19.10.2026 г.

The press was signed on 19.10.2026.

Пішім 60*90 1/8
ш.б.т. - 26. RISO басылым.
Таралымы - 50 дана.

Формат 60*90 1/8
усл.печ.л. - 26. Печать RISO.
Тираж - 50 экз.

Format 60*90 1/8
USL.patch.L. - 26. Seal...
Circulation-50 mkbz.

«BAYANDY» жеке кәсіпкерлігіне қарасты «KEMENGER» ғылыми-әдістемелік орталығының полиграфиялық қызметтер бөлімінде басылып шығарылды.

Отпечатано в полиграфическом отделе НМЦ «KEMENGER» ИП «BAYANDY».

Published in the Department of printing services of the scientific and methodological Center "KEMENGER" under the private enterprise "BAYANDY".

QR-кодты сканерлеу арқылы бізбен тікелей байланысқа шыға аласыз.
Вы можете связаться с нами напрямую, отсканировав QR-код.
You can contact us directly by scanning the QR code.

